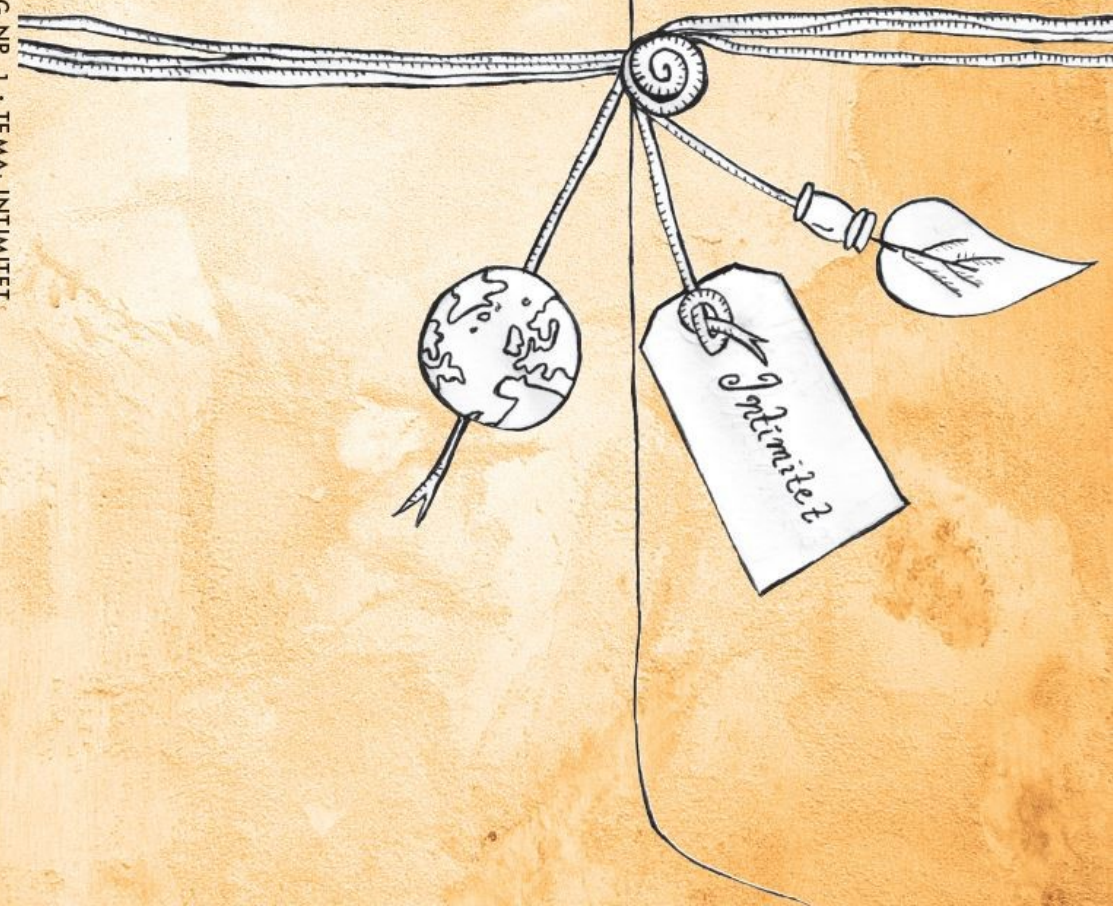

ETNOGRAFISK TIDSSKRIFT 2020 55. ÅRGANG NR. 1

JORDENS FOLK

JORDENS FOLK · 2020 55. ÅRGANG NR. 1 · TEMÅ: INTIMITET

- 5 **Farlig intimitet?**
Nærhed og distance i feltarbejdet
Af Anne Mia Steno
- 15 **Det, der går i maven**
At frisætte feltarbejdets svære efterklang
Af Sandra Lori Petersen & Aja Smith
- 19 **At hjælpe af hjertet**
Af Erika Skov
- 30 **Et etnografisk øjeblik med Lotte Meinert**
Fortalt til Katrine Broch Hansen
- 32 **Et liv som antropolog: Sara Ullerichs**
Af Kenni Hede og Therese Thim
- 35 **Skam: Antropologiens følgesvend**
Af Amalie M. Skovengaard
- 44 **Digt**
Af Jenny Vijayarankan Husted
- 48 **Karen Fog Olwig: Om feltarbejde, intimitet og antropologiens bidrag til samfundet**
Af Katrine Mandrup Bach
- 54 **I sorte docs med kridhvite snørebånd**
Af Lucif Sæmosegaard Dalin
- 63 **"Efter du var taget afsted, fortalte jeg aldrig nogen noget som helst"**
Af Kathrin Houmøller & Aphiwe Jola
- 73 **Om forundringen over det konkrete**
Af Anne Line Dalsgård
- 77 **Der var engang – og hvad nu?**
Et sandt og virkelig eventyr om formidlingens historie
Af Inger Sjørlev
- 85 **Feltarbejdet og spejlinger af intime møder**
Af Mette Line Ringsted Nimb
- 96 **Jordens Folk anbefaler**

Jordens Folk er et bredt formidlende etnografisk tidsskrift, der udgives af Dansk Etnografisk Forening og udkommer to gange årligt. Artikler i *Jordens Folk* er fagfællebedømt.

www.etnografiskforening.dk

Ansvarlige for temanummeret *Intimitet*:

Anne Mia Steno (gæsterektor), Nanna Haug Kristensen (gæsterektor) og Iben Duvald Pedersen.

Ansvarshavende redaktør: Cecil Marie Schou Pallesen.

Redaktion: Astrid Oberboerbeck Andersen, Thomas Brandt Fibiger, Janne Flora, Anders Sybrandt Hansen, Ida Sofie Matzen, Helene Ilkjær, Marie Kolling, Claire Elisabeth Dungey, Grete Brorholt, Kathrine Dalsgaard, Thea Skaanes, Carolina Sanchez Boe, Kathrine Mandrup Bach, Katrine Broch Hansen, Kirstine S. Hansen, Mathias Krabbe, Kenni Hede, Thomas Randrup Pedersen, Therese Thim, Annika Isfeldt, Iben Duvald Pedersen

Jordens Folk sendes til alle medlemmer af Dansk Etnografisk Forening. Medlemskab koster 300 kr., dog 200 kr. for studerende, pensionister og ledige. Beløbet indbetales til kontonummer: 1551 1051408

Løssalgsspris: 150 kr. pr. nummer inkl. moms og forsendelse.

Henvendelse ved køb af numre:

Dansk Etnografisk Forenings sekretariat
ved Puk Aslaug Willemoes Jensen
Afdeling for Antropologi
Aarhus Universitet, Moesgaard
8270 Højbjerg
Telefon 8716 2063
kontakt@etnografiskforening.dk
Se træffetider på www.etnografiskforening.dk

Layout: Louise Hilmar

Tryk: Narayana Press

Forsidetegning: Anne Mia Steno

ISSN: 0021-7484

Monografi: Wandering Spirits. Loneliness and Longing in Greenland

Af Astrid Oberboerbeck Andersen

Janne Flora har skrevet en dyb og varm monografi om ensomhed, længsler, sorg, slægtskab og selvmord i Grønland. *Wandering Spirits. Loneliness and Longing in Greenland* er baseret på 1½ års Ph.d.-feltarbejde og mange flere års refleksioner, og udkom ved University of Chicago Press i marts 2019.

Gennem 8 kapitler, med titlerne *The Return*, *Loneliness*, *Persons Apart*, *Nobody wants to be a Qivittoq*, *Be-Longing*, *Who(se) are you?*, *Asking Why* og *You Are Given Your Name So You Won't Be Lonely*, udvikler Flora forskellige argumenter, der forbinder det etnografiske materiale til klassiske emner i arktisk antropologi og antropologisk teori. Det overordnede argument lyder, at ensomhed og det at længes ikke kan forstås som noget, der er udenfor slægtskab og relationer, men derimod en aktiv del af måden, hvorpå mennesker relaterer til hinanden og er relateret. De mange andre pointer og argumenter, og nuancer i disse, vil jeg gemme til læserne at opdage.

Udover at være et etnografisk funderet stærkt bidrag til antropologiske teorier om slægtskab og *relatedness*, og til Arktisk antropologi bredt set, leverer bogen en subtil (eller indirekte) men solid kritik af den måde, hvorpå selvmord og sociale problemstillinger i Grønland bliver forstået og portrætteret i Danmark, samt hvordan danske myndigheder forfejlet forsøger at tage ansvar og intervenere i forhold til selvmord.

Flora praktiserer en langsom, stille, medfølelse og reflekterende etnografi, og med umådelig grundighed udfolder hun relationerne og hverdagen i en grønlandsk bygd, som hun erfarede denne under sit feltarbejde. Som læser bringes man helt tæt på mennesker og konkrete hændelser, der siden udfoldes via en nænsom oversættelse af centrale grønlandske ord, der bringes i dialog med antropologisk litteratur. Denne form for etnografi er ret fantastisk. Ikke alene bliver de konkrete hændelser (som ofte har karakter af det, vi i Europa kalder metafysisk) sat i kontekst. Analysen og de mulige forståelser af disse hændelser bliver desuden holdt delvist åbne ved at Flora aktiverer læserens etnografiske forestillingskraft. Det vil sige, at man som læser ikke alene får beskrevet en rig verden meget detaljeret, man bliver også udfordret og inviteret til at rejse intellektuelt, og til selv at forestille sig hvordan analysen kunne se ud.

Der er flere væsentlige pointer knyttet til netop ord. Den etnografiske pointe i den forbindelse er, at ordet i Grønland har agens:

“Words, like acts of suicide, do not just harness the intentionality of the speaker; they also harness agency in themselves. They have the ability to transform thoughts and speech into events; to unintentionally render thoughts and the spoken real”.

Dette tager Flora også metodisk alvorligt ved gentageligt at vise og fremhæve styrken ved ikke at tale for meget under et feltarbejde.

Wandering Spirits er dermed et stærkt bidrag til antropologien generelt, og kan anbefales til alle, der beskæftiger sig med eller har interesse i etnografi som tilgang til at generere indsigt og viden.

Indhold

- 5 Farlig intimitet?**
Nærhed og distance i feltarbejdet
Af Anne Mia Steno
- 15 Det, der går i maven**
At frisætte feltarbejdets svære efterklang
Af Sandra Lori Petersen & Aja Smith
- 19 At hjælpe af hjertet**
Af Erika Skov
- 30 Et etnografisk øjeblik med Lotte Meinert**
Fortalt til Katrine Broch Hansen
- 32 Et liv som antropolog: Sara Ullerichs**
Af Kenni Hede og Therese Thim
- 35 Skam: Antropologiens følgesvend**
Af Amalie M. Skovengaard
- 44 Digt**
Af Jenny Vijayarankan Husted
- 48 Karen Fog Olwig: Om feltarbejde, intimitet og antropologiens bidrag til samfundet**
Af Katrine Mandrup Bach
- 54 I sorte docs med kridhvide snørebånd**
Af Lucif Sæmosegaard Dalin
- 63 "Efter du var taget afsted, fortalte jeg aldrig nogen noget som helst"**
Af Kathrin Houmøller & Aphiwe Jola
- 73 Om forundringen over det konkrete**
Af Anne Line Dalsgård
- 77 Der var engang – og hvad nu?**
Et sandt og virkelig eventyr om formidlingens historie
Af Inger Sjørlev
- 85 Feltarbejdet og spejlinger af intime møder**
Af Mette Line Ringsted Nimb
- 96 Jordens Folk anbefaler**

I 1967 udkom en dagbog. Private og fortrolige optegnelser nåede offentligheden. Dagbogen blev udgivet af en enke og havde tilhørt hendes mand Bronislaw Malinowski. Udgivelsen udløste ramaskrig. 45 år tidligere havde Malinowski revolutioneret etnografien som genre med sin monografi "Argonauts of the Western Pacific". Han var én af de første til at rejse sig fra lænestolen og fremhæve den længerevarende deltagelse i hverdagslivet som den vigtigste metode til at forstå andre mennesker. Ifølge Malinowski var antropologens mest betydningsfulde opgave at forstå den andens perspektiv og væren i verden. Idealet var indlevede og nøgterne beskrivelser på de iagttagedes betingelser. Men dagbogen fortalte en anden historie. En historie, som ikke fremgår af hans videnskabelige arbejder, og som det ikke var meningen, andre skulle læse. I dagbogen beskrev Malinowski sine personlige oplevelser. Hans udmattelse. Hans længsel efter sin forlovede. Og hans væmmelse ved og irritation over "de vilde" samt deres mangel på civilisation.

I introduktionen til dagbogen forsøger Malinowskis ven og beundrer Raymond Firth at skabe en forståelsesramme for dagbogen ved at fremhæve antropologen som et komplekst menneske, der først og fremmest forsøger at forstå sig selv. Da den genoptrykkes i 1989, er dagbogen forsynet med endnu en introduktion. Her reflekterer Firth over dens modtagelse. Afslører dagbogen Malinowski som en selvcentreret narcissist med ringe medfølelse for dem, han udførte feltarbejde blandt, som Clifford Geertz pointerer? Er den et udtryk for antropologens særlige ensomhed? En katarsis, som gør det muligt at vende tilbage til felten igen og igen? Tegner den portrættet af en antihelt? Og komplementerer dagbogen på den måde den iscenesættelse af antropologen som helteskikkelse, som Malinowskis monografi bærer præg af?

Dagbogen genudgives i en tid, hvor antropologien formes af den refleksive vending. Opmærksomheden på, at vores vidensproduktion ikke bliver til i et vakuum, vokser. Den er situeret i kroppe, historicitet, kulturelle og biografiske erfaringsverdener og møder. Antropologen Marilyn Strathern skriver, at antropologien er en videnskab, der undersøger relationer gennem relationer.

Kan man ligefrem kalde antropologien for intimitetens videnskab?

Det har vi ikke svaret på. Men fordi intimiteten er dybt indlejret i vores metoder – med både sine potentialer og konsekvenser, mener vi, det er vigtigt at dele de erfaringer, som vores intime møder i felten afstedkommer. De erfaringer, der forbliver tavse, skjulte, skamfulde eller er så ambivalente, at vi ikke ved, hvor vi skal placere dem. For et øjeblik har vi derfor inviteret til at åbne op for dagbøgernes hemmeligheder. Vores håb er, at det vil inspirere til en mere levende samtale om de oplevelser, vi som antropologer bærer på indersiden.

Anne Mia Steno beskriver i temanummerets første artikel udfordringerne ved at balancere på intimitetens grænser. Risikoen for at overskride grænser ligger iboende i feltarbejdet – både blandt de mennesker, vi studerer, og hos os selv. Feltens intimitet og relationer fordrer etisk refleksion. Det svære og sårbarhedsvækkende skal ikke reduceres til et individuelt anliggende, men inviteres ind i en kollektiv samtale, betoner forfatteren.

I temanummerets lydbidrag udveksler Aja Smith og Sandra Lori Petersen tanker om “dét, der går i maven”: oplevelser, som ikke integreres i skriften, men som efterlader en klang i feltarbejderens krop og erindringer. Måske har disse oplevelser et ukendt potentiale både metodisk, analytisk, personligt og kreativt? De to lydforfattere opfordrer til, at rammerne for, hvilke erfaringer antropologien kan indeholde, og hvordan de bearbejdes, udvides.

Erika Skov og Amalie M. Skovengaard reflekterer begge over udfordrende følelser, som overvældede dem i forbindelse med deres feltarbejde i henholdsvis Mexico og Myanmar. Erika oplevede en felt, som krævede en bestemt form for nærhed, hvilket stillede hende i et positioneringsdilemma. Følelserne, hun oplevede i forbindelse med dette, blev dog et vigtigt analyseværktøj til at forstå felten. Amalie åbner i sin artikel op for en dialog om tre slags skam, hvoraf nogle, ifølge Amalie, er indbygget i antropologien. Med artiklen opfordres antropologer til at anerkende deres følelser under feltarbejdet, bruge dem analytisk og dele dem med andre.

I en poetisk associationsstrøm undersøger Jenny Vijayarankan Husted tab og tvivl i forbindelse med sit feltarbejde på et buddhistisk hospice i San Fransisco. Buddhfigurer og bræk, feltens affortryllelse og intime samtaler i et gæstehus, inden livets ophør. Konkrete og abstrakte billeder væver sig ind i hinanden i dette digt, der berører, hvordan vi som feltarbejdere også væves sammen med felten.

Lucif Søemosegaard Dalin inviterer ind i sit feltarbejde i et dansk neonationalistisk miljø, hvor hun både deltog i voldelige demonstrationer og blev en del af et stærkt socialt fællesskab. Dalin diskuterer de komplikationer og den levede viden, der kan opstå ved at have en metodisk strategi om at invitere felten helt ind i sin privatsfære. Hun reflekterer i forlængelse heraf over forskellige etiske og sociale udfordringer ved at undersøge sin egen gryende identitet som Hvid.

Kathrin Houmøller stiller igennem en brevkorrespondance med sin tidligere informant Aphiwe Jola spørgsmålstejn ved de former for intimitet, vi som antropologer med vores spørgsmål inviterer og åbner op for, men som vi siden forlader igen, når feltarbejdet afsluttes. Jola beskriver for sin del, hvordan mødet med Houmøller har ændret hendes liv og muligheder, men samtidig, hvordan alt er gået i stå efter Houmøller er rejst.

Mette Line Ringsted Nimb reflekterer i temanummerets sidste artikel over både sine egne og informanternes voldsomme oplevelser fra feltarbejder og konkluderer, at meget af det, der kan opleves som svært og skamfuldt, egentlig er naturligt, uundgåeligt og menneskeligt. Nimb er både uddannet antropolog og terapeut. Hun bruger dette dobbeltblik til at diskutere, hvordan begrebsapparater hentet fra psykologien kan hjælpe antropologer til at få et fælles sprog til at italesætte intime oplevelser fra grænseoverskridende feltarbejder.

Temareaktionen

Nanna Hauge Kristensen er antropolog og radiodokumentarist. Hun har været ansat ved Center for Sund Aldring på Institut for Antropologi, KU og producerer montager for blandt andre P1, BBC og tidligere Radio 24syv. Hendes arbejde kredser om eksistentielle temaer, og hun har vundet flere internationale lydpriser. Nanna er gæsterektor på dette temanummer, men har tidligere skrevet om "Det grænseoverskridende feltarbejde" i *Jordens Folk* (nr. 52, 2017).

Iben Duvald er antropolog og har en ph.d. fra Aarhus BSS. Iben er ansat som postdoc på Institut for Virksomhedsledelse, AU, og forskningsansvarlig i Akutafdelingen på Regionshospitalet i Viborg. Hun har siden 2013 forsket i sociale praksisser i og organiseringen af de danske akutafdelinger. Iben er en del af den faste redaktion på *Jordens Folk*.

Anne Mia Steno er antropolog, ph.d. og forfatter. Anne Mia er ansat som lektor på Københavns Professionshøjskole, hvor hun forsker i socialpsykiatriens udspændtheder med udgangspunkt i brugernes egne perspektiver og stemmer. Hun har tidligere arbejdet med frafald i ungdomsuddannelserne, multireligiøse skoler i Indien og Bangladesh samt hekse, magi og tro i Danmark. Anne Mia Steno er gæsterektor og initiativtager til dette temanummer om intimitet.

Farlig intimitet?

Nærhed og distance i feltarbejdet

Af Anne Mia Steno

“Jeg er virkelig irriteret på dig. Hvem er du egentlig? Du burde stå ved dig selv, ikke spille komedie og lade som om du er en anden.” Ordene kommer fra en ældre, kvindelig socialpædagog. Jeg bliver tom og kold i maven. Knastør i svælget. Vi sidder i pastelfarvede, bløde stole på personalekontoret på et socialpsykiatrisk bosted for unge mennesker med forskellige psykiske lidelser. Kontoret ligger på en lang gang med lukkede døre – inde bagved er beboernes værelser. Længere nede er der et stort glasparti, hvor man kan se ind til en fælles spisesstue og opholdsrum. En mekanisk dør, der har stået åben for længe, udspyr et insisterende højt BIIP. Man kan høre lyden helt inde på kontoret.

Hun kigger mig lige i øjnene.

“Det er som om, du spiller ung med de unge, og desuden går du alt for tæt på beboerne, det kan de slet ikke håndtere. Du burde i stedet stå ved dig selv og være der med autenticitet”. Ordene vælter ud af hende i en hurtig, anklagende strøm. Hidsigt og snappende. Hun fortsætter med at forklare, at jeg inviterer til intime relationer, som jeg slet ikke kan honorere, og at det går alt for hurtigt med at skabe relationer. Jeg burde give det mere tid. Hun forklarer, at det er fordi, hun er bekymret for de unge og for, at de skal blive sårede over, at jeg pludselig er væk igen. Så begynder hun at græde og fortsætter med at fortælle, hvordan det forstyrrer hende, at jeg er der, fordi hun pludselig skal forholde sig til en ekstra person, som hun ikke kender, og det har hun det ikke godt med: “Hvis det var mig, der bestemte, så havde du ikke fået lov til at komme,” siger hun.

Jeg føler mig afklædt, udstillet og tom. Men jeg reagerer med nysgerrighed og spørger ind til hendes irritation. Hvad kan jeg gøre anderledes? Og hvordan kan det blive lettere for hende, at jeg er der? Afhængigheden af gatekeepers, for at feltarbejdet kan fortsætte, er en indgroet værdi i mig. Det er først, da jeg kommer hjem, det rammer mig som et slag i mellemgulvet. En ked-af-det-hed over, at hun kan tro, at jeg går ureflekteret ind i relationerne med de unge, og at andre kan opfatte mig som uærlig og uægte.

Formålet med denne artikel er at invitere læseren ind i den usikkerhed og grænseoverskridende intimitet, som et feltarbejde kan fylde én med, og at diskutere, hvad vi metodisk og analytisk kan stille op med alle de spørgsmål, det kan efterlade.

Intimitetens grænser: nærhed og distance

Som antropologer bruger vi os selv som redskab til at få viden om verden. At være et autentisk, nærværende og empatisk menneske er ikke et direkte defineret krav, men det dirrer i skyggerne af den antropologiske forståelse og tilgang til verden. Andre skal få lyst til at tale med os, involvere os i deres liv. Et af svarene på, hvad de får til gengæld, er at blive mødt af et lyttende og nærværende menneske. Pædagoger er en faggruppe, der lige præcis i forhold til det at bruge sig selv som redskab til at få adgang til den anden, kan minde om antropologer. Særligt socialpædagoger, der arbejder med udsatte grupper, taler ofte om de tre P'er; personlig, privat og professionel, som måder hvorpå man kan forholde sig til det taktile relationsarbejde og den konstante balanceren mellem nærhed og distance til den anden. I den sammenhæng er begreber som autenticitet og ærlighed ord, der gennemsyrrer og transcenderer både det private, det personlige og det professionelle. Det er fyldt med dilemmaer og paradokser at tale om professionel distance og at skelne mellem privat og personlig, for grænserne mellem de tre P'er er ofte tvetydige og mudrede i praksis. Men måske kan vi alligevel lade os inspirere af pædagogernes princip om at etablere grænser og at tale om, hvordan man passer på sig selv. For det er min oplevelse, at vi i antropologien ikke på samme måde har udviklet en fælles referenceramme for det, der sker med os selv i mødet med den anden – og slet ikke for, hvordan vi passer på os selv. Det er næsten som om, det er bedre, jo farligere, mere intenst og grænseoverskridende, det er. Nærhed og distance er velkendte begreber, men snarere i forhold til analysen end i forhold til os selv. Vi skal tæt på, og så skal vi trække os væk, distancere os, for at skrive og analysere på afstand. I den konkrete, fysiske, men også symbolske, afstand efter feltarbejdet afsluttes, (gen)etableres det analytiske blik, og netop distancen kan bruges til at tøjle og generobre egne ståsteder.

I distanceringen fra det socialpsykiatriske feltarbejde, som artiklens indledende episode stammer fra, arbejdede jeg på, at oplevelsen med pædagogen skulle forplante sig som en åbning til felten. Det blev en adgang til at forstå, dels hvordan pædagogisk relationsarbejde kan forstås som noget eksklusivt, som udefrakommende forstyrrer, dels hvordan der eksisterer særlige forståelser af beboergruppen som sårbar. Derudover fortæller det noget om presede arbejdsvilkår for personalet generelt, hvor frivillige og andre overtager relationsarbejdet, mens pædagogerne er overladt til kontorarbejde og dokumentation. Bekymringerne, om at man kommer for tæt på hinanden for så at forsvinde igen, vidner om en særlig sårbarhedsdiskurs, hvor beboerne er nogen, der skal skærmes og passes på. En diskurs som gik igen i mange andre situationer i løbet af feltarbejdet. På den ene side kan et sådant rationale begrundes socialpædagogisk med en omsorgsprofessionalitet. På den anden side kan man også argumentere for, at det fastholder beboerne i en umyndiggørende position, og at det at knytte sig til nogen, der forsvinder, er et almenmenneskeligt vilkår i livet og i væren med andre.

Jeg vil ikke dvæle ved de analytiske perspektiver her, jeg nævner dem alene som eksempler på, hvordan vi som antropologer måske ofte igennem analysen kan håndtere og eksternalisere intime og grænseoverskridende oplevelser. Det svære og kludrede gøres meningsfuldt og vigtigt i en faglig sammenhæng. Men det hjælper ikke nødvendigvis på de personlige og følelsesmæssige tråde, der flager forvirret rundt efter en sådan oplevelse. Og det efterlader stadig en masse spørgsmål om etik og nærhed. For må man som feltarbejder overhovedet have tætte relationer til “sårbare” andre? Hvordan er man både autentisk og professionel på samme tid? Hvornår er intimitet farligt?

Tankerod. Tegning af forfatteren.

Intime relationer: må man overhovedet det?

“Jeg er så glad for, at jeg har fået så’n en god veninde som dig. Det er jo det, der betyder noget. Det er dét, man virkelig har brug for.”

Ordene kommer fra Tina, en ung kvinde på 23 år, der sidder overfor mig i sin lejlighed med skrigende pink hår, en stor, åben, hvid dynejakke, og guldfarvede Adidas sko. Jeg er på besøg for at lave et interview med hende i forbindelse med mit ph.d.-arbejde om frafald på erhvervsuddannelserne. Jeg mødte hende første gang lidt under et år tidligere, da vi begge startede på grundforløbet til gastronomi. Hun har været ind og ud af mange forskellige uddannelser, og hendes liv har i det hele taget været præget af mange brud, overgange og flytninger. Hun er vokset op hos sin mor og en række skiftende mænd. På grund af en del uoverensstemmelser med sin mor har hun i løbet af sin opvækst også boet hos en del forskellige kærester i biler og på bane-

Foto: Kim William Catton.

gårde. Hun har været involveret i kriminelle miljøer, taget en stribe forskellige stoffer og været udsat for flere overgreb. I løbet af de tre år jeg følger hende, bor hun i perioder på gaden, og vi sidder i bunker af cigaretskodder på banegårde, traver hvileløst rundt i storcentre eller jeg inviterer på mad. Igen og igen beder hun mig om penge og ly for natten.

Alligevel er en af de situationer, der stadig sidder i mig, den i hendes lejlighed, hvor vi laver et decideret interview. Båndoptageren på bordet mellem os var tændt, og jeg kan huske, den umærkelige klump i halsen jeg fik i dét øjeblik, selvom det efterhånden er en del år siden.

Det er der flere grunde til. En af dem var, at det åbnede mit blik for, at det var “noget andet,” der betød noget: Jeg kom anstigende med alle mine spørgsmål om skole, og de var så usigeligt ligegyldige. Skolen var *min* interesse – ikke hendes. En anden væsentlig grund, som er den, jeg her vil dvæle ved, var, at jeg som ph.d.-studerende stadig var ny i den akademiske genre,

indskrevet i en tværfaglig forskningsgruppe som den eneste antropolog og måske derfor tvivlede på, om det nu egentlig var i orden? Ville de andre synes, det var uetisk? At jeg havde inviteret til for tæt en relation? Det er en efterhånden velkendt og etableret pointe i antropologien, at hverken feltnoter eller interview kan (eller skal) være neutrale, ahistoriske eller kontekstløse. Hvorfor var det alligevel (og kan det fortsat være) svært for mig at indrømme, hvor tæt jeg kom på? Måske er det fordi, der i takt med en stigende politisk evidens- og målingskultur, som de færreste

af os kan undsige os helt, florerer krav om at leve op til neutraliserings- og objektificeringskrav, som egentlig hører en anden videnskabstradition til, nemlig den naturvidenskabelige. Og at det som en følge af et ønske om at være "mere videnskabelig" (i en positivistisk forstand) kan være svært at modstå fristelsen til at skrive sig selv ud af projektet og dermed imitere et mere neutralt og klinisk felt, som man som forsker ikke selv har tilsmudset. At jeg efterfølgende kæmpede med en lyst til at slette den del af det transskriberede interview, hvor hun involverede mig, skyldtes ikke kun de andre forskningsgruppemedlemmer, men også at jeg synes, det var ufint af mig at sidde der og tage imod sådan en erklæring, mens jeg selv var på arbejde. Fordi jeg tillod mig at "studere" hende, og at det til dels netop lykkedes, fordi hun glemte, hvad jeg lavede. Samtidig såede det også tvivl hos mig selv, for den faglige og personlige relation var også diffus for mig. Jeg kom til at holde meget af hende og føle stor omsorg for hende. Nærhed og distance er begreber, der ofte tages for givet, og som man forventes at kunne skelne som hinandens modsætninger, men er de i virkeligheden gensidigt forbundne og forviklede?

Efterfølgende satte oplevelsen sig som en forståelse af, hvilken viden jeg kan og ikke kan få adgang til samt en forståelse af min egen påvirkning af feltet. Men min frygt for både at være og fylde for meget blusser ikke sjældent op igen i nye feltarbejder – som eksempelvis situationen med socialpædagogen i min nuværende felt socialpsykiatrien. Her var det *en anden*, en pædagog, der syntes at jeg var for tæt på. For intim. Det næste eksempel handler om en episode, hvor *jeg* selv oplevede at balancere på intimitetens grænser.

Intimbarbering

Jeg står på et lille badeværelse på et socialpsykiatrisk bosted med en skraber i hånden. Spejlet over håndvasken er allerede dugget i hjørnerne. Overfor mig står en ung kvinde, Esmeralda, der bor her og har bedt mig om hjælp med at gøre sig klar til en date med en ny fyr. Hun har taget alt sit tøj af og det viser sig, at hun har hår over hele kroppen. Lange, sorte hår. Hun skylles sig og finder en ny skraber frem, hun har købt, mens hun fortæller, at hun har en hormonsygdom, der gør, at hun har alle de hår. Hun forklarer, hvordan hun altid har barberet sig alle steder. På armene, i ansigtet, benene, ryggen, brystet. Men da hun blev syg, kunne hun ikke længere overskue det. Så blev det kun armene og ansigtet. Jeg forstår det godt. Det er en stor opgave at barbere en krop, som har hår overalt. Det tager mig næsten to timer at hjælpe hende med barberingen, og bagefter er jeg fuldstændig smadret i kroppen af at sidde på hug, og jeg er varm og rød i kinderne af at være i det lille badeværelse. Hårene er genstridige, og jeg må tage fat i hende for at komme til. Vi starter ved armene og benene. Så løfter hun forsigtigt brystet og lader mig barbere hende der og skiller benene, så der også kan blive glat der. Mens vi skifter til nye barberblade, og jeg bevæger mig rundt på kroppen, fortæller hun mig om mobninger i folkeskolen og viser mig ar efter sten, der er blevet kastet efter hende. Rører ved strækmærker og fortæller om sine spiseforstyrrelser. Om både at have vejet 100 og 50 kilo. Om at spise og spise og gemme kroppen væk. Om morens kommentarer på hendes krop og spørgsmål om, hvorfor hun ikke bare kunne være som de andre piger i klassen. Om at sige nej til fyre, fordi hun ikke turde vise kroppen frem, men også om at være skamfuld over at være jomfru som

23-årig. Hver gang jeg er færdig med en kropsdel, lader hun hænderne glider over området og kommenterer, hvis der mangler et par enkelte hår, eller roser mit arbejde og min grundighed, mens hun smiler stort. Det er så intimt og overvældende at være i, at jeg efterfølgende er ør i kroppen og har svært ved at placere oplevelsen både i mine tanker og min krop.

Socialpsykiatriske bosteder er særlige steder med særlige rammer og vilkår for samvær. Alle de forskellige steder jeg har været, er jeg blevet instrueret i altid at være tæt på en udgang og aldrig blokere beboernes udgang. Aldrig at overraske med spørgsmål, men vente på selv at blive inviteret ind for ikke at afbryde eller konkurrere med indre stemmer. Efter overfald og enkelte drab er nogle steder underlagt særlige sikkerhedsforskrifter, som blandt andet betyder, at personalet altid skal følges to og to og gå med synlige alarmer og telefoner med GPS-koordinator, så de altid kan lokaliseres. Knive og sakse er aflåst. Sikkerhedskravene tydeliggør et "os" og et "dem". Der er nogen, der skal beskyttes mod andre, der er potentielt farlige.

Omvendt er der også – som jeg tidligere har omtalt – en særlig sårbarhedsforståelse af beboerne, som nogen der skal skærmes og beskyttes relationelt og følelsesmæssigt. I løbet af de forskellige feltarbejder, jeg har lavet på socialpsykiatriske bosteder, har jeg været tæt på beboere, der er blevet indlagt, har skadet sig selv, været voldsomt udadreagerende eller isoleret sig på værelser bag låste døre. Så hvorfor er dét, der overvælder mig mest og sidder i mig efterfølgende en barbering? Måske fordi jeg ikke var forberedt på den intimitet? Jeg var forberedt på et "farligt sted" og gjorde mig mange overvejelser om at bære, eller ikke bære, overfaldsalarm. Ikke

Foto: Kim William Catton.

have personalenøgler eller andre former for særlig adgang som beboerne ikke havde. Mit håb var at bryde et “dem” og et “os” og skabe andre fortrolighedsrum. I den sammenhæng kan jeg heller ikke undsige mig at være opdraget i en tradition, hvor det at vove halsen udløser point snarere end forsigtighedsprincipper. Jeg var derfor helt i gear til, at det måtte være “farligt” og blev kun få gange overvældet af udadreagerende adfærd og udbrud. Det, jeg ikke var forberedt på, og som blev følelsesmæssigt grænseoverskridende, var, at det var så intimt, og at jeg så hurtigt blev inviteret ind i mange af beboernes liv. Umiddelbart tænkte jeg ikke intimitet som noget farligt, i hvert fald ikke den form for intimitet, der udadtil forløber stille og roligt. Vi var to kroppe i et badeværelse i en lang samtale. Der var ingen skrig eller ud-

fald. Ingen trusler, hverken indadrettet eller udadrettet. Alligevel føltes det, i mangel på bedre ord, farligt. “Farligt” som i, at jeg var i en slags alarmberedskab bagefter. Var jeg autentisk tilstede? Jeg tilsidesatte mine egne grænser, fordi jeg oplevede det som stærkt nødvendigt, at hun blev mødt med rummelighed, og ikke min umiddelbare lyst til at trække mig. Men betyder det, at man ikke er autentisk? Var jeg etisk ansvarlig? Er det etisk forsvarligt at komme så tæt på, for så at trække sig væk? Og hvem var det mon mest intimt for? Mig eller hende? Som mange andre mennesker, jeg har mødt i socialpsykiatrien, er Esmeralda vant til at lægge sin livshistorie i andres hænder og at dele ud af sig selv. Det er så integreret en del af recovery-tankegangen at komme sig og (gen)erobre sit eget narrativ, at jeg i socialpsykiatrien har fået intime livshistorier fortalt meget hurtigere og af flere end tidligere feltarbejder, hvor den slags fortrolighed har haft en indbygget langsommelighed i sig. Ikke desto mindre er spørgsmålet om etik i de taktile, følelsesmæssige relationer vigtigt. Alt for ofte kommer etik til udelukkende at handle om samtykkeerklæringer, og om man nu har udfyldt den og den formular. Om tavshedspligt og anonymisering. Det kan virke som en øvelse i at sikre sig selv juridisk, snarere end at være en anledning til at reflektere over hvilke intime tråde der opstår i feltarbejdet. Både for alle de mennesker, hvis liv vi bliver en del af for en stund, og for os selv som antropologer. Etik i form af intimitet og relationer bliver et individuelt anliggende i stedet for en kollektiv udfordring som profession, og det er en skam. Både en skam i betydningen ærgerligt og en skam i betydningen at det kan blive en skamfuld og ensom oplevelse.

Intimitet – en kollektiv udfordring

De eksempler jeg har trukket frem i det ovenstående har været svære og på mange måder grænseoverskridende – både i øjeblikket og lang tid bagefter. De har grebet ind i mig og sat sig fast. Men det er ikke kun svære oplevelser, der kan stille spørgsmål ved intimitet og grænser, nærhed og distance. Jeg har også flere gange oplevet at blive inviteret ind i meget varme og kærlige situationer, som efterfølgende har sat sig i mig, og hvor jeg er blevet i tvivl om, hvordan jeg fik mig selv med videre derfra. Det er jeg jo ikke alene om. Som antropologer er vi ofte et spørgsmål, der afføder en historie. Vi er en kommentar og en anden i rummet. Vi bliver inviteret ind i fællesskaber og kan ikke undsige os en plads og være i verden. Vi er altid til stede og påvirker unægtelig det, der sker. På mange måder afhænger feltarbejdet og empiriens kvalitet af, at de andre glemmer, man er der, og føler, de kan tale frit. Der er skrevet meget om potentiel sammensmeltning og at blive “indfødt” med tilhørende forventninger om, at man bliver boende eller er aktiv i fællesskabet efterfølgende. Som antropologistuderende lærer vi, at det skal vi passe på med. Samtidig skal vi bruge hele vores person og os selv som værktøj i felten.

I alle de feltarbejder jeg har lavet, har jeg mødt mennesker, der har sat sig fast med deres historier og liv, og det har været umuligt at afbryde kontakten til dem, når mit forskningsprojekt var slut. Det behøver ikke være et problem, men hvis man ikke har mulighed for det store, livsvarige feltarbejde i samme land med samme tematiske omdrejningspunkt, og i stedet laver flere, mindre feltarbejder mange forskellige steder, så har man pludselig sine tråde og sit hjerte ude i mange forskellige sammenhænge. Hvordan passer man på sig selv i det?

I den japanske tegner Miyasakis magiske univers eksisterer en særlig flodånd, der ruller igennem verden og som en anden container opsamler andres overskudskrald og efterladenskaber. Den vokser sig større og større af gamle skæve cykler, æbleskrog og store følelser. Jeg har flere gange følt et vist slægtskab med en sådan ånd. Ikke fordi jeg på nogen måder oplever, at feltarbejder efterlader mig med skrald, men fordi jeg ofte føler mig træt, mat og fyldt af andres liv, uden helt at vide, hvad jeg stiller op med det hele. Enkelte dele forplanter sig til analyser. Andre oplevelser vendes kollegialt. Men et stort virvar står tilbage som én rodet masse, der bidrager til en samlet, større og større klump af uafslutteder. Den japanske flodånd søger af og til ly i varme kilder, *onsen*, for at blive rensset. Langsomt fordufter cykelstyr og dyr i dampene fra det varme vand.

Flodguden kommer
eftædende, rensende
Jag mig med herfra

Jeg tror, at vi som antropologer skal blive bedre til at tilbyde hinanden rituelle onsen'er. En af de måder, vi kan gøre det på, er ved at insistere på, at overskridelser af intimitet og grænseoverskridende fællesskaber er en fælles faglig udfordring, som skal diskuteres og udfordres kollektivt fremfor at være et individuelt anliggende, man er overladt til at rode med selv. Med andre ord; at vi skaber traditioner for at dele ikke kun vilde anekdoter fra det farlige feltarbejde, men også det intime, nære og svære, og at vi formulerer fælles spørgsmål og svar på, hvad vi gør af os selv midt i virvaret.

Haiku om flodguden af forfatteren.

Forslag til videre læsning og lytning

Finlay, Linda (2006) Dancing between empathy and phenomenological research. *Indo-Pacific Journal of Phenomenology*, vol. 6. s.1-11.

Steno, Anne Mia (2019) Socialt snydt? Brugerperspektiver i social- og specialpædagogisk arbejde. Kapitel 28 I: *Social- og specialpædagogik på pædagoguddannelsen*. Vikær (red.) Hans Reitzels forlag.

Stentoft, Christian (1984) "Afslag på et kys" Radiomontage.
<https://www.dr.dk/radio/p1/afslag-pa-et-kys-radio/afslag-pa-et-kys>

Om forfatteren

Anne Mia Steno er antropolog, ph.d. og forfatter. Anne Mia er ansat som lektor på Københavns Professionshøjskole, hvor hun forsker i socialpsykiatriens udspændtheder med udgangspunkt i brugernes egne perspektiver og stemmer. Hun har tidligere arbejdet med frafald i ungdomsuddannelserne, multireligiøse skoler i Indien og Bangladesh samt hekse, magi og tro i Danmark. Anne Mia Steno er gæsteredaktør og initiativtager til dette temanummer om intimitet.

Det, der går i maven

At frisætte feltarbejdets svære efterklang

Af Sandra Lori Petersen & Aja Smith

De fleste antropologer kan nok genkende følelsen af at have haft oplevelser i felten, som ikke blev håndteret på en måde, vi helt kan stå inde for. Med vendingen “Det, der går i maven” peger vi på, hvordan sådanne feltarbejdeoplevelser ofte efterlades i private samtaler eller i antropologens egen psykosomatiske hukommelse. Hvad ville der ske, hvis vi i stedet for at gemme oplevelserne væk, gav dem samme tid og rum og eftertanke, som vi gør med andet empirisk materiale? Vi foreslår med denne podcast at gøre netop det; kaste kollektivt lys over svære feltarbejdeoplevelser, for at undersøge, hvordan de kan sætte metodiske, analytiske og personlige indsigter fri.

En våd vinterdag i januar mødes vi derfor, to venner og antropologer, for at gå en tur i skoven og tale om oplevelser, der er gået i maven på os. Mens regnen falder, og vi går ad mudrede stier, beskriver vi hver en episode, vi i situationen ikke håndterede, som vi ville have ønsket. Begge vores eksempler kendetegnes ved, at den positionelle og følelsesmæssige intimitet, som opstår for os i mødet med ‘den anden’ i feltarbejdet, medfører, at vi overskrider egne grænser. At overskride egne grænser uhensigtsmæssigt, forbindes for os begge med en følelse af usikkerhed omkring vores faglige autoritet – en usikkerhed vi søger at råde bod på ved umiddelbart at trænge oplevelsen bort. Dermed forsvinder episodernes potentiale for analytiske indsigter også – i hvert fald for en tid. Men hvor Aja er vendt tilbage til sin oplevelse for at arbejde med den både direkte analytisk og desuden ad kreative omveje, så er Sandras oplevelser forblevet i maven. Er det oplevelsernes forskellige karakterer eller deres forskellige normative konnotationer, der giver anledning til at vi håndterer dem forskelligt? Det spørgsmål forbliver åbent.

Og det er ikke det eneste, der får lov til at stå åbent: Ved sådan at gå i skoven, i til tider stakåndet-takt med skridt og regndryp, flyder samtalen igennem tematikker som autoritet og personlige grænser uden at nå til endelige konklusioner. Dog foreslår vi, at vi som antropologer udvikler måder at arbejde med og i fællesskab diskutere det, der går i maven, fremfor at lade det ligge dér. Inspireret af egne erfaringer og af psykoanalytiker Boris

Foto: Aja Smith.

Cyrulnik ser vi et helende, kreativt og analytisk potentiale i at omforme den slags feltarbejdeoplevelser igennem kunstneriske processer, og i at skabe rum i undervisning og faglige samarbejder, hvor denne form for arbejde prioriteres, udvikles og deles. For måske findes der netop hér – i dette tågede grænseland mellem kreative og analytiske processer og mellem selv og anden, hvor dikotomierne potentielt destabiliseres og oplevelser går i maven – et unikt rum for at ny viden kan opstå?

Forslag til videre læsning

Cyrulnik, Boris 2019: "La nuit, j'écrirai des soleils", Paris : Éditions Odile Jacob.

Davies, James 2010a: "Introduction: Emotions in the Field" In: *Emotions in the Field: The Psychology and Anthropology of Fieldwork Experience*, edited by James Davies and Dimitrina Spencer, Stanford University Press. Pp. 1-34.

Davies, James 2010b: "Disorientation, Dissonance, and Altered Perception in the Field". In: *Emotions in the Field: The Psychology and Anthropology of Fieldwork Experience*, edited by James Davies and Dimitrina Spencer, Stanford University Press. Pp. 79-97.

Jackson, Michael 2010: "From Anxiety to Method in Anthropological Fieldwork: An Appraisal of George Devereaux's Enduring Ideas". In: *Emotions in the Field: The Psychology and Anthropology of Fieldwork Experience*, edited by James Davies and Dimitrina Spencer, Stanford University Press. Pp. 35-54.

Scan koden og lyt med!

Om forfatterene

Sandra Lori Petersen er ansat som postdoc ved Institut for Antropologi, Københavns Universitet. Hun har skrevet en ph.d.-afhandling om relationer, intimitet, lytning og lydlandskaber i fransk natradio og forsker i øjeblikket i, hvordan beboere, der bor i lejligheder i Danmark, oplever lydene af deres naboer.

Aja Smith er postdoc ved Institut for Marketing og Management, Syddansk Universitet. Hendes ph.d.-afhandling omhandler heste-assisteret-lederudvikling, individualitet og socialitet i nutidens Danmark. Hendes nuværende forskning udforsker, hvordan spiritualitet, meditation og mindfulness i Danmark bruges som teknologier til at ændre selvet. Denne forskning er finansieret af Det Fri Forsknings råd (DFF-6107-0021).

Murmaleri på ydersiden af Las Patronas' migranthus.

At hjælpe af hjertet

Af Erika Skov

De er kendt som Las Patronas – en gruppe kvinder i en lille mexicansk landsby, der i næsten 25 år har hjulpet gennemrejsende centralamerikanske migranter på vej mod USA. Kvinderne får hjælp af dedikerede frivillige, der med Las Patronas' egne ord "hjælper af hjertet". Under mit feltarbejde blandt Las Patronas skabte denne fordring til de frivillige visse positioneringsdilemmaer og udfordringer for mig. Min splittelse mellem at være forsker og frivillig åbnede dog op for en analyse af de værdier og etiske dilemmaer, der udspillede sig i felten.

Ren hjælp, uren analyse?

Jeg sidder sammen med to frivillige bag på vognens åbne lad, klemt inde mellem papkasser med doneret brød for at få lidt skygge. Vi har klaret den typiske frivilligtjans med at hente overskydende brød og kage fra supermarkedet, og venter nu på Toña, der er ude og gøre nogle ærinder i byen, inden vi kan tage brødet med tilbage til migranthuset i Guadalupe de La Patrona.

Siden 1990'erne har den lille landsby Guadalupe de La Patrona i den mexicanske delstat Veracruz været transitsted for udokumenterede centralamerikanske migranter, der flygter fra vold og fattigdom i deres hjemlande for at nå til USA. Mange rejser gennem Mexico med livet som indsats på taget af det berygtede godstog, "Bæstet" (*La Bestia*) – ofte med flere dage uden mad og drikke. For næsten 25 år siden fik Toñas mor, Leonila, ideen om at give migranter på toget poser med vand og mad, som familien tog fra deres egne beskedne ressourcer. I årenes løb udviklede projektet sig til det migranthus, der i dag ligger på Leonilas datter Normas grund, hvor migranter kan komme og få mad, husly og omsorg. Migranthuset er drevet udelukkende af en gruppe lokale kvinder – hvoraf størstedelen er Leonilas døtre og børnebørn. Kvinderne er blevet kendte for deres arbejde verden over under navnet *Las Patronas*. Navnet refererer til landsbyen, der er opkaldt efter den mexicanske version af Jomfru Maria, *Virgen Guadalupe*. I Mexico betyder *patrona* også en kvindelig "chef". Siden 2011 har besøgende fra nær og fjern valfar-

“Vejen hvor mod og kærlighed mødes”
Murmaleri med portræt af Leonila
(i midten), der startede Las Patronas'
projekt. Malet af to kunstnere fra Mexico
og Baskerlandet, Spanien, under mit
feltarbejde i 2017. I nederste højre
hjørne: “Til minde om Kelvin” – migrant,
der søgte husly hos Las Patronas, og
senere blev meldt død ved at være faldet
af La Bestia-toget.

tet til migranthiset for at hjælpe til som frivillige, i både enkelte dage og op til flere måneder.

Timerne går, mens vi venter på Toña. Det er andendagen for mit feltarbejde, så jeg lytter ivrigt til, hvad Edgar og Jessica fortæller mig om Las Patronas og Bæstet. De er begge sociologistuderende fra Mexico City, der har taget to uger ud af deres hverdag for at støtte Las Patronas' projekt. Edgar begynder at forklare mig, at Las Patronas' arbejde er drevet af ren moderlig kærlighed. Jeg kommenterer, at jeg synes, det er en interessant analyse. “Ah!” udbryder han. “Jeg vil ikke analysere! Jeg

vil ikke tilsmudse noget så rent.” Derefter råder han mig til, at jeg skal prøve at pakke notesbogen væk og tilnærme mig Las Patronas “som person” og ikke “som forsker”. Jeg kigger eftertænksomt ned på min notesbog, som jeg flittigt har skriblet i, mens Jessica og Edgar har snakket, og som bevidst har været fremme, lige siden jeg ankom dagen inden.

På det tidspunkt i starten af feltarbejdet undrede det mig, at Edgar – en samfundsvidenskabelig studerende som mig selv – opfattede det som “urent” at analysere Las Patronas. Men efterhånden som en følelse af skyld og utilstrækkelighed begyndte at

vokse i mig, når jeg brugte tid på det akademiske arbejde i stedet for hjælpearbejdet, begyndte jeg selv at betvivle min forsknings legitimitet: Hvordan kunne jeg legitimere den tid, jeg brugte på forskningsarbejdet i en felt, hvor hjælpearbejdet bliver opfattet som et spørgsmål om liv eller død?

Følelsen af at være splittet mellem to roller er et klassisk dilemma for antropologer, der bedriver deltagerobserverende feltarbejde. *Deltagerobservation* er i sig selv et oxymoron – et ord sammensat af to modsatrettede begreber: Deltagelse, der involverer indlevelse med krop og sanser, og observation, der indebærer distanceret betragtning og registrering af den sociale virkelighed. Med andre ord skal man være en “outsider” og en “insider” på samme tid. Derfor er det intet under, at det kan føles udfordrende og næsten skizofrent at skulle balancere mellem deltagelsens krav om nærhed og observeringens krav om distance. En konsekvens af indlevelsen i feltet er ofte, at forskeren tager såvel informanternes følelser som feltens moralske forpligtigelser på sig. Antropologen må derfor navigere mellem disse moralske

forpligtelser til felten og til forskningsarbejdet, foruden de yderligere forpligtelser de fleste har derhjemme – en udfordring, der kan medføre frustrationer, stress og skyldfølelse. Spørgsmålet er, hvordan omdanner man disse følelsesmæssige udfordringer til antropologisk indsigt?

Outsideren og insideren, la güera og den gode frivillige

Jeg vidste at ved at deltage i migranthusets daglige aktiviteter såsom at hente brød, pakke poser med proviant til migranterne på toget og gøre rent, ville jeg hurtigt få tildelt rollen som frivillig. For at være transparent med mit egentlige virke, anså jeg det derfor som vigtigt at flage med min antropolog-rolle, hvilket jeg gjorde ved løbende at italesætte mit forskningsprojekt og åbenlyst skrive feltnoter. Dette stillede mig dog i en ambivalent position i forhold til Las Patronas. Min dobbeltrolle som frivillig og forsker, samt min anderledes kulturelle og sociale baggrund skabte en ekstra udfordring med hensyn til at skabe et tillidsbånd til Las Patronas – en udfordring, der er velkendt blandt de fleste antropologer, der kommer til felten som “outsider”.

Forud for feltarbejdet havde jeg skrevet med Norma, Las Patronas’ organisator og talskvinde, omkring mine boligforhold under feltarbejdet. Jeg forhørte mig om muligheden for at leje et privat værelse hos en familie i nærheden, hvor jeg kunne have ro til det akademiske arbejde, hvorimod Norma så det som indlysende, at jeg skulle bo i de frivilliges soveværelse. Jeg endte med at leje et værelse i den nærmeste by, Cordoba, 40 minutters bustur derfra, hvor jeg tog hen hver anden eller tredje dag for at skrive feltnoter og genvinde energi. Resten af tiden brugte jeg i migranthuset, hvor jeg sov i de frivilliges værelse.

Min kommen og gåen udløste ofte kommentarer fra kvinderne i Las Patronas, om at jeg gik glip af ting i migranthuset. Jeg bed ekstra mærke i disse kommentarer, fordi de understregede min egen spirende følelse af utilstrækkelighed og splittelse mellem at være forsker og frivillig. Når jeg stod og brugte timer på at vaske flere hundrede plastikflasker og fylde dem med rent vand, stressede det mig, at siderne i feltnotesbogen forblev blanke imens. Når jeg var på mit værelse i Cordoba for at skrive utallige sideres kragetæer rent fra mine feltnoter, tænkte jeg konstant på, hvad jeg gik glip af i migranthuset.

Følelsen af utilstrækkelighed blev forstærket af min rolle som *güera* – mexicansk slang for hvid pige. Mine forsøg på at hjælpe blev ofte rettet med et “ay güera!” og derefter en beklagelse over, at jeg gjorde det helt forkert. Andre gange blev jeg kaldt *poppy* – valmue, som hentydede til, at jeg var sart og fin. På trods af at jeg ikke havde problemer med at tage det “beskidte arbejde”, såsom at skrubbe badet for mug, så kunne jeg ikke løbe fra min sociale baggrund, hvor jeg på trods af at være en “fattig studerende” derhjem-

Norma, Las Patronas' talskvinde, giver poser med proviant til migranter på toget kaldt "Bæstet" (*La Bestia*).

me, i Las Patronas' øjne hørte til en hvid privilegeret overklasse. Jeg følte derfor, at jeg skulle kompensere for min privilegerede position ved at arbejde endnu hårdere for at vinde tillid hos kvinderne.

For at kompensere for den tid jeg brugte væk fra det frivillige arbejde, spurgte jeg Norma i starten af feltarbejdet, om jeg kunne betale for mit forbrug i migranthuset, som ellers var gratis for frivillige. Det ville hun ikke høre tale om, men hun tilføjede dog, at jeg kunne donere nogle sko eller tøj til migranterne, hvis jeg ville hjælpe. Det blev klart for mig, at jeg ikke kunne betale mig ud af min skyldfølelse ved at give igen til felten i økonomisk forstand. Penge blev set som en pragmatisk nødvendighed, men ikke som en hjælp "af hjertet" (*de corazón*), der ifølge kvinderne var bærende for projektet. Jeg kunne give noget mere personligt i form af tøj og sko,

men helst skulle jeg hjælpe i form af tid og engagement.

Dette er et eksempel på, hvordan dét at lave feltarbejde indebærer et relationelt arbejde, hvor forskeren ikke bare læser felten. Felten læser også forskeren. Det vil sige, at forskeren selv bliver subjekt for de etiske rammer, der gør sig gældende på stedet. I min bestræbelse på at være en 'god frivillig' begyndte forventningerne til mig selv at afspejle feltens forventninger, hvor den eneste måde at blive inkluderet i det moralske fællesskab af frivillige var at vise dedikation og passion for projektet gennem hårdt arbejde i migranthuset. Dette handlede ikke om, at Las Patronas ikke generelt var imødekommende over for min forskning, men at analyse og forskningsarbejdet ikke havde samme ophøjede værdi som "handling af hjertet": Konkrete gerninger, udført med en ren intensi-

on om at hjælpe. Mine positioneringsdilemmaer sporede mig således ind på nogle centrale værdier omkring altruisme og praksis, der havde betydning for Las Patronas' egen etiske positionering i det mexicanske samfund.

Rene hjerter i en korrump verden

På ydermuren til Las Patronas' migranthus er malet et stort motiv af en hånd, der i snor holder et hjerte ud mod en anden udstrakt hånd. Maleriet er en tydelig reference til Las Patronas' praksis med at give mad og vand til migranterne på toget, da vandflaskerne her netop gives ophængt i en snor. En aften overhørte jeg en samtale mellem Norma og to kunstnere, der var kommet for at lave et nyt vægmaleri til migranthuset. Norma fortalte kunstnerne, at hun ville have et vægmaleri, der ligesom maleriet af hænderne med hjertet viser Las Patronas' dybere mening. "Dette arbejde er lavet med kærlighed," sagde hun. "Det er ikke vores, det er Guds, for det er vedligeholdet af folk med et godt hjerte. Det, der interesserer mig, er handlinger af hjertet – af kærlighed. Vi vil gerne have folk [frivillige], som det smerter at se, hvad der sker for folk, der kommer forbi her [migranterne]."

Denne samtale med Norma viser, at hjertemetaforikkens centrale betydning i Las Patronas' arbejde hænger sammen med deres kristne tro. I kristendommen tolkes hjertet som ens "sande jeg", hvorfra alle gode og dårlige beslutninger bliver taget, og som enten bringer én tættere på eller længere væk fra Gud. Kvinderne i Las Patronas er overbeviste om, at migranter-

Toña fra Las Patronas venter på at give poser med proviant til migranter på toget.

ne på toget er et kald fra Gud, og at de ved at hjælpe dem som deres næste tjener Guds vilje. Den kærlighed, de dermed viser migranterne, er en særlig ophøjet form for kærlighed, der forbinder dem til Gud.

Som Normas samtale med kunsterne viser, hænger denne kærlighed sammen med en empatisk evne til at lide med migranterne. Dyrkelsen af lidelse og selvo-offrelse spiller også en væsentlig rolle i kristendommen. Frihedsteologien, som har haft stor indflydelse i Latinamerika, lægger stor vægt på Guds og Jesus' identificering med samfundets marginaliserede. Den centrale repræsentation af Jesus på korset tolkes som en påmindelse om verdens lidelse og inviterer den kristne til at følge hans kærlighedsoffer og ligeledes lide med alverdens fattige.

Las Patronas' følelsesmæssige indlevelse i migranternes lidelse kommer blandt andet til udtryk i filmdokumentarer og interviews med Las Patronas, hvor kvinder-

ne ofte ses fortælle med tårer i øjnene om de forfærdelige ting, migranterne går igennem under rejsen til USA. En aften sad jeg med Toña, der bevæget fortalte mig om den glæde migranterne på toget udviser hende, når de griber posen med mad, hun rækker ud til dem. "Gud er den eneste, der passer på dem," sagde hun sørgmodigt. "Og I gør," tilføjede jeg med reference til Las Patronas. "Vi er bare små engle langs vejen," svarede Toña mig. Både migranter, frivillige og kvinderne selv, ser Las Patronas' rolle som en slags skytsengle for migranterne, som er på en rejse, der handler om liv eller død.

Som Las Patronas' hjælpere, har de frivillige ligeledes et ansvar for at opretholde projektets ophøjede formål. "Der er frivillige, der kun kommer på grund af pligt, og så er der andre, der kommer på grund af hjertet. Som bliver forelskede i projektet," sagde Norma til mig, mens hun lå hen-slængt i sofaen ved siden af mig. Derefter

fortalte hun mig om en frivillig, der kun kom hver søndag for at udføre social tjeneste (*Servicio Social*), som er obligatorisk i Mexico på videregående uddannelser. Derefter kom han aldrig tilbage. “Kaldet er ikke for alle,” sagde hun. “Kun for nogle.” “Hvad mener du med kaldet?” spurgte jeg. “Kaldet er, at du kan mærke andres smerte. At du gør et ærligt arbejde af hjertet.” Normas opfattelse af migranthiset som et fælleskab af folk, der har fået ‘kaldet’ og hjælper af hjertet, taler ind i en større kritik af det mexicanske samfund. Norma satte ofte migranthisets frivillige, der hjælper af hjertet, i

Flasker med vand, klar til at blive givet til migranter, der rejser med godstoget.

modsatning til folk i det bredere samfund, som ikke hjælper af hjertet. Kritikken omfattede både politikere, internationale NGO'er, andre landsbyboere, lokale udvalg og kirkelige autoriteter. “Politik er noget skidt,” erklærede Norma til mig og to frivillige i forlængelse af en snak om, hvordan hun afslog at være senator for det politiske parti, Morena. “Kirken burde være til en side og politik til den anden, men de to ting er ved at blande sig sammen, og de er begge korrupte.” Den største trussel mod en retfærdig behandling af migranter, ud over stramninger i migrationspolitikken, er ifølge Norma en generel ligegyldighed og egoisme blandt befolkningen sammen med en korruptionskultur, der gennemsyner det mexicanske samfund.

Ifølge Norma er det ikke kun kirken og det politiske system i Mexico, som er korrupte. Hun fortalte også flere historier om, hvordan det humanitære arbejde i Mexico infiltreres af korruption. Las Patronas har selv været ofre for dette op til flere gange. For eksempel har de en lang konfliktfyldt historie med den lokale sognepræst, der blandt andet har snydt dem for do-

Poser med proviant klar til at give til migranter på godstoget. En af de frivillige hos Las Patronas har pyntet en af poserne med en blomst.

nationer, og som gang på gang har forsøgt at tage æren for deres hjælpearbejde for at opnå politisk anerkendelse. Den vægt Las Patronas tillægger, at det frivillige arbejde udføres med et godt hjerte, kan således ses som en modstand mod autoriteters indblanding. Derudover kan det ses som et forsøg på at skabe en moralsk autoritet omkring deres hjælpearbejde og derved etisk legitimere deres projekt inden for et korrupt politisk miljø.

Denne etiske legitimering kan også ses i lyset af den modstand og kritik, kvinderne har mødt gennem årene fra nogle af landsbyboerne. Grunden til modstanden har for det første været landsbyboernes fordomme og mistro mod migranterne. I deres perspektiv forekommer Las Patronas' hjælp til migranterne moralsk forkert eller endda kriminelt. For det andet har mange af kvinderne i Las Patronas mødt modstand fra især mændene i deres familier, som så deres projekt som i modstrid med de traditionelle, lokale kønsrollemønstre. Flere af kvinderne blev tvunget til at forlade gruppen, fordi mændene var imod, at de dedikerede tid til at hjælpe "fremmede mænd". Derudover er Las Patronas blevet beskyldt af nogle landsbyboere for at modtage penge for deres hjælpearbejde. Af disse grunde er det desto mere vigtigt for kvinderne i Las Patronas at vedligeholde deres moralske integritet og altruistiske intention med projektet og vise, at det opretholdes af frivillige, der ligesom dem selv, hjælper af hjertet.

Fra skyldfølelse til indsigt

Den skyldfølelse og utilstrækkelighed, jeg følte over ikke at kunne leve op til ideallet om den gode frivillige i Las Patronas' migranthus, handlede til dels om klassiske dilemmaer for antropologer vedrørende graden af henholdsvis deltagelse og observation, praksis og analyse, indlevelse og distance. Da denne splittelse er en præmis for deltagerobservation, var det svært at komme uden om en ambivalent relation til Las Patronas, hvilket Edgar advarede mig om i starten af feltarbejdet. I og med at feltens krav om nærhed byggede på altruistiske principper, blev der sat nogle særligt høje forventninger til min grad af deltagelse i det praktiske hjælpearbejde, der satte mine positioneringsdilemmaer yderligere på spidsen. Både min rolle som forsker og min kulturelle og sociale baggrund skabte en skepsis om, hvorvidt jeg vitterligt "hjalp af hjertet". Udfordringerne i at leve

op til idealet om den ‘gode frivillige’, der “hjælper af hjertet”, kunne dog vendes til en indsigt i, hvordan kvinderne i Las Patronas selv arbejder på at skabe et etisk selv i denne specifikke politiske, sociale og kulturelle kontekst. Både antropologen og de mennesker, antropologen lever med i felten, balancerer mellem forskellige og nogle gange modstridende etiske forpligtelser og normer for at opbygge et etisk selv. Som antropologen Michael Lambek skriver, er etiske dilemmaer en menneskelig præmis. Toña fortalte mig, at hun kan se toget fra sit hjem, og når der kommer et gennemkørende tog,

mens hun er hjemme for at passe huset, ser hun altid efter, hvor mange migranter, der er med toget. Ligesom migranterne var i mine tanker, når jeg passede det akademiske arbejde, havde Toña også migranterne i tankerne, når hun passede det huslige arbejde. Vi delte dermed følelsen af, at tid brugt på andre forpligtelser tog vores tid fra Las Patronas’ projekt.

Min skyldfølelse var dermed ikke kun forbundet til min splittede rolle som forsker og frivillig. Den var bundet til en dominerende fortælling om, at Las Patronas’ projekt har en ophøjet betydning, som står over andre moralske forpligtelser. Dette kom blandt andet til udtryk i modsætningsforholdet mellem “hjælp af hjertet” og “hjælp af pligt”. Denne indsigt bragte mig tættere på en forståelse for, hvordan Las Patronas forsøger at skabe en moralsk autoritet i en kontekst, hvor deres hjælpearbejde har en lang række etiske implikationer. Udover at kvinderne i Las Patronas er i konstant forhandling mellem de moralske forpligtelser til migranthiset og til hjemmet, skal de også legitimere deres projekt i et lokalsamfund, hvor det ikke altid er velanset at hjælpe migranter. Derudover forsøger deres projekt at bekæmpe den korruptionskultur, der præger humanitært arbejde i Mexico. I lyset af det-

te kan den ophøjede og religiøse betydning, kvinderne (og nogle af de frivillige) tillægger projektet, forstås som en modstand mod nogle politiske og kønsmæssige strukturer i Mexico. Dette er et eksempel på, hvordan nogle af de dilemmaer, der udspiller sig for forskeren i det relationelle arbejde, kan vendes til noget produktivt og sige noget om de værdier og etiske dilemmaer, informanterne selv navigerer i.

Alle fotos er taget af forfatteren.

Forslag til videre læsning

Abu-Lughod, Lila (1988) "Fieldwork of a Dutiful Daughter" I: Soraya Altorki & Cammillia Fawzi El-Sohl (red) *Arab Women in the Field: Studying Your Own Society* (139-61). Cairo: Syracuse University Press.

Krøijer, Stine (2015) *Figurations of the Future: Forms and Temporalities of Left Radical Politics in Northern Europe* (15-25). New York: Berghahn Books, Incorporated.

Lambek, Michael (2010) "Towards an Ethics of the Act" I: *Ordinary Ethics: Anthropology, Language, and Action*. New York: Fordham University Press.

Om forfatteren

Erika Skov er ph.d-studerende på Københavns Universitets Institut for Antropologi, hvor hun studerer pro- og anti-migrant aktivisme i Mexico. Artiklen bygger på 14 ugers feltarbejde i 2017 i forlængelse af hendes speciale i antropologi.

Et etnografisk øjeblik med Lotte Meinert

Fortalt til Katrine Broch Hansen

“Tiden på feltarbejde skal forsvares, og det gør jeg gerne fra min position. Det er den dér indlevelse i verden og andre menneskers liv, som er vores særkende i antropologien. Selvfølgelig kan man rigtig meget med interviews og fokusgruppediskussioner. Men det er ved de oplevelser, som jo kun melder sig når man har været afsted i lang tid, når tingene begynder at gå sin gang, og man bliver sovset ind i det hele på godt og ondt, det er dér man kommer et spadestik dybere. Dér hvor man forstår på sin egen krop, hvad det vil sige at leve under de givne vilkår.

Jeg har lavet feltarbejde i Uganda siden 1994, så der er mange skelsættende øjeblikke. Men jeg husker særligt ét på mit ph.d.-feltarbejde i 1997, hvor vi boede i Tororo-distriktet. Der boede jeg med min partner Anton og vores dengang 2-årige søn Karl hos en ugandisk familie. Det var på AIDS-epidemiens højdepunkt. Jeg har aldrig været til så mange begravelser i mit liv. Der var den her dag, hvor en far kom med sin søn på 4-5 år, som var virkelig syg. Jeg havde tidligere haft dem med på klinik og hospital. Men den her formiddag så kom han med drengen i armene og satte sig ude foran vores hus på verandaen og spurgte, om jeg ville køre dem ind på hospitalet. Vi skulle til en begravelse, så jeg bad ham vente, til vi kom retur. Mens vi var til begravelsen, var der så én, der kom

og hviskede, at vi skulle komme hjem, fordi drengen lige var død.

Det var selvfølgelig en voldsom oplevelse. Det var chokerende – og også meget involverende, at der var en, der var død hjemme hos os. Jeg følte mig på en måde medansvarlig, fordi jeg havde sagt, at han skulle vente på, at vi kom tilbage. Faren i den familie, der havde taget os under deres vinger, Papa Emojong, blev pludselig meget alvorlig og sagde, at vi skulle tage hjem til huset, og det var vigtigt at vi fik snakket med faren til drengen og fik lavet et ritual. Jeg var fuldstændig paf. Han var en veluddannet mand, der havde arbejdet i et ministerium, og ikke ham man talte om traditionelle ritualer med. Det var sådan noget med en høne rundt om huset, og blod der skulle dryppes... Jeg troede nok heller ikke specielt meget på, at ritualet ville virke, men jeg kunne mærke at alle var engagerede i, at jeg ikke skulle anklages for at have gjort noget forkert. Det skulle offentligt anerkendes, at alle havde gjort det de kunne for at hjælpe den her far og dreng.

Så pludselig fra at have beskrevet tingene udefra, begravelser og ritualer, så var jeg virkelig involveret, og der var noget på spil for mig som person. Moralsk og på alle mulige måder. Også talen til begravelsen af drengen, hvor det gik op for mig, hvorfor folk beskriver dødshistorier så nøjagtigt, hvad der er sket og hvem, der

På feltarbejde i Uganda. Privatfoto.

gjorde hvad og hvornår. Det havde altid undret mig: “hvorfør bruger de så meget krudt på det?” Med ét kunne jeg se, hvor vigtigt det var – for de involverede – for mig – præcist hvordan den historie blev fortalt. Fagligt har jeg altid været optaget af moralitet, sygdom og død, men det er en anden kvalitet af viden, når man får det helt tæt på, og er “fluen i suppen” fremfor “fluen på væggen”, so to speak.

Selvom jeg ikke rigtigt troede på de ritualer og Papa Emojong heller ikke gjorde, så var der en anerkendelse af gode intentioner og det skulle gøres offentligt. Det var godt set af gamle Papa Emojong. [...] Jeg var jo blevet adopteret ind i familien. Anton havde betalt køer for mig. Det var alt sammen sådan en antropologisk leg. Men dét der med at blive beskyttet af sin far som en del af klanen; med brugen af de ritualer...(...) tror på det eller ej: Det var ikke kun for sjov.

Hvornår opstår øjeblikket, hvor det hele pludselig giver mening? Hvor antropologens forståelse forandres radikalt? Hvor man efter ugers eller måneders ihærdige forsøg med eet bliver en del af et fællesskab? Og hvordan opleves og erindres disse øjeblikke af antropologen? Dét handler denne mini-artikelserie om.

Lotte Meinert er antropolog, ph.d. og professor ved Aarhus Universitet.

Et liv som antropolog: Sara Ullerichs

Af Kenni Hede og Therese Thim

Fra forestillingen om et langt feltarbejde under eksotiske himmelstrøg til et samarbejde med Skatteministeriet og speciale om hverdagsudvekslinger hen over ligusterhækken i de jyske parcelhushaver. Vejen ind i fremtiden er ikke altid lige forudsigelig. Antropolog og mor til tre Sara Ullerichs arbejder i dag som specialkonsulent og projektleder i Centersekretariatet i Arbejdstilsynet – men vejen dertil har slået mange bugt.

Vores første møde med Sara var i foråret 2019. Hun ankom til Moesgaard med en smittende energi, gravid i høje hæle og sort figursyet jakke med matchende bukser. Med en målrettet udstråling og et venligt smil animerede hun en følelse af noget velkendt, men uopdaget. Hun skulle holde et oplæg til semesterets karrierearrangement for de studerende. Her delte hun usødet personlige erfaringer fra sin tid som studerende og overgangen fra studielivet til arbejdsmarkedet. Anden gang vi mødte Sara, var mere end et halvt år senere, i et arkitektonisk overtænkt og moderne forstads kvarter under opbygning sydvest for Aalborg centrum til en snak om livet som antropolog uden for universitetet.

“GPS’en er ingen hjælp, så snart I når hertil, men det er nummer 156,” lyder Saras stemme i den anden ende af telefonen. Bilen svinger forsigtigt til venstre, hvor vi bliver mødt af en dyb brummen fra sporadiske byggepladser og oaser af ensartede boliger. GPS’en stopper med at virke, ganske som Sara forudsagde, og vi er nu overladt til os selv. Der spreder sig en morsom usikkerhed i bilen, og vi ender hurtigt i den første blindgyde. Efter at have manøvreret bilen tilbage til udgangspunktet fortsætter vi turen gennem forstads-labyrinten. “Jeg tror ikke, at det er meningen, at man skal køre den vej, tror du?” Mødet mellem nye og endnu ikke færdige boliger gør det umuligt at afkode logikken bag numrene på husene. Lidt længere fremme kan vi skimte nogle lysere, firkantede boliger, som godt kunne være dem, Sara beskrev over telefonen. Vi kører nærmere, husnumrene giver stadig ingen mening, og vi er i

tvivl om, hvor vi overhovedet må køre her. Ved det, der føles som et tilfælde, finder vi nr. 156, vi parkerer i en carport af mørkt, lakeret træ og ringer på. Døren åbner og let grinende, byder Sara os velkommen. I Saras hjem er der meget højt til loftet, og middagssolen stråler ind ad de store vinduespartier. På det lange spisebord står tre kopper og et fad med hjemmebagte småkager klar til interviewet. Bag køkkenøen ved væggen står en hvid tremmeseng – her ligger Saras datter Ea Maria, som hun fødte i oktober. Mens Sara med hurtige bevægelser forsøger at få sin spritnye Moccamaster til at virke, fortæller hun, at i den pauseperiode fra arbejdet, som en barsel er, bliver det sjovt at se tilbage på, hvordan hun er endt som den antropolog, hun er i dag.

Da du startede i sin tid på antropologi, hvad havde du da dels af forventninger til studiet og dels til dig selv, og hvordan var oplevelsen af at starte?

Efter gymnasiet tog jeg til Sydfrankrig og arbejdede. Det førte mig så videre til Paris, hvor jeg havde et fortovscafé-job, boede hos en fransk forfatter og passede hendes blinde mor. Senere læste jeg min bachelor i fransk ved Université Paris-Sorbonne. Så jeg kom jo til antropologi med en bachelor i fransk og havde som sagt været i Paris, hvor jeg studerede fransk kultur, sprog og historie. Efterfølgende ville jeg egentlig gerne have læst medievidenskab og havde været et års tid hos Danmarks Radio i Århus, men så kom jeg desværre ikke ind på medievidenskab. Antropologi var min anden prioritet. Jeg kan huske, at jeg var i en identitetskrise i forvejen, og nu siger jeg i forvejen, for det er mange jo – mange var det i hvert fald ude på antropologi, det her med, 'hvad er det, vi skal?' og 'hvad kan vi bruge det til?' Sådan havde jeg det allerede, inden jeg startede på studiet. Jeg tænkte,

'antropologi er mega spændende, og det skal jeg helt sikkert starte på, og der er en mening med, at jeg ikke skulle ind på medievidenskab.' På Moesgaard mødte jeg en masse inspirerende mennesker og blev ret hurtigt klar over, at jeg var landet det helt rigtige sted. Derfra åbnede der sig hele det her enormt store teoriapparat. Der var ikke så meget anvendt antropologi, det var mere de gamle klassikere – og det var helt fantastisk og dejligt at sidde og nørde i. Men det var samtidigt også meget langt fra medievidenskab, hvor man ser det konkrete arbejde for sig. På antropologi åbnede man sådan en boks, som var spændende, men hvor man tænkte 'og hvordan er det så lige, at jeg omsætter det her til noget?' Så jeg tror egentlig, at det første år var meget præget af, at jeg var vildt inspireret af fagets historie og teori, men jeg havde ikke en anelse om, hvordan jeg skulle omsætte det til noget brugbart i en arbejdsmæssig kontekst. Jeg havde en klar forestilling om, at jeg skulle lave et klassisk feltarbejde på kandidaten og studere Fransk Polynesien. Inde i mit hoved var rammen omkring det dannet. Jeg havde ikke lavet en konkret problemstilling, men det var noget med *udveksling* og i forbindelse med Fransk Polynesien. Men så blev jeg gravid, og det slog benene væk under mig; hvordan skulle jeg nu komme til udlandet og lave det her klassiske feltarbejde? Og det viste sig, at det kom jeg aldrig.

Du nævner forestillingen om det lange Malinowskiske feltarbejde og Fransk Polynesien, men endte med ikke at gå den vej. Hvordan kan det være?

Efter fire måneder på barsel genoptog jeg antropologistudiet og startede på IOA: Innovation, Organisation og Arbejdsantropologi. Det var mere det anvendte. Så jeg gik fra det klassiske studie om udveks-

ling, til at møde de her ret seje undervisere og erhvervs-ph.d'ere. De arrangerede studieture, hvor de tog os med rundt til alle mulige virksomheder og ministerier – derudover lavede vi projekter for flere forskellige kommuner. Der fik jeg øjnene op for, hvad man ellers kunne som antropolog. Jeg endte med at lave mit kandidatfeltarbejde i Skatteministeriet, hvor jeg lavede en undersøgelse af danskernes forhold til sort arbejde. Det var noget andet end det klassiske studie af udveksling i Fransk Polynesien, men det var stadig udveksling. Det var nok ikke den genstand for studie, jeg først havde tænkt, at jeg skulle studere, men alt kan vise sig at være spændende, når man lægger en antropologisk vinkel henover det. Der var faktisk ikke så langt fra feltarbejdet i Fransk Polynesien til feltarbejdet i Danmark, men det er jo en indsigt, som kræver, at man rent faktisk har et kendskab til arbejdsmarkedet.

Hvis du skulle give et godt råd til en nyudsprungne kandidat i antropologi, hvordan ville det så lyde?

Jeg vil faktisk tillade mig at træde et skridt tilbage og sige, at allerede *mens* man er studerende, er det bare med at komme ud og se, hvordan verden og arbejdsmarkedet er skruet sammen. Også selvom det er ulønnet arbejde. Det er bare med at komme ud og lære noget for senere at være i stand til at omsætte det til et arbejde. Og det synes jeg allerede skal ske i studietiden. For det er på den måde, du kan se, hvordan og hvor du kan anvende dine kompetencer. Et speciale er det eneste, du sælger dig på. Hvis du vil sælge det til en arbejdsgiver, så skal det være noget, som arbejdsgiveren kan forholde sig til og forstå. Fransk Polynesien var bare ikke gået i Beskæftigelses- eller Skatteministeriet. Det var noget så kedeligt, så sort, som *sort ar-*

bejde derimod. Men det er jo det samme antropologiske arbejde, om det er den ene eller den anden felt, man ser på. Og det skal man som studerende kunne forstå. Nu arbejder jeg ikke som tilsynsførende for Arbejdstilsynet længere, men i stedet som projektleder. Men det er stadigvæk antropologien, der driver mig langt hen ad vejen. De her sociale studier af menneskets ageren er ikke bare interessante, de har også en værdi på bundlinjen. I rigtig mange år har jeg beskæftiget mig med effektiviseringer og kvalitetsforbedringer internt i Arbejdstilsynet. Der kan man bruge de antropologiske kompetencer til at finde ud af, hvordan vi får lavet et projekt, hvor man forstår, hvad det eksempelvis gør ved de ansatte, når der kommer nye krav til dem og deres arbejdsplads. Jeg kan se, at lige meget hvor jeg bevæger mig hen – om jeg er specialkonsulent, tilsynsførende, mor eller kæreste – så har jeg det antropologiske blik med mig. Én gang antropolog, altid antropolog.

Sara Ullerichs. Privatfoto.

Skam: Antropologiens følgesvend

Af Amalie M. Skovengaard

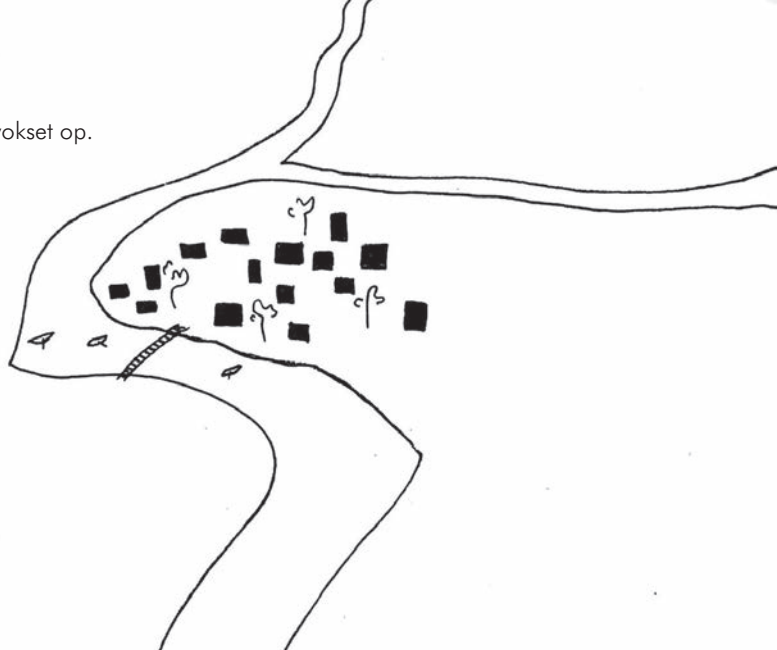
Kachinstaten i det nordlige Myanmar har været hærgnet af borgerkrig og væbnet konflikt siden 1961. Befolkningens livshistorier er derfor præget af krig, usikkerhed, flugt og fattigdom. I konfrontationen med disse historier blev jeg under mit feltarbejde ofte overvældet af tristhed, magtesløshed og særligt skam. I denne artikel undersøger jeg disse følelser og reflekterer over, hvordan min skam havde sit udspring i tre forskellige forhold: Min antropologiske faglighed; den ulige relation, der eksisterer mellem antropologen og antropologens samtalepartner og antropologiens historiske arv.

Langwas historie

Langwa kommer fra en lille by i det område, der gennem de sidste 60 år er blevet kontrolleret skiftevis af den militære del af den lokale uafhængighedsorganisation, Kachin Independence Army (KIA) og det burmesiske militær. Byen ligger på en ø ude i Irrawaddyfloden, som deler Myanmar i to. For at komme ud til øen må man enten sejle eller gå over en lille bro, som forbinder øen med den ene bred.

Da Langwa var ganske ung, blev hendes by ofte bombet af militæret, fordi der boede mange KIA-soldater. Derfor havde hun og hendes familie gravet et hul i baghaven, hvor de hurtigt kunne gå i beskyttelse. De måtte altid være klar til at flygte over floden og ind i junglen, hvor de søgte tilflugt i små hytter i flere dage, før de kunne vende tilbage til deres by. For at kunne komme hurtigt afsted om natten, måtte Langwa og hendes familie hver aften pakke en rygsæk med lidt tøj og mad, før de gik i seng. Om dagen var der heller ikke sikkert i landsbyen, for KIA forsøgte at hverve alle unge mennesker til krigen. Langwa måtte derfor gemme sig derhjemme og kunne ikke gå i skole i to år.

Øen hvor Langwa er vokset op.

Mens Langwa stadig var barn, blev hendes far fængslet og tortureret først af Myanmar's militær-regering og siden af KIA. Efter han blev løsladt, gik der kun kort tid, før han døde af sine kvæstelser. Langwa var kun otte år gammel.

Fordi Langwas far var død, havde familien ikke mange penge. Derfor måtte hun arbejde hårdt i skoleferierne for selv at tjene penge til at kunne gå i skole. Trods de svære omstændigheder lykkedes det hende alligevel at uddanne sig til lærer. Hun har taget en lederefteruddannelse og er stærkt motiveret ved tanken om at kunne gavne sit folk gennem sin lærergerning. Hendes by er blevet bombet, og derfor bor hun nu i en flygtningelejr, hvor hun underviser gratis.

Langwa fortalte mig sin livshistorie under mit speciale-feltarbejde i Kachinstaten i efteråret 2017. Hendes livshistorie er langt fra enestående, og i løbet af mit feltarbejde hørte jeg mange lignende historier. Historierne vakte mange følelser i mig, og det gjorde et stort indtryk at få denne type historier fortalt af mennesker, der sad lige over for mig. Det var svært for mig at håndtere og bearbejde disse følelser, mens jeg var på feltarbejde. I denne artikel undersøger jeg mine følelser, hvordan de påvirkede mig som antropolog, hvordan de påvirkede mit feltarbejde og min relation til mine samtalepartnere og ikke mindst, hvordan jeg mener, at de har givet mig indsigter om felten og mit feltarbejde.

Et blik ind i Kachinstaten

En stor del af befolkningen i Kachinstaten anser sig selv som værende en del af den etniske gruppe kachin og ønsker at opnå selvstændighed fra resten af Myanmar. En borgerkrig brød ud, da KIA erklærede krig mod Myanmar's militær og forlangte selvstændighed i Kachinstaten. Borgerkrigen har haft store konsekvenser for lokalbefolkningen. Landminer, børnesoldater,

systematisk voldtægt, tortur, drab og tvungen militærtjeneste har forårsaget usikkerhed, fattigdom og lidelse. Selv under våbenhvilen fra 1994 til 2011 levede befolkningen i Kachinstaten i konstant utryghed, da de forskellige væbnede grupper ikke blev opløst, og store naturressourceudvindingsprojekter tvang mange til at flytte fra deres hjem og til flygtningelejre. Disse lejre blev endnu mere fyldte, da krigen startede igen i 2011 og tvang yderligere 100.000 kachinere til at flygte. Hertil kommer, at en epidemi af stofmisbrug har hærget Kachinstaten i flere år. Myanmar er en af verdens største producenter af opium, heroin og methamfetamin, hvilket har resulteret i et udbredt misbrug blandt lokalbefolkningen især i det nordlige Myanmar, hvor stofferne bliver produceret. Det bliver af flere lokale myndigheder anslået, at der i gennemsnit er én i hver husholdning, der er afhængig af stoffer i Kachinstaten.

Disse omstændigheder har skabt et samfund, som lider under stor ungdomsarbejdsløshed, en høj kriminalitetsrate og en stor utilfredshed med regeringens mangelfulde indgriben over for stofmisbrugere og dem, som forhandler stoffer.

At lytte som værdi

Jeg tog til Myanmar for at undersøge, hvordan lokalbefolkningen forsøgte at komme misbrugsepidemien til livs. Jeg boede og levede med mine samtalepartnere og lærte dem at kende over tre måneder, mens de indviede mig i, hvordan de levede deres liv. Vi diskuterede og sammenlignede vores liv, tog på udflugter og spiste middage sammen.

Det var under en udflugt til en flygtningelejr for internt fordrevne i Kachinstaten, at Langwa fortalte mig sin livshistorie. Langwa var elev på den skole, jeg underviste på, mens jeg var i Kachinstaten. Langwa var lidt ældre end de andre og havde derfor været en af de elever, der havde fået ansvar for at tage imod mig og tage sig af mig. Trods lærer-elev-relationen, som placerede mig som en autoritet i forhold til hende, indtog hun også en moderrolle over for mig, mens jeg var i felten, hvor jeg følte, at hun passede på mig. Hun hjalp mig eksempelvis med at sætte min kachin klædedragt (longyi) rigtigt, kom med te til mig, når jeg var syg og var meget opmærksom på, at jeg ikke havde det for varmt.

Det var en varm og fugtig dag, da vi besøgte flygtningelejren. Sammen med de 16 andre elever, sad Langwa og jeg og ventede på, at nogle af beboerne i lejren ville tage imod os. Vi fik sød sukkerte, mens vi svedte, fordi der ikke var nogen ventilator i det lille kontor. I hjørnet af kontoret sad Langwa og jeg og talte om, hvordan de mennesker, der boede i lejren, var havnet der. Samtalen udviklede sig og pludselig sad hun og fortalte mig om sin egen opvækst. Mens Langwa talte, var det som om tiden og rummet holdt op med at eksistere. Kun Langwas ord var tilbage. Hun fortalte uden tårer, men snublede over nogle af ordene og holdt lange kunstpauser, mens hun holdt fast i mit blik uden at give mig mulighed for at bryde øjenkontakten. Med sin historie skabte hun et intimt rum, som kun hun og jeg var en del af, selvom vi sad blandt en masse andre mennesker. Det var ubehageligt at høre, hvor meget hun havde været igennem, og derfor opmuntrede jeg hende ikke til at fortsætte, men kunne heller ikke stoppe hende.

Langwas historie og andre lignende historier satte gang i en lavine af følelser, som jeg først senere har kunnet sætte ord på. Jeg følte, at det var forkert, at mit feltarbejde ikke fokuserede udelukkede på borgerkrigen og den lidelse, den har udløst. Det fik mig til at reflektere over, hvilken ret jeg havde til at forstyrre deres liv med min egen dagsorden om at ville undersøge stof-epidemien. Det gjorde mig i tvivl om, hvorvidt mit feltarbejde overhovedet var meningsfuldt. Jeg følte ikke, at det var retfærdigt, at jeg brugte mine samtalepartneres tid for min uddannelses skyld, og jeg følte mig handlingslammet, fordi jeg ikke følte, jeg kunne hjælpe dem.

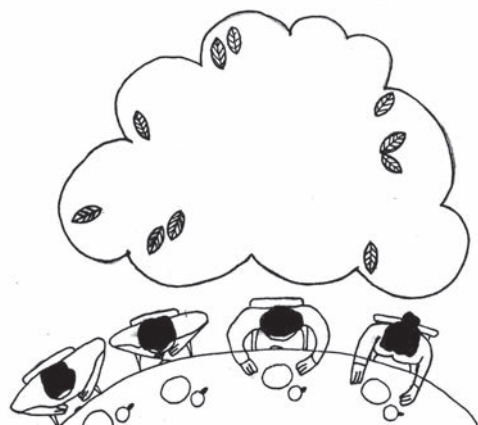
Bekymringer omkring det at "give tilbage" præger mange antropologers arbejde. Overvejelser omkring hvordan man kan give tilbage til sine samtalepartnere for den tid, de bruger på en, taler ind i en diskussion om metode og etik i antropologien.

Antropologen Lotte Buch Segal reflekterer i forordet til sin monografi *No Place for Grief* over, hvad den mest betydningsfulde del af hendes arbejde var og kommer frem til, at det var det, at hun har siddet og lyttet til sine samtalepartnere, så de følte sig hørt, og vidste, at der nu var i hvert fald ét menneske, som kendte deres historie. Det at kunne betro sig til nogen og fortælle sin livshistorie, særligt når den er fyldt med lidelse og udfordringer, har en betydning. At der er nogen, der lytter til en, kan måske endda hjælpe til, at man selv får bearbejdet det, man har været igennem.

Buch Segals overvejelser omkring værdien af at lytte stemmer overens med mine egne oplevelser i felten. Jeg oplevede også, at det havde betydning for mine samtalepartnere, at jeg lyttede til deres historier. Imidlertid havde jeg i felten svært ved at slippe de følelser mine samtalepartneres historier vækkede i mig.

En dårlig antropolog?

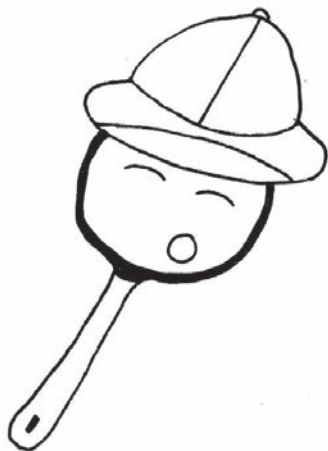
Under mit feltarbejde blev jeg ramt af en enorm tristhed og magtesløshed over den lidelse, som historierne var præget af. Det gjorde mig frustreret, fordi jeg oplevede, at det tog fokus fra mit feltarbejde. Jeg reflekterede over, hvorfor historierne ramte mig så hårdt. Jeg har før rejst i konflikt-ramte lande og havde også forberedt mig grundigt på situationen i Kachinstaten, før jeg tog dertil. Jeg forsøgte at bearbejde mine følelser ved at tale med mine venner og min familie derhjemme om mine samtalepartners skæbne over telefonen. Men det var svært at gengive og forklare historierne på samme måde, som de var blevet præsenteret for mig, og det var endnu sværere at forklare, hvorfor de påvirkede mig, som de gjorde. Til min frustration fremkaldte historierne ikke den samme reaktion hos mine venner og familie. Det fik mig til at skamme mig over, at historierne påvirkede mig, som de gjorde. Senere har jeg reflekteret over den særlige betydning, det har, at historierne blev fortalt i intime rum af mennesker, jeg holdt af. Det var netop sammenspillet mellem det intime rum, historierne og min relation til mine samtalepartnere, der var årsagen til min følelsesmæssige reaktion.

Alligevel overvejede jeg under mit feltarbejde, om jeg var en dårlig antropolog og om jeg burde være bedre til at lukke mine følelser ude. I forbindelse med at jeg skulle skrive denne artikel, gik jeg igennem min dagbog fra feltarbejdet. Men der stod ikke særlig meget i min dagbog og slet ikke om den skam, jeg følte. Jeg tror, at min faglige stolthed forbød mig at indrømme, at jeg til tider syntes, at det var hårdt at være på feltarbejde. Jeg var så bekymret for at være en dårlig antropolog, at jeg ikke engang ville stå ved min skam overfor mig selv. Samtidig gav jeg heller ikke mig selv muligheden for at lukke af for historierne, fordi jeg følte, at de var vigtige og nødvendige for mig at høre, for at jeg kunne forstå felten.

Når jeg blev konfronteret med historierne, havde jeg svært ved at navigere i, hvordan det var forventet, at jeg skulle reagere. For eksempel var jeg på et tidspunkt på restaurant med tre af mine elever. Eleverne havde lige bestilt mad og vi sad med øl i vores glas og nød skyggen. Mung begyndte at fortælle på sit begrænsede engelsk om sin opvækst. De andre to hjalp med at oversætte. Da Mungs far døde, måtte han, som den ældste dreng i familien, hjælpe sin mor med at forsørge famili-

Mung, de to andre elever og jeg selv har en snak i skyggen.

en. Derfor tog han arbejde i jade-minerne, som udgør en stor industri i Kachinstaten. Arbejdet i jade-minerne er fysisk hårdt og Mung fortalte, hvordan han stod i bagende sol otte til ti timer dagligt i to år for at skaffe penge til sin familie i stedet for at bruge tid på sin skolegang.

Da Mung var færdig med sin historie, var der et øjebliks tavshed, før en af de andre to elever lavede en joke om, at det forklarede Mungs solbrændthed. Alle tre knækkede sammen af grin. Jeg forsøgte at grine med, men havde svært ved at grine rigtigt efter Mungs historie. Jeg var blevet meget rørt over Mungs fortælling og var ikke vant til den slags historier. Derfor forstod jeg ikke, hvordan mine elever kunne grine over, hvad jeg opfattede som deres vens ulykkelige barndom.

Min anderledes reaktion fremmedgjorde mig over for felten og gjorde det sværere for mig at høre til, hvilket forstærkede min oplevelse af at være en dårlig antropolog.

Efter at være kommet hjem og have reflekteret over mine oplevelser, vil jeg argumentere for, at det er naturligt at opleve at blive overvældet af sine følelser i felten. Feltarbejdet eksisterer ikke løsrevet fra vores følelser. Det er hårdt at bruge sig selv som

forskningsinstrument, hvilket er det, man gør som antropolog. Dette betyder også, at når man har sig selv som menneske med i felten, og fordi alle antropologer er forskellige, er der ikke én rigtig måde at udføre feltarbejde på. Man er derfor ikke en dårlig antropolog, hvis man bliver følelsesmæssigt påvirket i felten. Tværtimod kan ens følelser hjælpe én til både at være en udeforstående, som stiller spørgsmål ved samtalepartnerens liv og reaktioner, men samtidig også til at blive en del af felten, fordi man bliver knyttet til den gennem sine følelser. På den måde kan følelser blive brugt analytisk til at forstå felten bedre. I psykologen Francine Lorimers analyse af sit feltarbejde på et dansk psykiatrisk hospital, forklarer hun, hvordan hendes følelsesmæssige reaktioner gav hende en dybere forståelse for en af hendes samtalepartners depression. Ligesom Lorimer, oplevede jeg, at mine følelsesmæssige reaktioner gav mig mulighed for at forstå mine samtalepartners livsverden og gjorde mig bedre i stand til at repræsentere dem.

Privilegieskam

I løbet af mit feltarbejde gik det op for mig, at min tristhed ikke kun handlede om ulykken i mine samtalepartners liv. Den følelsesmæssige reaktion var også forbundet til en skam over forskellen på vores livsmuligheder. Jeg har aldrig skullet arbejde hele dagen under en bagende sol, kæmpe for min uddannelse, eller pakke en taske hver aften, i tilfælde af, at jeg måtte flygte midt om natten. På baggrund af disse tanker, begyndte jeg at føle, at relationen til mine samtalepartnere var meget ulige. Jeg følte skam over det privilegium, der ligger i, at jeg havde muligheden for at rejse til Myanmar, blot for min uddannelses skyld og skam over at kunne rejse væk

når som helst. I modsætning til mig, kunne mine samtalepartnere ikke forlade Kachinstaten og rejse et andet sted hen, hvis udfordringerne blev for mange eller for store.

Efter Langwa havde fortalt mig sin historie i flygtningelejren, gik der ikke lang tid før vi blev ført over i kirken. Det var et halvtag over en masse træbænke med en lille forhøjet scene forrest. Forrest ved siden af scenen sad ni unge som lignede alle andre unge kachinere, men i modsætning til hvordan mine elever altid mødte mig, var der ikke en eneste af dem, der smilede. De fortalte om alle de ting, de manglede i lejren og alle de udfordringer, de havde. De lagde især vægt på deres manglende muligheder for uddannelse. De fortalte, at de tidligere havde modtaget engelskundervisning, men at det ikke længere var muligt for dem, fordi de ikke havde motorcykler til at tage hen til undervisningsstedet.

Flere af de unge blev meget påvirkede, da de fortalte om deres liv, og der løb tårer ned ad deres kinder. I modsætning til Mungs fortælling om sin barndom, var disse unge stadig fanget i en ulykkelig situation.

Lejren har eksisteret i syv år og mange af dem, der bor der, har været der siden starten. Jeg sad og tænkte på, hvor stor betydning adgangen til uddannelse har, når man er ung. Mad, husly og medicin er nødvendige for at overleve, men hvis man som ungt menneske må bo i en flygtningelejr i de år, hvor man ellers ville have gået i skole og uddannet sig, så bliver ens liv ikke bare

sat på pause, men man kommer håbløst bagud i forhold til ens jævnaldrende. På den måde ødelægger opholdet i flygtningelejren hele ens fremtid. Forskellen på mine muligheder for uddannelse understregede uligheden mellem mig selv og unge i Kachinstaten, og fik mig til at skamme mig over mine privilegier som hvid, middelklasse og akademiker fra Europa.

Jeg mener, at antropologien bærer en iboende skam over, hvordan den som disciplin opstod som en del af imperialismen, da de første antropologer tog ud for at studere "de vilde" i imperialismens navn. Som antropolog må man anerkende antropologiens historie og den postkoloniale skam, der følger med. Der er stor opmærksomhed på i dag ikke at reproducere eller ignorere koloniale strukturer, når antropologer tager på feltarbejde. Men spørgsmålet er, om der i selve feltarbejdets struktur ikke er en iboende ulighed, og om antropologer derfor i det hele taget kan undgå at føle skam. En sådan overvejelse fører til en diskussion omkring, hvem man som antropolog kan tillade sig at studere. Er det etisk forsvarligt "at studere nedad" og dermed studere mennesker, der har anderledes muligheder og baggrunde end en selv?

Jeg argumenterede tidligere i artiklen for, at vi giver tilbage til vores samtalepartnere ved, at vi lytter til deres historier. Men det kan også være, at mine samtalepartnere ønskede at tale med mig, fordi de anså kontakten med mig som prestigefuld eller som en potentiel mulighed for penge eller udenlandsrejser. Den overvejelse fører nødvendigvis til en refleksion over, om jeg også tiltvang mig adgang til felten gennem min status og de implicite muligheder, som kontakt til en privilegeret, hvid akademiker fra Europa kan indebære.

Som antropolog må man således reflektere over sin privilegieskam, og den skam som antropologiens historie indebærer både før, under og efter sit feltarbejde.

En opfordring

Langwa fortalte mig på et senere tidspunkt af mit feltarbejde, at hun havde været vred over alle de udfordringer, hun skulle igennem, men at hun nu forstod, at det var for, at hun kunne fortælle andre om dem og dele sin historie med dem. På lignende måde mener jeg, at de udfordrende følelser, jeg oplevede i felten, giver mig mulighed for efterfølgende at dele mine følelser og mine tanker derom med andre antropologer. Med denne artikel forsøger jeg at åbne op for en dialog om de følelser, man som antropolog kan blive overvældet af i en felt, hvor ens samtalepartnere har helt andre baggrunde og muligheder, end man selv har. Det gør jeg, fordi jeg oplever, at det er tabuiseret i det antropologiske miljø, og for at andre antropologer kan spejle sig i mine oplevelser. Jeg ønsker dermed at nedbryde idealbilledet om antropologen, der trives som en fisk i vandet på ethvert feltarbejde. Jeg opfordrer andre antropologer til at anerkende deres følelser, give dem plads til at være en del af feltarbejdet og dele dem. Jeg mener desuden, at de kan blive brugt

analytisk til at opnå endnu dybere indsigter omkring felten. Eksempler på en sådan indsigt, er de refleksioner, jeg selv har gjort mig i denne artikel over skammen forbundet med at være en dårlig antropolog, privilegieskammen, og den skam, som er forårsaget af fagets historiske arv. Alle tre slags skam er noget, som antropologer fortsat skal forholde sig til for at forstå deres felt bedre og ikke mindst undgå at reproducere koloniale strukturer.

Illustrationer: Katrine Skovengaard.

Forslag til videre læsning

Buch Segal, Lotte (2016). *No Place for Grief, Martyrs, Prisoners, and Mourning in Contemporary Palestine (The Ethnography of Political Violence)*. Philadelphia, Pa: University of Pennsylvania Press.

Davies, James, & Spencer, Dimitrina (2010) *Emotions in the Field, The Psychology and Anthropology of Fieldwork Experience*. Redwood City: Stanford University Press.

Gillespie, Kathryn, Kathryn A, & Lopez, Patricia J (2019) *Vulnerable witness, the politics of grief in the field*. Oakland, California: University of California Press.

Lorimer, Francine (2010). Using Emotion as a Form of Knowledge in a Psychiatric Fieldwork Setting. I *Emotions in the Field, The Psychology and Anthropology of Fieldwork Experience*. Redwood City: Stanford University Press.

Om forfatteren

Amalie Mylenberg Skovengaard blev færdig med sin kandidat i antropologi i april 2019 fra Københavns Universitet og arbejder nu for The European Institute of Peace i Bruxelles. Amalies speciale om civiles bekæmpelse af stoffer og stofmisbrug er baseret på et feltarbejde i Myitkyina, Kachinstaten i Myanmar i efteråret 2017. Det er samme feltarbejde, som danner grundlag for denne artikel.

Af Jenny Vijayarankan Husted

Cecil sendte en mail om jordens folk
der handler om intimitet og feltarbejde næste gang
vil jeg måske have en samtale med Nanna Hauge
om feltarbejde på hospice
hvis det ikke er for meget

Jeg bladrer alle mine notesbøger igennem
fra dengang
og ser at det bliver mere og mere rodet
i 2013 flere og flere tegninger
af skrigrunde munde og nærmest ulæselige skriblerier
kan jeg integrere mit nye selv i det gamle
not not me not not not me fjerde generation
kamæleonen er gennemgående
hvem er jeg,
nu jeg ikke er mig nu jeg ikke er
feltarbejds mig
en bedre
rummeligere
mere tilgivende og medfølelse og kærlig og alt muligt andet
godt og sødt og ordentligt
mindre angst menneske døden er uundgåelig adskillelsen også
tomhed

men nu prøver jeg at få styr på koncepterne
proppe ting i kasser og skabe afstand
du er her og de er der
og du kan godt skrive om dem
og forholde dig kritisk uden at gå i stykker
det ødelægger ikke oplevelsen
eller dig
men det gjorde det
var min oplevelse i fænomenologisk forstand
og derfor sandt at det krævede en fænomenal overnaturlig overmenneskelig
umenneskelig
uoverkommelig kraft at skabe distancen og det analytiske perspektiv
at det ødelagde min erfaring af det gode og smukke og fine
det autentiske nærvær
øjeblikket uberørt og ægte
stod tilbage som en rodebutik af mudder og runde former tvunget ned i
trange
klodskasser

et menneske som havde fundet sit kald og sin stamme og sit hjem
sig selv
og måtte slippe mig igen
for det kunne ikke være rigtigt
det måtte ikke bare være det
der måtte være mere bag facaden
en sandhed at afdække en virkelighed at skrive frem
en etnografisk nutid som ikke er nu men før og som ikke vil mig noget
ondt
en forstyrrelse på balancenerven
det tog år at komme over
og blive hel
hel som hvem
hel som hel fra helvede
og tilbage igen
min ven

nu bor du i mit hjerte lille du
som viklede kæder ud på gæstehuset og talte om din kæreste og
hvad der skulle blive af ham
når du var væk
du splittede alle op i
gode og onde
der var nogle der kaldte dig syg i hovedet
først senere forstod jeg at jeg var en af de gode
for at andre kunne være onde
Chester the molester ham glemmer jeg ikke
leopardbamsen du i det mindste ved hvornår kommer
ikke som andre i din barndom
jeg følte sådan med din smerte at den var som min
og brugte måneder på at læse Levinas og prøve at forstå
det han skrev om den anden
og andre måneder på at forstå
hvad er forskellen på empati og medfølelse
og kan vi overhovedet skelne og kan vi overhovedet føle det
eller følge det
andre føler
skal vi det
hvornår skelner vi
var jeg en af dine gode frivillige fordi jeg ikke skelnede
og lod din smerte og dødsangst være min

pludselig forstod jeg
at jeg ikke kunne
skrive
noget
før det her var forbi
i mange måneder
kiggede jeg på skærmen og lavede nye dokumenter og nye dokumenter
og forsøgte at få hold på
hvad der var virkeligt
og sandt og ægte og
at overbevise mig om
at jeg kunne skrive et speciale som
ikke ødelagde det sande
men synliggjorde
det
men det vigtige er usynlige for øjet og nærmere umuligt at nedfælde på skrift
mellemmummene
den betydning vi skaber i pauserne mellem linjerne, ordene
prøvede jeg at bruge
at sætte forskellige tider og steder og virkeligheder sammen
i montage
forsøgte jeg
gentagne gange fejlede jeg
det jeg prøvede at indfange undslap igen og igen
eller læste sig nostalgisk og romantisk

åh smukke ord og nærværslængsel
ubetinget kærlighed hvad er det på skrift
splittelse
udmattelse
udmalkning
hvidvaskning
alt for mange ord og teorier som ikke passede
helt
en felt der blev affortryllet
alt det smukke
det var jo bare mindfulness i flot papir
se hvordan de bruger disse simple redskaber til at skabe autenticitet
hvorfor så du ikke det
hvorfor oplevede du det så
smukt
er det virkelig sandt
var det som du oplevede det

hvad er sandt og hvem er du og hvem er de
hvad var deres bagtanker er de bevidste om det de gør
deres fundraisings
ritualer der fejrer at vi er blevet frivillige
til tjeneste
de begaver os med buddhafigurer og en lille tekop
i ceremonien der mindes de døde
højtidelig højtlesning af navnene

jeg kan ikke skrive dem her
for de er ikke sande
dem der står i min rapport
de sande er i hjertet
se hvordan de indrammer oplevelserne så de
må opleves smukke
uanset om du ser ham brække sig i dit skød
og bagefter må tørre op
om du vasker en nøgen krop opsvulmet af væske og bulnende ud de under-
ligste steder
uanset om du ser en kvinde vride sig i smerte med sår fra mund til anus
og du tænker hun har overlevet holocaust
hun siger ikke fra for smerten før det er for sent
og du ser på væggen bag hende og der hænger en tegning og der står Oma
og jeg stryger hende over håret og
tænker på min egen bedstemor
ligeså tynd som en vandrende pind
horisontal
kinderne indsunkne i det rynkede ansigt
næsen skarp som høgens
da hun var nær døden
smerten mærkes i min krop
hun forlader livet
snart
skal jeg også

Om forfatteren

Antropolog. Feltarbejde som hospicefrivillig hos
Zen Hospice Project i San Francisco.

Bestyrelsesmedlem i foreningen Nærvær omkring døende.
Jennys speciale *Øjeblikke af nærvær* kan findes på
foreningens hjemmeside.

Karen Fog Olwig: Om feltarbejde, intimitet og antropologiens bidrag til samfundet

Af Katrine Mandrup Bach

Karen Fog Olwig har igennem mange år beskæftiget sig med migrationshistorier og har fulgt sine informanternes rejser gennem årelange samtaler. Hun er uddannet ved the University of Minnesota, og blev for nyligt professor emerita ved Københavns Universitet. Vi mødtes til en snak om hendes feltarbejder i Caribien, om hvordan hendes interesse for livshistorieinterviews og familienetværk begyndte, samt hvad hendes og andre antropologers arbejde har bidraget med til det bredere samfund.

Bach: Hvordan endte du med at lave feltarbejde på St. Jan?

Olwig: Jeg blev interesseret i antropologi allerede i gymnasiet, hvor jeg havde en geografilærer, Lennart Edelberg, som arbejdede meget etnografisk. Han havde været på flere ekspeditioner med Klaus Ferdinand i Mellemøsten, så meget af hans undervisning havde et etnografisk islæt. Da jeg fik min studentereksamen, tog jeg til USA, fordi jeg havde mødt Ken, som er amerikaner. Jeg vidste ikke helt, hvad jeg ville – men da jeg kiggede universitetets katalog igennem, stod antropologi blandt de øverste fag, og det syntes jeg jo egentligt var enormt spændende, så jeg besluttede at tage et kursus i antropologi. Det antropologiske institut på the University of Minnesota, som er et stort statsuniversitet, var grundlagt af E. Adamson Hoebel, en af Franz Boas' studerende. Der var meget fokus på nordamerikanske indianere og den amerikanske kulturanthropologi, hvor man har en bredere tilgang, der også inkluderer for eksempel lingvistik og arkæologi. Vi boede i et kvarter, hvor der var en del studerende som os, og mange sorte amerikanere og indianere. Ja, det var måske det største byområde i USA med mange indianere. Jeg befandt mig derfor midt i antropologland!

Da vi havde været i Minnesota i et år, var vi nødt til at flytte, fordi Ken var blevet indkaldt til militæret på grund af Vietnamkrigen. Men efter en lang, sej kamp lykkedes det ham at blive anerkendt som militærnægter, og han skulle så finde arbejde i to år, der kunne anerkendes som "alternate service". Det lykkedes i Washington D.C., og vi kom til at bo i et kvarter, som var meget præget af puertoricanske indvandrere. Jeg begyndte så at læse på Federal City College, i dag kendt som University of the District of Columbia. Federal City College var lige etableret for at give den lokale befolkning i Washington et tilbud om videre uddannelse. Hovedparten af beboerne i Washington er af afrikansk-amerikansk herkomst, og 98% af de studerende var sorte. Denne erfaring påvirkede også mine interesser i antropologien.

Der var ikke noget antropologi på Federal City College, men det lykkedes mig at følge nogle antropologikurser på George Washington Universitetet og senere at få et legat, så jeg kunne fortsætte mine studier ved George Washington, hvor der var en afdeling for antropologi. I 1960'erne var der megen opmærksomhed omkring "problemerne" med den sorte befolkning, som man mente klarede sig dårligt – selv mange år efter slaveriets ophør. Mange syntes for eksempel, at det var problematisk, at så få levede i en "ordentlig" kernefamilie ligesom andre amerikanere, og der var en debat inden for især sociologien om, hvorvidt den manglende kernefamilie skyldtes det ødelæggende slaveri eller de sortes dårlige sociale og økonomiske forhold. Jeg var optaget af afro-amerikansk familiestruktur – dog ikke som et problem, der skulle forklares, men som et spændende fænomen, der skulle udforskes og forstås på egne præmisser.

Jeg besluttede at lave et historisk-antropologisk studie af, hvordan afro-caribiske familierelationer kan have udviklet sig gennem tid blandt en gruppe sorte slaver og deres efterkommere. Jeg var inspireret af nogle historikere, der var begyndt at se på plantagedokumenter for at undersøge, hvad de mere specifikt kunne sige om slavelivet både i de amerikanske sydstater og i Vestindien. Jeg fandt ud af, at der i Rigsarkivet i København var omfattende dokumenter fra den dansk vestindiske koloniadministration, som belyste det afro-caribiske samfund under slaveriet og i perioden efter slavernes frigivelse. Ingen havde set på dette materiale, fordi man på det tidspunkt hovedsagelig var interesseret i dansk søfartshistorie, handelshistorie og politisk historie. De sorte var en parentes i denne historie, som man ikke interesserede sig særligt meget for. Jeg ønskede at sætte de sorte i fokus og kombinere historisk arkivforskning med feltarbejde og valgte at studere St. Jan, den mindste af de tidligere dansk-vestindiske øer. Efter knap et års arkivforskning, hvor jeg studerede gamle politijournaler, matrikler og folketællinger, tog jeg på feltarbejde på St. Jan midt i 1970'erne. På det tidspunkt var de fleste af de gamle plantager blevet omdannet til en amerikansk naturpark, og den fastboende befolkning måtte ikke længere bruge øens naturressourcer, som de var vant til. De lokale var ikke særligt begejstrede for de hvide turister, der kom for at nyde naturen og strandene, og jeg måtte gøre meget ud af, at jeg ikke bare var endnu en turist. Efter god antropologisk skik slog jeg mig ned på øen i godt et år, lejede bolig fra de lokale, gik i kirke om søndagen og snakkede indforstået med den ældre befolkning om det tidligere St. Jan samfund og de gamle familier, som jeg

havde stiftet bekendtskab med i de danske dokumenter. Efterhånden lykkedes det mig at "lirke" mig ind i lokalsamfundet.

Det historisk-antropologiske studie af St. Jan dannede grundlag for min Ph.d. afhandling, der blev publiceret i revideret form ved University of Florida Press som Cultural Adaptation and Resistance on St. John. Ideen med min analyse var, at det afro-caribiske samfund var opstået under slaveriet gennem udvekslingsrelationer, dels inden for den afro-caribiske befolkning, dels mellem afro-cariberne og plantageejerne, og at disse udvekslingsrelationer havde haft fundamental, men skiftende, betydning for St. Jan samfundets videre udvikling. Det var et uformelt system, hvor man udvekslede afgrøder, fisk, jord, arbejdskraft og børn. Over 20 % af børnene boede ikke hos deres forældre men befandt sig i længere perioder i andre husstande, så familien var tydeligvis ikke bygget op omkring en kernefamilie, men snarere indlejret i relationer mellem mennesker. Det havde meget forskellige konsekvenser for børnene – nogle blev behandlet som børn i hjemmet og havde det fint, mens andre blev udnyttet som billig arbejdskraft. Mange børn blev sendt til bedre stillede familier på St. Thomas og andre vestindiske øer, og denne mobilitet var del af et større udvekslingssystem, der rakte ud over St. Jan og gjorde det muligt at drage på ressourcer uden for øen. Dette fleksible, mobile udvekslingssystem udviklede sig efterhånden til et omfattende, mere vidtrækkende migrationssystem, hvor folk søgte sociale og økonomiske muligheder i fjernere områder af Caribien og i Centralamerika og USA, men med en intention om at sende økonomisk støtte til familien på St. Jan og senere vende tilbage til øen. Man kunne måske mene, at jeg var lidt for positiv med hensyn til at vise

mulighederne i dette udvekslingssystem og ikke gjorde nok ud af at påpege den fattigdom og de magtforhold, der også har præget udvekslingsrelationerne. Men jeg var meget optaget af at vise, at den enorme interesse for at forklare den manglende kernefamilie havde medført at der var ringe opmærksomhed omkring de eksisterende familierelationer og deres betydning.

Bach: Temaet for dette nummer af Jordens Folk er intimitet – du har arbejdet en del med livshistorier og fulgt nogle mennesker gennem meget lang tid. Hvordan har det været at blive en del af de her familienetværk?

Olwig: Det er klart at med den tilgang jeg har, som har bygget meget på livshistorie-interviews, er det jo ofte intime aspekter af folks liv, jeg beskæftiger mig med. Noget af det, jeg synes er spændende, er, at det intime familieliv ikke er afgrænset til lokale områder men udspiller sig på et stort globalt kanvas. Det har blandt andet betydet, at jeg i nogle tilfælde kendte mere til familierne, end de individuelle familiemedlemmer selv gjorde. Det oplevede jeg især, da jeg arbejdede med det projekt, der resulterede i bogen Caribbean Journeys. I den ene familie – som var meget spredt og var begyndt at migrere i 1930'erne, så jeg interviewede anden, tredje og måske endda fjerde generation – skete det ind imellem, at de begyndte at spørge mig om familiemedlemmer, der levede i andre dele af verden, fordi jeg havde mere viden om dem, end de selv havde. Et familiemedlem i USA spurgte mig for eksempel, om hun kunne forvente at overnatte hos en faster i London på sin kommende ferie i Europa. De slægtninge, som man betragter som følelsesmæssigt nære familiemedlemmer, lever ikke nødvendigvis lige i nærheden, og man har måske ikke haft mulighed for at snakke med

dem i længere tid men vil gerne have mere kontakt med dem. Her kunne jeg hjælpe med at genetablere nogle relationer. Jeg oplevede også, at jeg efter dødsfald blev kontaktet af efterladte slægtninge, som gerne ville vide mere om den afdøde. En datter i Californien kontaktede mig for eksempel, da hendes far var død i Caribien, fordi hun skulle holde tale ved hans begravelse og ikke følte, at hun egentlig kendte ham så godt. Hun spurgte derfor, om ikke jeg kunne hjælpe hende? Da jeg sendte hende det interview, jeg havde lavet med faderen, takkede hun og tilføjede, at der var meget i det, som hun ikke havde været klar over. Jeg ved også, at der ved en anden begravelse blev oplæst et længere citat fra min bog, som stammede fra et interview, jeg havde haft med den afdøde.

Intimitet er altså noget, der kan skabes i mange sammenhænge og på mange måder. Jeg fik en rolle i skabelsen af intimitet i den familie, fordi jeg over de fire år, hvor jeg som antropolog udførte mine interviews, var så aktiv i dette netværk af relationer. Det er ikke usædvanligt, at vi som antropologer kommer til at indgå i familierelationer, men så glider ud igen. Mange har en eller anden idé om, at familier er for evigt, men det er jeg ikke enig i. Personer glider ind og ud af familier, for relationer skal jo hele tiden skabes og genskabes, og de kan derfor også forsvinde. Og i den proces kan antropologer jo så indgå i relationer, der er meget intense i nogle år, men så derefter får langt mindre betydning. Nogle gange kan vi få den opfattelse, at vi har fået en helt central rolle i familierne, at det er forfærdeligt, at vi forlader dem igen. Men sådan er livet i mange familienetværk, der er præget af migration. Jeg tror, der er mange former for intimitet, og at dens karakter og betydning varierer meget.

Intimitet – det at vi kan have en nær relation til andre mennesker - er helt klart en vigtig del af feltarbejdet. Det er et privilegium for antropologen at blive en del af andres liv og få ny indsigt på denne måde. Det er meget sværere at lave feltarbejde blandt folk, hvis man ikke deler i hvert fald en vis følelse af personlig nærhed og fortrolighed med dem. Og dem, man kommer til at kende over en længere årrække og bevarer kontakt med, skaber man et nært forhold til, der går langt ud over det antropologiske feltarbejde. Da jeg for eksempel hørte, at Lornette, som jeg har kendt, siden jeg i begyndelsen af 1980'erne begyndte at lave feltarbejde på den vestindiske ø Nevis, var afgået ved døden, sørgede jeg ikke bare over tabet af en vidende person, som jeg havde haft mange spændende samtaler med, men også over et menneske, som jeg var kommet til at føle mig nært beslægtet med.

Bach: Hvorfor er dialogen en så central del af dit arbejde?

Olwig: Det livshistoriske perspektiv har været meget vigtigt i mine migrationsstudier, fordi det kan belyse mobilitetsprocesser, der foregår over tid. Jeg har godt kunnet lide at få forskellige folks perspektiver på deres liv som migranter gennem disse interviews. Jeg har ikke været interesseret i at arbejde ud fra en fast definition af, hvad migration går ud på, men snarere i at udforske, hvordan mobilitet har præget folks tilværelse, og hvordan de opfatter det ud fra deres egne erfaringer. Deltagerobservation, hvor man følger hverdagslivet i migrantfamilier, er selvfølgelig også vigtig. Men for de mennesker, jeg studerede, som var del af store, spredte familienetværk, der havde migreret for en eller to generationer siden, spillede det at snakke om familien en særlig rolle. Det var i vid ud-

strækning gennem historier om hinanden og samtaler på telefonen, at de opretholdt relationerne. På den måde brugte jeg det medie, de selv benyttede, til at skabe, genskabe eller afvikle familierelationer. Det at lytte til livshistorier, hvor folk blandt andet fortalte om deres forhold til familiemedlemmer andre steder i verden, blev en slags deltagerobservation i deres familieliv. Livshistorierne gjorde det også muligt at undersøge, hvordan der gennem fortællinger kan blive etableret en særlig opfattelse af familien, som kan give folk en bestemt identitet, der lægger vægt på andre kvaliteter end det at have en fælles oprindelse et bestemt sted. I én familie lagde man for eksempel vægt på betydningen af uddannelse og en god karriere, mens man i en anden snakkede mere om det vigtige i at være hjælpsom og støtte hinanden. Det kan have den konsekvens, at nogle personer får en central position i familienetværket, mens andre får en mere marginal placering, fordi de ikke efterlever den dominerende forståelse af familien. Disse familiemedlemmer kan så til gengæld skabe alternative historier om sig selv og deres position i familien, der giver god mening i forhold til det liv, de lever. De kan på den måde skabe anderledes familieforståelser, der i det lange løb kan føre til dannelse af nye familiegrupperinger. Dialog med folk er derfor rigtig god i en migrationsammenhæng, så man ikke bare får øje for, hvad der sker lokalt på et bestemt tidspunkt, men også hvad der foregår på tværs af tid og rum.

Bach: Hvordan blev dine studier modtaget på St. Jan, hvordan herhjemme?

Olwig: Folk på St. Jan var glade for min Ph.d. afhandling, og jeg blev inviteret til St. Jan, St. Thomas og St. Croix for at fortælle om bogen, da den var udgivet. Jeg kan huske, at jeg skrev til University of Flori-

da Press, om de kunne sende en kasse med 100 bøger ned, så jeg kunne tilbyde den til den lokale befolkning til den billige forfatterpris, jeg skulle betale for bogen. Forlaget tvivlede på, at der ville være så stor lokal interesse for min udgivelse men sendte alligevel bøgerne. Det viste sig, at jeg kunne have solgt mange flere! Folk var begejstrede for, at jeg havde lavet et historisk-antropologi studie, der fokuserede på den lokale afro-caribiske befolkning og prøvede at se den samfundsmæssige udvikling fra deres perspektiver.

I Danmark var der til gengæld ringe interesse for min bog! Der var ikke nogen, der syntes, at bogudgivelsen var noget, der var værd at bemærke. Det var først i 90'erne, at nogle Ph.d. studerende i historie begyndte at studere den afro-caribiske befolkning i det tidligere Dansk Vestindien. Jeg havde valgt at udforske noget, man syntes var fuldstændig irrelevant i Danmark, men det er jo ikke en ukendt situation for antropologer. Vi har det med at blive vældigt optaget af nogle mennesker, som der ikke er den store interesse for i Danmark, hvis ikke man lige appellerer til interessen for det fremmede og gør det hele meget eksotisk. I USA var der større interesse. Her var der en del, som var positive over for, at jeg havde kombineret en historisk og en etnografisk vinkel, således at jeg kunne trække den afro-caribiske samfundsudvikling helt op til nutiden. Der var også interesse for bogen i Storbritannien, hvor man jo har en stor caribisk befolkning fra de tidligere britisk-vestindiske kolonier. Det er der ikke i Danmark, og vi får derfor ikke det samme modspil fra en postkolonial caribisk befolkning, som kræver, at deres historie og perspektiver også skal have en plads i samfundet.

Der er meget større interesse for antropologi i Danmark i dag, end der var i

1970erne og 1980erne. Jeg synes medicinsk antropologi har banet vejen, fordi den har formået at vise, at der faktisk er en grund til at interessere sig for, hvad almindelige mennesker mener om noget. Det at være en patient er ikke bare et spørgsmål om at have en krop, der skal repareres rent fysisk. Der er mange andre ting, der også kan påvirke menneskers helbred. Og der har de medicinske antropologer været gode til at vise, at antropologien kan belyse nogle forhold, der skal tages alvorligt. Antropologien har især kunnet vinde frem der, hvor der har været nogen at skabe en alliance med – og de medicinske antropologer har været heldige, at de kunne alliere sig med sygeplejerskerne. Jeg synes ikke, det er lykket at skabe samme positive opmærksomhed og interesse i Danmark for antropologiske studier af migration, måske fordi det er et meget mere politiseret og konfliktfyldt felt, hvor der sættes spørgsmålstegn ved, om vi overhovedet skal have migranter i Danmark. Den medicinske antropologi har nydt godt af, at det jo altid vil være sådan, at der er syge folk, som skal behandles, så det er vi nødt til at tage os af. Men hvis udgangspunktet med migranter er, at vi ikke skal have nogen, så er der ingen grund til at bekymre sig om, hvad de synes. De kan tage af sted

igen, hvis de ikke kan lide at være her! Så det har ikke givet et særlig godt udgangspunkt for at skabe en interesse for, hvordan de opfatter migration og deres liv i Danmark. Siden 1990erne har synet på migranter været ekstremt negativt.

Men selvom antropologien og vores studier ikke altid har været værdsat uden for universiteterne, så har faget siden 1970erne tiltrukket mange studerende. Det er måske, fordi antropologien har fundet en vigtig inspirationskilde og en central del af dens identitet i andre måder at leve på og i andre fortællinger, der kan udfordre det kendte, og det er jo noget, der appellerer til unge mennesker. Jeg tror ikke, det har generet antropologer, når vi har oplevet en vis skepsis over for vores studier i det omgivende samfund. Vi er nok snarere noget mistænksomme over for dem, der er blev enormt populære hos magthaverne! Det er vigtigt for os, at vi beholder vores fokus på at beskrive og analysere, hvordan forskellige måder at opfatte og gøre noget på kan være logiske og meningsfulde for folk, også selv om de ikke passer ind i den herskende orden. Det er det fokus, der inspirerede mig til at studere afro-caribiske familierelationer, og som ansporede mig til at lave migrationsstudier både i udlandet og i Danmark.

Karen Fog Olwig

Født: 1948.

Uddannelse: MA og Ph.d fra University of Minnesota, 1972, 1977.

Professor emerita, Institut for Antropologi, KU, 2019 –
Professor, Institut for Antropologi, KU, 2004-2019.

Professor II, Norsk senter for barneforskning og Institutt for Sosialantropologi, Universitetet i Trondheim, 1999-2001.

Adjunkt, lektor, Institut for Antropologi, KU, 1989-2004
Forsker, Institut for Antropologi, KU, 1976-1989.

I sorte docs med kridhvide snøreband

Af Lucif Sæmosegaard Dalin

I 2014 udførte jeg flere måneders feltarbejde i det danske neonationalistiske miljø i forbindelse med mit speciale i antropologi på Københavns Universitet. Jeg påbegyndte feltarbejdet med en metodisk strategi om at invitere felten helt ind i min privatsfære. Og om at deltage så meget som muligt i deres verden. Dette er et essay om de komplikationer og den levede viden, der opstår, når man bruger intimitet som metode.

Udgangspunktet for mit feltarbejde i det danske neonationalistiske miljø var en antropologisk nysgerrighed efter, hvordan individerne kom ind i miljøet, og især hvorfor de blev der. Miljøet fremstod for mig usolidarisk, splittet, uden egentlige venskaber. Kort sagt ikke noget rart sted at være.

Jeg fik i den grad svar på mit spørgsmål om, hvorfor folk bliver i miljøet, for jeg havde ikke lyst til at forlade hverken det neonationalistiske miljø eller de mennesker, jeg havde mødt: Jeg blev ved med at udskyde mit exit fra felten og endte med at overskride de fire normerede måneder for mit feltarbejde. I mine feltnoter står der *Jeg kan mærke der er en plads til mig. Der er et Lucif-formet aftryk, og jeg må og kan ikke placere mig selv i det. Det er hårdt at være blevet så flydende i deres sprog og verden, og så nu skulle forlade dem. En stor del af mig, føler mig som en del af dem.*

Intimitet som metode

Mit feltarbejde foregik geografisk i København og omegn og omfattede grupperne Danmarks Nationale Front (DNF), Danish Defence League, Darnerværn, Danmarks Nationalsocialistiske Bevægelse og flere løsgængere. Allerede inden jeg påbegyndte mit feltarbejde, havde jeg taget en beslutning om at invitere felten helt ind i min intimsfære. Det neonationalisti-

ske miljø er svært at få adgang til, svært at genforhandle adgang i, og jeg vidste, at det ville blive en udfordring at opnå tillid fra mine informanter. Så min strategi var at vise dem al den tillid, jeg håbede, at de ville vise mig. Jeg inviterede dem hjem til mig og flere interviews blev lavet dér. De vidste, hvor jeg arbejdede, og nogle gange kom de forbi og sagde hej. De havde mit telefonnummer, og jeg blev venner med dem på Facebook. Især det sidste gav problemer, men ikke fra den front, jeg havde forventet.

Samtidig havde jeg en målsætning om at komme helt tæt på mine informanter gennem deltagerobservation. Det kan virke banalt eftersom deltagerobservation er én af antropologens fremmeste metoder. Men i mit tilfælde indebar deltagerobservation at komme helt tæt på en gruppe, der udøver og selv er genstand for diskrimination og vold. Mine etiske overvejelser om at blive vidne til vold, diskuterer jeg længere nede i nærværende artikel. I forhold til selv at blive genstand for diskrimination og vold så jeg det som et vilkår for mit feltarbejde. Hvis jeg ville forstå neonationalisterne, måtte jeg prøve at gå i deres sko. Også selvom det var risikabelt for mig selv.

At risikere noget sammen

Én af de gange, jeg risikerede noget, var, da jeg udøvede deltagerobservation under DNF's demonstration mod moskeer på Christiansborgs Slotsplads. Antropologen Clifford Geertz fortæller i essayet *Notes on the Balinese Cockfight*, hvordan det åbnede hans felt op, at han risikerede noget med sine informanter. Geertz deltog i

en ulovlig hanekamp sammen med landsbyboerne og flygtede sammen med landsbyboerne, da politiet kom for at stoppe ulovlighederne. Geertz' pointe er, at fordi han flygtede sammen med sine informanter – i stedet for at påberåbe sig diplomatisk eller forskningsbetinget immunitet – risikerede han det samme som sine informanter. Ved at risikere noget sammen med sine informanter positionerede han sig i højere grad som én af dem, hvilket skabte et bånd af tillid.

Jeg fulgte i Geertz fodspor, da jeg besluttede mig for at deltage i DNF's demonstration.

Danmarks Nationale Front beskriver sig selv som en gruppe for alle nationalister, hvilket betyder, at de også accepterer medlemmer med en nationalsocialistisk ideologi. DNF er en erklæret aktivistisk gruppe, hvilket vil sige at de ikke søger politisk indflydelse gennem de parlamentariske kanaler, men gennem aktioner som bannerdrop, uddeling af flyers og demonstrationer.

DNF's aktioner bliver som oftest mødt med moddemonstrationer fra erklærede antifascister, der anser og beskriver DNF som en "nynazistisk gruppe." Det fører til voldelige sammenstød mellem de to grupperinger.

Ved denne demonstration havde Antifascistisk Aktion inviteret til moddemonstration. På invitationen stod der: "snør løbeskoene." Der var over 1000 moddemonstranter, og lagt op til en konfrontation.

Politiet havde slået ring om hele Christiansborgs Slotsplads for at holde moddemonstranterne ude. Politiets ring bryder dog sammen allerede inden DNF's demonstration går i gang. Og det er cirka her, at følgende bid fra mine feltnoter starter:

Feltnoter fra DNF's demonstration mod moskeer

Vi står i en firkant i hjørnet af slotspladsen. Bomberjakker, camouflagedbukser og stramme blå jeans med smalle opsmøg står presset mod hinanden. Sorte docs med hvide snørebånd, og kridhvide sneakers fylder fliserne. Hoodies er trukket ned i panden, ansigterne dækket med tørklæder og de fleste har solbriller på, midt i gråvejret.

Rundt om firkanten står en kæde af politimænd med ryggen mod os og ansigtet ud mod slotspladsen, der ligger øde hen. Alles opmærksomhed er rettet mod den tomme slotsplads.

Der begynder at dukke sorte pletter af folk op ude på slotspladsen, og der lyder kampråb ude fra horisonten:

“INGEN NAZISTER – I VORES GADER!”

Råbene kommer tættere og tættere på. Der dukker flere og flere sorte skikkelser op ude på den forhen tomme slotsplads.

Min mund er knastør, jeg er ør i hovedet – ligesom inden man besvimer. Jeg har løbende holdt øje med de andre piger, men nu er der én af dem jeg ikke kan finde, og jeg går i gang med at lede. Jeg finder hende bagest, presset op ad Christiansborgs slotsmur. Hun er i chok. Hun ryster over hele kroppen og hendes ansigt er sammentrukket. Jeg tænker hun har det, som jeg ville have det hvis jeg gav slip og lod panikken og angsten tage over. Hendes kæreste prøver at berolige hende. Jeg kan ikke gøre noget for hende, så jeg går tilbage til demonstrationen.

Politiets ring om slotspladsen er brudt sammen. Det myldrer ind med maskerede og sortklædte antifascister. De kaster sig mod rækken af kampklædt politi, der er det eneste mellem os, og dem. Retfærdighedens harme lyser ud af deres ansigter, mens de prøver at forcere politiet og komme ind til os.

“KAMPEN – FORTSÆTTER! NAZISMEN – SKAL KNUSES!” råber de ind over politiet. Og det går op for mig, at det er mig de mener. Jeg står jo her, og er en del af det de kalder en nazi-demo. De hader mig. Ikke som person, men det føles personligt. De er i kamp mod mig, de vil knuse mig, og de vil jage mig ud af deres gader. Med foragt og vold. Det er den meget konkrete og fysiske trussel der ligger i de slagord de råber, som jeg aldrig før har tænkt over. Nu mærker jeg dem.

Nogen råber “PAS PÅ! Flaskeeeee!”, og en glasflaske smadrer lige foran mine fødder. Og så eksploderer det hele.

Efter hanekampen

Politiet kunne ikke længere holde antidemonstrationen fra demonstrationen. De gennede hele demonstrationen op i et par salatfade og kørte dem ud af centrum. Det kom ikke til voldelige konfrontationer mellem DNF'erne og antifascisterne denne gang. Men som Geertz risikerede jeg noget sammen med mine informanter.

DNF gruppefoto: Billede af de fleste, der deltog i DNF's demonstration den 10. maj. Billedet er fra DanmarksNationaleFront.dk, der også har anonymiseret personerne.

Ét af DNF's egne billeder fra efter demonstrationen den 10. maj. Der bliver spist smørrebrød og hygget. Billedet er fra DanmarksNationaleFront.dk, der også har anonymiseret personerne.

Et af DNF's egne billeder fra demonstrationen den 10. maj. Billedet er fra DanmarksNationaleFront.dk, der også har anonymiseret personerne.

Klistermærker forfatteren har fået fra DNF under feltarbejdet. Fotografi af forfatteren.

Fælles oplevelser skaber stærke bånd mellem mennesker. Og når der er tale om fælles oplevelser under pres, mod en fælles fjende, bliver de bånd kun stærkere. I mit tilfælde var det ikke et enkelt individ, jeg gennem oplevelsen af demonstrationen skabte et stærkt bånd til, men gruppen. Og så meget desto mere, når den fælles oplevelse er at blive angrebet og hadet af en udefrakommende fjende. Det var først, da jeg renskrev mine feltnoter, at det gik op for mig, at jeg i min beskrivelse af demonstrationen havde skrevet "os" frem for "DNF'erne" eller "demonstranterne." Oplevelsen gjorde, at jeg for første gang under mit feltarbejde, følte et "os."

Men deltagelse i demonstrationen gjorde alt det, god deltagerobservation kan: Det gav mig en ny forståelse for neonationalisterne, og det gjorde, at jeg kunne møde deres fortællinger om demonstrationer, udskamning, stig-

ma, oplevelser med politiet, registrering, og had og vold fra antifascisterne med en særlig form for resonans. For jeg forstod dem ikke kun intellektuelt, jeg forstod dem erfaringsmæssigt.

I sagens natur kunne jeg kun forstå dem erfaringsmæssigt, fordi jeg havde *erfaret*, hvordan det føles at være neonationalist i mødet med antifascisterne, politiet, og i omverdens øjne. Hverken antifascisterne, politiet eller de, der læste artiklerne og så billederne fra demonstrationen havde en chance for at vide, at jeg ikke var en del af DNF. Jeg blev fotograferet som dem, råbt af som dem, og jeg blev registreret med CPR-nummer af politiet som én af dem. I omverdens øjne var jeg en af dem.

Facebookvenner med felten

Ét af de steder, jeg inviterede mine informanter ind i min intimsfære, var på Facebook. De fleste af mine medstuderende på antropologistudiet blev også facebookvenner med deres informanter og personer fra deres feltarbejde. Så i sig selv var det ikke grænseoverskridende at blive facebookvenner med sine informanter. Med mindre ens informanter er neonationalister med en ideologi og praksis, der indebærer diskrimination og potentielt vold mod dem, der kategoriseres som fjender.

På Facebook fik mine informanter et indblik i mit liv, de kunne gå tilbage i mine opslag, og danne sig et billede af mig som person. Jeg gav dem fuld gennemsigtighed. Det var en tillidserklæring, og den blev taget godt imod og gengældt.

Eftersom jeg fik flere neonationalistiske venner på Facebook, begyndte mine andre facebookvenner at kontakte mig og høre, hvad der skete. Det var ikke fordi mine neonationalistiske facebookvenner postede noget diskriminerende, hadefuldt eller politisk på min facebookside, men flere af dem havde nationalistiske logoer på deres profild billeder. Det betyder, at deres politiske tilhørsforhold fremgik tydeligt, når de postede og kommenterede på min facebookvæg.

Jeg fortalte de undrende venner, der kontaktede mig, at jeg ikke var blevet neonationalist, men at jeg skulle skrive speciale om neonationalisme og pt. var på feltarbejde. Mens nogle af mine facebookvenner ræsonnerede, at det var akademisk arbejde og lod det ligge, var der andre, der ikke kunne acceptere, at jeg havde neonationalister så tæt inde i min intimsfære. Nogle slettede mig stiltiende som facebookven, mens andre belærte mig om, hvor galt afmarcheret jeg var moralsk, før de slettede mig. En enkelt slettede mig uden at kontakte mig inden. Til gengæld lavede han en offentlig opdatering på sin egen væg, om at jeg var nazist, og opfordrede fælles venner til at slette mig som ven.

Ligesom ved demonstrationen erfarede jeg, hvordan det følte at være neonationalist i mødet med omverdenen. Men denne gang var det ikke fremmede mennesker, der stod og råbte af mig, som del af en moddemonstration, men mine venner og bekendte, der afskar mig. Jeg følte mig stigmatiseret i ordets mest Goffmanske betydning: At jeg gik fra at være en hel person til kun at være kendetegnet ved ét isoleret og vederstyggeligt træk. Flere facebookvenner ræsonnerede for mig, at hvis jeg kunne holde ud at have neonationalister så tæt på mig som at være facebookvenner, blev det som minimum opfattet som en blåstempling at neonationalisternes samlede ideologi og praksis. I værste fald blev det opfattet som om, at jeg selv sympatiserede med deres ideologi og praksis.

Ud over at slette mig, moralprædike for mig og advare fælles facebookvenner om mig, så kommenterede mine facebookvenner også aggressivt og nedladende på neonationalisternes opslag på min væg med kommentarer som: "Dine feltobjekter snakker." Neonationalisterne var forstående, både over for de nedladende kommentarer og for min frustration over at blive slettet og kaldt nazist. De havde alle sammen været der selv.

The White Man Marches On

Langt de fleste neonationalister, jeg mødte under mit feltarbejde, passede sig selv i deres hverdag og hverken råbte eller overfusede nogen uprovokeret. Men indimellem var der konfrontationer, og somme tider skete det uprovokeret.

Det var tilfældet en sen aften, hvor jeg var på vej hjem med en håndfuld neonationalister efter en social sammenkomst udenfor København. Humøret var højt, og der blev skrålet en racistisk sangbid fra filmen American History X:

*My eyes have seen the glory of the
trampling at the zoo / We've washed
ourselves in niggers' blood / and all the
mongrels too / We're taking down the
ZOG machine jew by jew by jew / The
white man marches on!*

Vi skulle alle med det samme S-tog og satte os ind i den første kupé sammen. Her sad også en yngre mørklødet mand. Jeg lagde først mærke til ham, da nogle af neonationalisterne begyndte at råbe af ham: *Hvor kommer du fra? Skrid hjem!*

Manden stod af på den næste station, som toget stoppede på. Det udviklede sig ikke til mere end en verbal overfusning, men hvis det havde udviklet sig, ville jeg være blevet vidne til et overfald. Det ville have sat mig i en svær etisk situation, som alle, der studerer potentielt voldelige miljøer ved hjælp af observation eller deltagerobservation, må tage stilling til: Om man skal gribe ind, eller anmelde det voldelige overfald efterfølgende, og dermed lukke sin felt ned. Jeg havde konstant i baghovedet, at jeg kunne blive vidne til noget, jeg ikke ønskede at blive vidne til, som ville indebære fysisk vold og en konfliktfyldt lukning af mit feltarbejde.

Det var ironisk nok denne bekymring, der førte til, at jeg begyndte at få en gryende identitet som Hvid. For neonationalisterne er det at være Hvid en central og afgørende gruppeidentitet. Hvem, der er Hvid, defineres blandt andet ved at lokalisere forskellige etniske markører som værende

Docs støvler. Tegning af Marie Herløvsen.

i modsætning til dette. På den måde konstruerer og reproducerer neonationalisterne to dikotomiske grupper: Hvide og ikke-Hvide. Neonationalisterne går ikke blot ind for total separation af disse to grupper men mener også, at de som Hvide er de ikke-Hvide naturgivent overlegne. Det bliver ofte diskuteret, hvem der skal inkluderes og ekskluderes i denne gruppe, og ikke mindst bliver grænsedragningen mellem Hvid og ikke-Hvid praktiseret. De fleste neonationalister undgår bydele, hvor der er en overvægt af, hvad de kategoriserer som, ikke-Hvide. De undgår butikker, der er ejet og bemandet af ikke-Hvide, og de søger generelt afstand fra ikke-Hvide. På den måde skaber de ikke kun en gruppeidentitet for dem selv som Hvide, men de praktiserer også en rummelig og social afstand fra alle dem, de kategoriserer som ikke-Hvide. Og nogle gange har den grænsedragning et voldeligt udtryk, som det for eksempel var tilfældet den aften i S-toget.

Efter episoden i S-toget begyndte jeg at lægge mærke til etniske markører, som jeg vidste eller forestillede mig, at neonationalisterne ville kategorisere som ekskluderende fra at være Hvid. Jeg gjorde det for at kunne forebygge uprovokerede overfuseringer og generelt være på forkant med en eventuel konfrontation. Jeg satte mig ved et andet bord, jeg valgte en anden kø i Netto, og jeg sagde *Nej* til den unge mand, der kom hen til os piger på en bar, inden han overhovedet havde åbnet munden.

Selvom mit bevæggrundlag var et andet, så gjorde jeg præcis det samme som neonationalisterne: Jeg identificerede de samme etniske markører og ekskluderede bærerne fra mit sociale rum. Til slut i mit feltarbejde gjorde jeg det efterhånden også, når jeg var alene. Det blev en indgroet vane. Men ligesom man ikke kan skabe et Os uden at skabe et Dem, oplevede jeg, hvordan jeg i min praksis med at skabe et Dem, langsomt skabte et Os. Fra at have set alle mennesker som mennesker og ikke at have en fornemmelse af en etnisk identitet, havde jeg i al ubemærkethed skabt et Dem, og åbnet døren til en gryende identitet som Hvid. En kollektiv identitet jeg havde en stående invitation til gennem min hudfarve og gennem anerkendelsen af min hudfarve som værende særlig, beskrivende, og afgørende for mig og mit sociale rum.

Racisten bliver skabt

Den amerikanske sociolog Kathleen Blee fandt igennem sine over 10 års feltarbejde i organiseret racisme frem til det samme mange andre racismeforskere har konkluderet: Racisten tilslutter sig ikke en racistisk gruppe – racisten bliver skabt i gruppen.

Da jeg påbegyndte mit feltarbejde, var jeg hverken racist eller neonationalist. Var jeg blevet neonationalist, da jeg afsluttede mit feltarbejde?

Jeg havde skabt nogle stærke bånd, ikke bare med enkelte individer men med gruppen. Jeg havde oplevet, hvordan mine venner havde afskåret mig,

en oplevelse og smerte jeg delte med neonationalisterne. I flere måneder var neonationalisterne stort set de eneste, jeg havde set og været sociale med. De var blevet en del af min hverdag, og jeg var blevet en del af deres verden på trods af, at jeg også var antropolog. Jeg hørte ikke bare længere neonationalisterne fortælle om deres begrebsverden eller så dem udfolde den. Kategorier som Hvid og ikke-Hvid var blevet virkelige kategorier for mig selv, som jeg oplevede mig selv reagere og handle på, per automatik. Jeg var blevet intim med deres verden. Jeg var ikke neonationalist, men jeg oplevede en gryende identitet som Hvid, der ikke havde været der før.

Forslag til videre læsning

Blee, Kathleen. 2009. *The Stigma of Racist Activism. I: Coping With Minority Status – Responses to Inclusion and Exclusion.* Eds: Fabrizio Butera & John M. Levine. Cambridge University Press: Cambridge.

Fangen, Katrine. 2003. *En bok om nynazister.* Universitetsforlaget: Oslo.

Om forfatteren

Lucif Sømosegaard Dalin er uddannet antropolog ved KU og har skrevet speciale om de danske neonationalisters voldelige relation med den antifascistiske bevægelse og dennes effekt på neonationalisternes eksterne og interne voldsdynamikker. Hun arbejder pt. frivilligt med resocialisering af indsatte.

“Efter du var taget afsted, fortalte jeg aldrig nogen noget som helst”

Af Kathrin Houmøller & Aphiwe Jola¹

Hej K,

Jeg håber alt er godt hos dig, modsat hvordan det er hos mig. Mit liv er gået i stå, ingenting sker, og selvom jeg prøver at lade som om alt er fint, så er der tidspunkter, hvor jeg ikke kan klare mere. Jeg arbejder stadig med salg, og jeg hader hvert et minut af det. Jeg vil have en bedre fremtid, det er som om jeg er klar til at erobre verden, men ingenting kommer min vej. Der er perioder hvor jeg ikke engang sender ansøgninger, ene og alene fordi jeg tænker, at det er spild af tid. Jeg tæller årene nu som færdigguddannet, men INGENTING sker. Jeg savner dig, jeg savner at hjælpe dig – i det mindste havde jeg noget at se frem til. Men fremfor alt savner jeg vores snakke.

Kærlig hilsen, A

Aphiwe skriver til mig i foråret 2019. Det er nu 8 år siden vi lærte hinanden at kende i Khayelitsha township, i udkanten af Cape Town i Sydafrika; dengang Aphiwe var 19 år gammel, og jeg lavede feltarbejde i forbindelse med min ph.d. omkring HIV-positive familier i AIDS-behandling. Aphiwes far var HIV-positiv, han døde, da hun var 13 år gammel. Senere testede hendes mor også positiv og kom i behandling, ligesom 20.000 andre beboere i Khayelitsha, der modtager statsfinansieret AIDS-medicin i bydelens klinikker. Da jeg mødte Aphiwe havde hun aldrig før talt med nogen om farens død eller morens HIV-positive status. Det var ikke fordi moren holdt sin status hemmelig; hun var åben over for familien, og det var ofte Aphiwes lillesøster, der hjalp med at administrere medicinen. Det var bare ikke noget, de talte om.

¹ Aphiwe Jola er et pseudonym, som 'Aphiwe' selv har valgt at skrive under af hensyn til sin familie.

Selvom Aphiwe og jeg havde holdt kontakten i alle de år der var gået siden feltarbejdet, var det alligevel første gang hun skrev så direkte om vores relation og om at savne den intimitet, vi havde haft. Som redaktørerne skriver i introduktionen til dette temanummer, kan der være noget eksistentielt på spil for os som antropologer, når vi skaber viden gennem relationer. Men Aphiwes mail gav mig lyst til at udforske, hvordan der også er noget eksistentielt på spil for de mennesker, der bliver en del af vores feltarbejder. Det blev til en to måneder lang mailudveksling mellem Aphiwe og jeg, med henblik på at skrive denne artikel.

Mange børn hjælper deres forældre med at huske AIDS-medicinen, uden at de har talt direkte om HIV.

Det var dog ikke udelukkende faglig nysgerrighed, der fik mig til at invitere Aphiwe til i fællesskab at reflektere over vores relation. Mens jeg var rejst væk og havde taget samtalen med mig, var her en mulighed for en form for aflad; for at genetablere en rest af den intimitet, hun længtes efter, omend i en anden form. Noget at se frem til, som hun skriver i sin mail. Gennem årene har jeg fulgt Aphiwe på Facebook og Instagram: i høje hæle og lyserød læbestift, med et diplom fra journalistuddannelsen i hånden, grinende i solen, på stranden, sammen med venner under hashtags som “CapeSummerPicnic” og “Happiness”. I billederne har jeg set forandringen i hendes liv, og på afstand har jeg glædet mig over, at hun ikke længere lå på sofaen hjemme i stuen og så fjernsyn hele dagen, hver dag. Måske netop derfor vækkede hendes mail

Bilen kan være et godt sted at have den intime samtale.

en skyldfølelse, som jeg tror mange antropologer kan genkende. Lettelsen over at alt tilsyneladende var gået godt, blev afløst af en påmindelse om, at vi sammen havde bygget et intimt rum, som ophørte med at eksistere, da jeg rejste hjem.

Inden for antropologien taler vi om at leve ved siden af vores informanter, tage del i deres hverdagsliv og over tid lære at se verden gennem deres øjne. Men hvad nu, hvis Aphiwe var kommet til at se verden gennem mine øjne?

Da jeg mødte Aphiwe første gang var det to år siden, hun var blevet færdig med skolen. Nu bevægede hun sig sjældent uden for hjemmet. De fleste dage, fortalte hun, stod hun op, så fjernsyn, gjorde huset rent, så fjernsyn, gik i bad og så fjernsyn igen. Hun drømte om at blive journalist. Jeg besøgte Aphiwe hver uge, og selvom vi ofte sad i stuen og så fjernsyn eller snakkede, mens *Generations* eller *Hortonsagen* kørte i baggrunden, var vores relation mest af alt en løsrivelse fra hverdagen. For at kunne tale om det, som Aphiwe aldrig

havde talt om før, måtte vi netop skabe noget andet. En parentes. Derfor begyndte vi også, at gøre ting som ikke tidligere havde været en del af hendes hverdag og som hun aldrig, eller kun sjældent, havde gjort før. Vi kørte til Kalk Bay for at se hvaler og spise *fish and chips* på havnen. Vi satte os på klipperne ved Monwabisi Beach, hvor vi kunne tale i fred. Da hendes mor fik lungebetændelse og blev indlagt på Karl Bremer hospital i Bellville, besøgte vi hende sammen – noget som Aphiwe ikke havde gjort i årevis, trods morens gentagne indlæggelser, fordi hun, siden farens død, ikke havde brudt sig om hospitaler. Da jeg, halvandet år senere, vendte tilbage til Khayelitsha for at lave et opfølgende feltarbejde, blev hun min feltassistent, og sammen besøgte vi andre kvinder og lyttede til deres intime historier om HIV og AIDS-behandling.

Naturligvis er vi som antropologer aldrig blot en uforstyrrende tilstedeværelse i andres liv. I vores analyser reflekterer vi da også over vores egen forandring henimod

en forståelse for det, vi studerer og over, hvordan vi mon har påvirket felten, hvad det kan have betydet for den viden, der er blevet skabt. Men taler vi nok om, hvordan vores informanter forandres af de relationer, vi skaber, og hvilken betydning det har for dem? Det ansvar det kan give os, afhængig af emne og kontekst, selvfølgelig? I mit tidligere arbejde med et forskningsprojekt i England omkring børn og unge, der vokser op med forældres stofmisbrug, vidste jeg, at der var et system, jeg kunne læne mig op ad; at der var fagprofessionelle, som kendte familierne. Ofte sad der en misbrugskonsulent eller skolepsykolog på den anden side af døren, når jeg lavede interviews og uafværgeligt satte svære følelser og tanker i gang hos de børn, unge og forældre, der deltog i studiet. Sådan er det ikke i mange af de kontekster, hvor vi laver feltarbejde.

Hverdagen i de store informal settlements i Khayelitsha leves ofte i en form for tvungen intimitet: skurene ligger tæt, væggene er tynde, og toiletter og vandposter deles mellem beboerne.

Som udvekslingen mellem Aphiwe og jeg skrider frem går det op for mig, hvor usædvanligt det stadig er for hende at sætte ord på det, der førte os sammen dengang: farens død og morens HIV-positive status. Mens jeg fortsat havde samtalen i mine analyser og sammen med kollegaer, var Aphiwe vendt tilbage til tavsheden. Med undtagelse af en enkelt gang har hun ikke talt med nogen om sin fortid eller morens HIV-positive status i de seks år der er gået, siden jeg tog afsted, og hun

bliver selv overrasket over, at hun ikke kan skrive til mig omkring emnet uden at komme til at græde. Henover de to måneder, hvor vi skriver sammen, mærker jeg derfor også den velkendte tvivl: var det overhovedet etisk forsvarligt at åbne op for den slags intime samtaler – igen – og særligt i en kontekst, hvor der ikke umiddelbart var andre omkring hende, som hun kunne fortsætte samtalen med? I min afhandling havde jeg netop vist, hvordan mistillid kan gennemstrømme selv de

Aphiwe deler hus med sin mor og lillesøster samt flere medlemmer af den udvidede familie.

Aphiwes stue, hvor vi tilbragte mange timer under feltarbejdet.

mest intime relationer, og at Khayelitsha som sted synes at skabe nogle særlige vilkår for socialitet. Jeg havde argumenteret for, at tavshed er en integreret del af de sociale relationer og at det at være et anstændigt menneske indebærer at socialisere med andre uden at vide for meget, uden at kende dem “deep deep”, som folk i Khayelitsha ville sige. Selvom Aphiwe var forandret og altså var kommet til at holde af den intime samtale, så var Khayelitsha jo stadig Khayelitsha.

I vores udveksling har jeg for første gang præsenteret Aphiwe for min tvivl og de tanker jeg havde, da jeg mødte hende. Jeg har spurgt hende, hvordan hun oplevede vores relation dengang, og hvad der skete bagefter, og i hendes mails fortæller hun om netop det, og om at føle sig forandret. Hun gør det på en så lovprisende måde, at jeg har følt en vis modvilje mod at lade vores mails indgå i artiklen i deres rene, rå form. Måske fordi jeg under feltarbejdet ikke altid følte mig som den person, hun beskriver, men snarere som en, der ofte sad i hendes stue for at høste empiri til min afhandling. I stedet fik jeg lyst til at gå bag om ordene; at sætte dem i kontekst; at analysere vores udveksling i lyset af den magtfuldhed, der nok altid vil være en del af vores relation; eller til at diskutere intimitet på skrift – hvordan vi har kunnet skri-

ve ting til hinanden, som jeg ikke tror, vi ville have haft ligeså let ved at sige, ansigt-til-ansigt. Men det er ikke det, den her artikel skal. For mellem linjerne fortæller Aphiwes mails jo netop om det, jeg oprindeligt var nysgerrig på; hvordan det antropologiske projekt også sætter noget eksistentielt på spil for dem, der bliver en del af vores feltarbejder, og derfor kan forpligte os intimt, som antropologer, og række langt ud over feltarbejdet. I sin sidste mail skriver Aphiwe: "Du er den eneste person, som ved så meget omkring, hvad jeg har været igennem og om, hvordan det har påvirket mig".

Efter aftale med Aphiwe har jeg plukket nogle uddrag fra vores mails, i kronologisk rækkefølge. De får lov at afslutte artiklen. Hendes og min samtale er dog ikke slut, måske slutter den aldrig, og det er vel netop pointen.

Hej K,

Jeg bliver stadig følelsesladet over det her emne og det minder mig om, hvor langt jeg er kommet som individ. At min far døde og min mor blev smittet med HIV gør mere ondt end noget andet, jeg har været igennem i mit liv. Jeg tror det handler om, at jeg ikke kunne hjælpe nogen af dem med at undgå den situation. Jeg kan huske, at jeg besøgte dem sammen med min bedstemor, og at det var forfærdeligt at se ham (red. min far) så tynd og bleg. Men jeg kunne ikke vise ham, hvordan jeg havde det. Da vi kom hjem, gik jeg straks ud på toilettet og græd. Med alt det der skete op til hans død, havde jeg ikke noget andet valg end at holde det hele indeni.

Kærlig hilsen, A

Hej A,

Her til morgen fandt jeg mine feltnoter frem fra den første gang, jeg mødte dig. Det var i august måned, den 4. august 2011, for at være helt præcis. Du sad i sofaen i stuen sammen med din mor og din bedstemor. Det var koldt den dag, og I holdt jer varme omkring paraffinbrænderen. Jeg kan huske, at vi satte os på kanten af sengen i din fætters skur bagved huset, og at jeg fortalte om mit projekt. Jeg havde svært ved at finde ordene, jeg var så bevidst om, at jeg var i færd med at bede dig tale om noget, som du sandsynligvis ikke var vant til at tale om. Dengang sagde jeg ikke noget om det, men inderst inde tror jeg, at jeg var i tvivl om, hvorvidt det overhovedet var okay for mig at gøre. I mine feltnoter har jeg skrevet, at du fortalte mig, at du gerne ville kunne dele de her ting omkring dine forældre, at du ikke følte, at du havde nok folk omkring dig, med hvem du kunne tale om det. Nu hvor jeg læser mine noter fra dengang, kan jeg ikke lade være med at spekulere over, om jeg havde spurgt dig direkte om netop det? Måske ville jeg på én eller anden måde retfærdiggøre vores relation?

Kærlig hilsen, K

Hej K,

Du kom ind i mit liv på det rigtige tidspunkt. Det perfekte tidspunkt for at være helt præcis. Jeg var mere ødelagt end jeg selv var klar over, og alt jeg kunne tænke på dengang var min fortid og min nutid. Min mors sygdom var den værste tid i mit liv. Jeg kan huske, at hun var syg, og at jeg var nødt til at falde i søvn til lyden af, at hun havde smerter. Det var så svært. Ingen af os arbejdede på det tidspunkt, og vi levede af min bedstemors pension. Vi frygtede allesammen det værste.

Da jeg mødte dig, var jeg fri til at snakke af den simple grund, at du var en fremmed og fordi du forsikrede mig om, at det var fortroligt. Der var gået mere end 5 år siden min far døde og min mor blev syg, og jeg havde brug for et lyttende øre. Som jeg skrev, så holdt jeg det hele indeni. Jeg vidste, at mine venner i skolen ikke ville kunne forstå det, fordi vi kom fra forskellige baggrunde og ingen af dem lod til at have problemer ligesom mine. Min nu afdøde bedstemor var gammel på det tidspunkt, og jeg frygtede, at hun ikke ville kunne klare at miste sin datter.

Kærlig hilsen, A

Hej A,

Tak fordi du deler alt det her igen. Jeg tror aldrig før, du har fortalt mig, hvordan du var nødt til at falde i søvn til lyden af din mor i smerter. Det må have været en forfærdelig tid for dig.

Det gør mig nysgerrig, når du skriver, at det var lettere at tale med mig, fordi jeg var en fremmed. Jeg tror godt, jeg forstår, hvad du mener, men kan du ikke forklare det lidt nærmere? Du siger, at dine venner aldrig ville kunne forstå hvad du gennemlevede fordi de kommer fra en anden baggrund end dig, men jeg tænker også, at min baggrund jo er endnu mere forskellig fra din, end deres er?

Hvad skete der mon efter jeg var taget afsted? Begyndte du at have de her samtaler med andre? Dine venner, eller din søster, måske? Hvordan føltes det at have haft den her form for intimitet, som vi havde, og så tog jeg afsted?

Kærlig hilsen, K

Hej K,

Jeg er ked af mit sene svar – jeg har ikke kunne få mig selv til at skrive tilbage før nu. Jeg har været følelsesladet hele vejen igennem den her mailudveksling, men til min overraskelse, så fælder jeg ikke en eneste tåre i dag.

Ja, din baggrund er forskellig fra min, men med dig følte jeg mig tryk, eller, jeg tror du fandt mig på et tidspunkt, hvor jeg havde brug for at udtrykke, hvordan jeg havde det. Du forsikrede mig om, at alt hvad jeg fortalte ville være fortroligt, og jeg troede på dig dengang, ligesom jeg tror på dig nu. Efter du var taget afsted, fortalte jeg aldrig nogen noget som helst, lige med undtagelse af en enkelt gang, hvor jeg følte at mit liv gik i den forkerte retning. Jeg havde en kæreste på det tidspunkt, jeg åbnede op omkring min fortid over for ham – men det var aldrig som det var med dig – og efter den gang talte vi aldrig om det igen. Den dag i dag har jeg det stadig ikke godt med at tale om min mors status, og om hvordan min far døde, hverken med mine venner, eller nogen andre for den sags skyld.

Kærlig hilsen, A

Hej A,

Det var dejligt at høre fra dig igen, selvom det var hårdt at læse, at vores udveksling har fået alle de svære følelser frem igen. Vær sød at fortælle mig, hvis det bliver for meget.

Vores udveksling har fået mig til at huske, hvor mange ting vi lavede sammen, ting som må have været ud over det sædvanlige for dig – i det mindste på det tidspunkt i dit liv? Der er dage, hvor jeg tænker på, om din verden mon blev ‘åbnet’ lidt, mens jeg var i Khayelitsha? Men en del af mig føler også skyld over at være taget afsted igen. Forblev din verden ‘åben’ efter jeg tog afsted, eller følte det som om noget blev taget fra dig?

Kærlig hilsen, K

Hej K,

Vi lavede nogle fantastiske ting sammen, som jeg aldrig har gjort med andre udover fornylig, sammen med min ekskæreste. Det var sammen med dig, at jeg opdagede, at jeg elsker at køre omkring og se steder.

At have en syg forælder tog min frihed fordi jeg konstant var bekymret for, hvordan hun havde det, og for at noget skulle ske når jeg ikke var der. Jeg vil ikke lyve, jeg har det som om jeg mistede en del af mit liv, som jeg aldrig vil få tilbage. Med tiden er jeg kommet til at forstå min fortid og jeg har besluttet mig for at leve lidt mere. Jeg bekymrer mig ikke længere over ting, som er uden for min kontrol og jeg har endda fået venner – ægte venner som jeg ved vil være der for mig, hvis jeg bryder sammen, også selvom jeg aldrig har fortalt dem om min fortid. Kan du huske da jeg fortalte dig, at jeg aldrig havde været uden for Cape Town? Men altså, sidste år tog jeg til Durban – min ekskæreste tog mig til Durban på min fødselsdag.

At mødes med dig og få mulighed for at dele min historie var en helt ny oplevelse for mig. Som jeg sagde tidligere, så kom du på det helt rigtige tidspunkt og du fik mig til at træde uden for min komfortzone og være selvsikker nok til, at tage imod udfordringen og lave feltarbejdet sammen med dig. Vi havde mange seriøse samtaler og øjenåbnende interaktioner sammen. De historier vi samlede forandrede mig som person, de forandrede min måde at tænke på og fik mig til at indse vigtige ting, såsom at børn kan komme til at betale prisen for deres forældres gerninger.

Måske har jeg ikke fortalt dig det her før, men at snakke med dig omkring min fortid hjalp mig på en måde. Jeg kan huske, at jeg græd da jeg først begyndte at e-maile dig omkring det vi havde lavet sammen, men det gør jeg ikke mere. Du er den eneste person, som ved så meget omkring, hvad jeg har været igennem og om, hvordan det har påvirket mig.

Kærlig hilsen, A

Alle fotos er taget af forfatterne.

Forslag til videre læsning

Houmøller, K. 2015. *Ambiguous Intimacy. Aids medicine and the everyday in Khayelitsha, South Africa*. Ph.d.-afhandling. Aarhus Universitet.

Jamieson, L., Simpson, R. & Lewis, R. (eds.) 2011. *Researching Families and Relationships. Reflections on Process*. London: Palgrave Macmillan.

Om forfatterne

Kathrin er ph.d. fra Antropologi på Aarhus Universitet og ansat som lektor ved Københavns Professionshøjskole. Hun har arbejdet i Uganda, England, Sydafrika og Danmark omkring emner som reproduktiv sundhed, stofmisbrug, HIV/AIDS, børn og familieliv, tidlig indsats og udsatte boligområder. Artiklen er skrevet på baggrund af hendes ph.d.-feltarbejde i Sydafrika.

Aphiwe har en diplomuddannelse i journalistik og mediestudier fra Damelin College i Cape Town. Hun er bosat i Khayelitsha og arbejder som sælger i en skobutik. Artiklen er skrevet på baggrund af hendes deltagelse i Kathrins ph.d.-feltarbejde, først som informant og senere også som feltassistent.

Om forundringen over det konkrete

Af Anne Line Dalsgård

Ind imellem forstår man, at man er ved at være gammel. Som nu for eksempel når en artikel, man har med sig i sin faglige bagage, og som man mener blev udgivet for ikke *så* længe siden, viser sig at være fra 1992. Fra *før* den tid hvor Tidsskriftet Antropologi blev digitaliseret. Snart 30 år! Når man må noget så gammeldags som at gå ned og låne på biblioteket for at kopiere. Artiklen, det her drejer sig om, er Inger Sjørlevs “Når Guder blinker: Tanker om ritualets væsen” fra Tidsskriftet Antropologi nr. 25. Jeg tænkte, at den skulle være mit udgangspunkt for denne skåltale. Den indeholder nemlig en situation, som jeg har husket i, åbenbart, snart 30 år, og som jeg gerne vil tale om her.

Historien, som er omdrejningspunkt for analysen i artiklen, går i korthed ud på, at en kvinde, der er besat af gudinden Oya, blinker sigende til Inger under sin trancedans. Inger er i det kulthus, *terreiro*, for den afro-brasilianiske religion Candomblé, i den nordøstbrasilianske delstat Bahia, hvor Inger har lavet så meget af sit feltarbejde. Stemingen er mættet, lyset dunkelt... Sådan forestiller jeg mig det. Inger skriver:

“I candomblé religionens besættelsesritualer bliver guderne tilkaldt af trommerytmer og tager for en tid bolig i deres respektive, dertil indviede medier. Ritualet fulgte denne aften sit sædvanlige forløb. Der blev trommet og sunget for guderne i en bestemt sekvens, og de besatte gudedøtre og -sønner dansede efter tur deres danse [...]. Vi var en snes stykker, ikke mange, men nok til at det tog dette rituals hovedfigur, den iltre, stærke og frygtløse vindenes gudinde Oya med de fejende bevægelser et stykke tid at nå rundt og give de rituelt foreskrevne omfavnelser og velsignelser til hver enkelt af os”.

Engang var jeg selv til sådant et ritual med min veninde Graça. Graça stod tæt ved mig, og mellem os stod hendes søn, Emerson. Hun kom ofte i kultuset, men havde aldrig fortalt mig, hvad hun lavede der, kun at det betød meget for hende. Jeg var med den dag for at opleve det. Trommer, dybe og buldrende, og folk i blanke kostumer dansede forbi. Pludselig begyndte Graça at ryste. Hun fik skum om munden, og øjnene så mærkelige ud.

Da hun kastede sig ud i dansen, hev jeg Emerson hen foran mig, instinktivt som for at beskytte ham, og holdt ham for øjnene. Men drengen havde været der mange gange før; det var jo mig, som blev forskrækket.

Midt i en sådan fortættet situation står Inger altså og iagttager dansen, mens kvinden, som er gudemor på stedet og nu besat af Oya, danser forbi hende og blinker sigende. Og Inger forstår. Gudemor har taget lidt af den franske parfume på, som Inger netop har bragt med til hende fra sin rejse. Men Inger forundres også. At blinke midt i et ritual om noget så profant som parfume? Har guder overhovedet åbne øjne og dermed mulighed for kortvarigt at lukke et af dem i et blink? Inger er en god feltarbejder, hun undersøger sagen og spørger deltagerne, inklusiv gudemor, om guder kan have åbne øjne. Svaret er ja, i visse situationer. Men ingen er parat til at gå videre ind i en diskussion af den intention, den kommentar og den humor, som Inger så i blinket. På den baggrund udvikler Inger i artiklen en på mange måder raffineret analyse af ritualets væsen. Om ritualet som en leg, som alle ved rummer både det konkrete og det symbolske, men som ingen ønsker at afsløre som sådan skriver Inger: "Ritualets karakter af leg, af metakommunikation, kan og må kun kommunikeres implicit."

Det, som er blevet hos mig i alle årene, er imidlertid *ikke* analysen. Den havde jeg faktisk glemt. Det er de konkrete detaljer i beskrivelsen: Blinket og parfumen hvis duft jeg endnu kan forestille mig. En sweatshirt med ordene "Indiana University Press", som en af deltagerne har på. Den nøgle, som gudemor giver fra sig, før hun danser ud, men som ingen som helst symbolsk betydning har. Den er blot nøg-

len til hendes soveværelse, som ivrige blikke og fingre ikke skal have adgang til. "Ej heller de lyserøde tøfler en af gudedøtrene har på, har nogen rolle udover det æstetiske. De elementer der indgår i et ritual er netop en skøn blanding af betydningsbærende symboler og tilfældige, rent æstetiske eller yderst profane enheder", skriver Inger. Det er disse konkrete detaljer, som står tilbage hos mig.

Og så måske tvivlen. Så Inger rigtigt? Lavede hun en fin analyse ud af noget, som måske var ment helt anderledes? Måske slet ikke ment? Er det ikke en tvivl, vi konstant må have som antropologer? Vi har en stor vilje til at finde intention og grundlag for en analyse i det, vi oplever, men vi har også lært fra vores antropologiske barnsben, at et blink med et øje kan være flere forskellige ting: Man kan blinke med hensigt, man kan også bare blinke helt instinktivt. I *Thick Description* skriver Clifford Geertz i 1973 (med referencen til Gilbert Ryle), hvad der adskiller "a wink" fra "a twitch". Geertz forestiller sig, at de to former for blink som bevægelser er identiske, men konstaterer derefter, at forskellen i deres betydning er enorm, uanset at den aldrig vil kunne indfanges fotografisk. Vinket med det ene øje er en meget præcis kommunikation. Det er et signal til nogen, som andre ikke bør se, en bestemt besked efter en allerede forstået kode. Hvorimod den, som bare blinker instinktivt, dårligt nok selv ved, at vedkommende gør det, og den lille bevægelse er ikke henvendt til nogen som helst. Med andre ord: Den ene blinker med intention; den anden vil benægte, at han overhovedet gjorde noget.

Hvordan kan vi være så sikre på, hvad vi ser? Michael Taussig må i sin bog fra 2011 bedyre: "I swear I saw this". Og er det ikke tit dér, hvor vi må acceptere at

stå? Med et spørgsmål. Spørgsmål kan blive til en sensitivitet, en undren over det man er omgivet af og ens egen relation til det. I den undren åbner det ordinære sig op og med det, som i Ingers fortælling, det profane og måske næsten banale midt i det rituelle og spektakulære.

Jeg føler mig overbevist om, at gudemor faktisk blinkede til Inger på grund af parfumen. Det er jo netop den historie, jeg har elsket i alle årene. Men var det ikke for Ingers sans for de konkrete detaljer og deres umiddelbare friktion med det mere spektakulære ritual, så havde analysen måske ikke løftet sig, og jeg havde måske ikke husket artiklen. Både for min oplevelse af fortællingen og for analysens spændstighed har den konkrete detalje været afgørende.

Jeg vil gerne have lov til at læse højt for jer – det er nu engang min felt for tiden; jeg studerer højtlesning af skønlitteratur. Jeg vil læse op fra Georges Perecs “Tilnærmelser til hvad?” fra 1973, hvor han skriver om attraktionen ved begivenheden, det ekstraordinære, og måske især katastrofer og skandaler for derefter at henlede vores opmærksomhed på, at det “oprigtigt ubærlige, det virkeligt utilstedelige” som regel sker døgnet rundt og 365 dage om året. Men dagbladene beretter ikke om det daglige, som Perec skriver, og man efterlades med sine spørgsmål:

“Det, der i virkeligheden sker, det vi lever i, resten, alt resten, hvor er det henne? Det, der sker hver eneste dag, og som gentager sig hver eneste dag, det banale, det hverdagslige, det åbenlyse, det almene, det almindelige, det infra-ordinære, baggrundsstøjen, det vante, hvordan gør man rede for dét, hvordan stiller man spørgsmål til det, hvordan beskriver man det?”

At sætte spørgsmålstegn ved det vante. Nej, netop, det har vi jo vænnet os til. Vi stiller ingen spørgsmål til det, det stiller ikke spørgsmål til os, det synes ikke at være noget problem, vi lever i det uden at tænke over det, som om det ikke gav anledning til hverken spørgsmål eller svar, som om det slet ikke bar på nogen viden. Det er ikke længere bare en vane, det er en bedøvelse. Vi sover vores liv, som var det en drømmeløs søvn. Men hvor er det, vores liv? Hvor er vores krop? Hvor er vores rum?”

Perecs svar på sine egne spørgsmål er en opfordring. Til ham selv og til hans læser. En opfordring til at beskrive tingene, så vi kan forundres, og de kan fortælle os noget om, hvad vi er (hvad’et er Perecs ordvalg):

“Det, vi må stille spørgsmål til, er murstenen, betonen, glasset, vores bordskikke, vores køkkenredskaber, vores værktøj, det, som vi bruger vores tid på, vores rutiner. Se nøjere på det, som én gang for alle er holdt op med at forundre os. Jo, vi lever, jo, vi trækker vejret, vi går, vi åbner døre, vi går ned ad trapper, vi sætter os ved et bord for at spise, vi lægger os i en seng for at sove. Men hvordan? Hvor? Hvornår? Hvorfor?”

Beskriv Deres gade. Beskriv en anden. Sammenlign dem. Skriv en liste over indholdet af Deres lommer, Deres taske. Udspørg Dem selv om oprindelsen, anvendelsen og fremtiden for hver af de genstande, De trækker frem. Sæt spørgsmålstejn ved Deres teskeer. Hvad er der under Deres tapet? Hvor mange bevægelser skal man bruge for at dreje et telefonnummer? Hvorfor? Hvorfor kan man ikke få cigaretter hos købmanden? Hvorfor ikke? Det er ikke så afgørende for mig, at spørgsmålene her er løsevne og utilstrækkelige til at angive en metode, allerhøjest et projekt. Det, som er vigtigt for mig, er, at de virker trivielle og ubetydelige: Det er lige nøjagtigt det, der gør dem lige så væsentlige, hvis ikke endda væsentligere end så mange andre, som vi uden held har forsøgt at indfangne vores sandhed med”.

På denne baggrund, og som en hyldest til Inger, vil jeg foreslå en skål for observationen af det konkrete og hverdagslige, hvor tvivlende den end må være, og ikke mindst:

For evnen til at undre sig over det.
Skål!

Forslag til videre læsning

Geertz, Clifford (1973): "Thick Description: Toward an Interpretative Theory of Culture." In *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books, 1973. Pp. 3-32

Perec, Georges ([1973] 2016): "Tilnærmelser til hvad?" I Thomas Hviid Kromann & Tue Løkkegaard (red) (2016): *Georges Perec. Verdens rum og andre tekster*. Oversat af Christian Yde Frostholt. København: Forlaget Arena. Pp. 169-173

Sjørlev, Inger (1992): "Når guder blinker: tanker om ritualets væsen". *Tidsskriftet Antropologi* 25: Pp. 5-21.

Taussig, Michael (2011): *I swear I saw this. Drawings in Fieldwork Notebooks, namely my own*. Chicago: University of Chicago Press.

Om forfatteren

Anne Line Dalsgård er lektor i antropologi på Aarhus Universitet. Hun har siden 1997 jævnligt bedrevet feltarbejde i Nordøstbrasilien. I dag forsker hun i litteratur læsning og -skrivning i både Danmark og Brasilien. Hendes interesse igennem alle årene har været spørgsmål om kroppens og følelsernes rolle i menneskers hverdagsliv og antropologisk forskning.

1 På dagen blev hele Percs tekst læst op.
Af hensyn til ophavsret bringes her kun et uddrag.

Der var engang – og hvad nu?

Et sandt og virkelig eventyr om formidlingens historie

Af Inger Sjørsløv

Mange tak til Dansk Etnografisk Forening for prisen. Det er en ære at modtage den i så godt et selskab af de tidligere prismodtagere, som har formidlet på hver deres fremragende vis. Når nogen synes, jeg skulle have prisen, så er det måske for lang og tro tjeneste. Min formidlingshistorie strækker sig nemlig helt tilbage til tiden omkring 1970erne, da jeg begyndte min karriere som sekretær i Dansk Etnografisk Forening, som dengang havde til huse på Nationalmuseets etnografiske samling i København. Derfor var det på en måde Foreningens fortjeneste, at jeg kom i en slags mesterlære i etnografisk museumsformidling.

Om jeg, som jeg lover i overskriften, kan fortælle et sandt og virkeligt eventyr, er et stort spørgsmål. For det er jo et paradoks: Et 'sandt og virkeligt eventyr' – det strider mod hinanden. Der er tale om et oxymoron, et selvmodsigende udsagn, et paradoks. For hvis det er et eventyr, er det jo ikke sandt og virkeligt. Men måske er det godt med paradokser? I sin tale ved formidlingsprisens uddeling sidste år sag-

de Rane Willerslev, at paradokser er gode, at der er en kraft i paradokset, som efter hans mening udgør en utrolig formidlingskraft. Men nu spørger jeg, om den slags paradokser ikke også kan være et problem? Kan det måske bringe os på afveje, i hvert fald hvis man siger, at videnskabelig tænkning ikke bare har paradokset men også *fiktionen* indbygget, som Willerslev sagde? Jeg er ikke sikker på, jeg er enig i dét. Derimod er jeg helt enig i, at god formidling har godt af humor, og jeg vil så tilføje, at humor er bedst, når den udspringer af situationen. Dermed har den at gøre med nærvær.

Det er en helt uomgængelig betingelse for god formidling, at den, der fortæller en historie eller forklarer en sag, er til stede i det, der bliver formidlet. Det behøver ikke blive direkte personligt, men der skal være et engagement, en stemme; der skal være noget investeret, som de mennesker, der formidles *til*, bliver delagtiggjort i. Nærvær betyder, at der skal kunne fornemmes en lyst hos den, der formidler, til at meddele sig til sit publikum. Der er sikkert en del

af jer, der har oplevet en typisk, om end måske lidt gammeldags, akademisk seance. Sådant en hvor der præsenteres i ord læst op hurtigt efter hinanden i siddende stilling med hovedet ned i et manuskript og fremføring af muligvis dybe indsigter, men på en måde der suger al ilt ud af rummet. Iltfattig akademisk diskurs er dårlig formidling. Formidling er jo kommunikation, og publikum skal helst kunne mærke, at formidleren har lyst til at meddele sig og ikke hellere vil sidde hjemme og nørde igennem med geniale artikler til allerede indforståede.

Humor er vi enige om, og jeg vil så også fremhæve humorens sammenhæng med nærværet. Men hvordan det forholder sig med enigheden om fiktionen i den videnskabelige tænkning vil jeg vende tilbage til om lidt, når jeg har taget jer med gennem nogle nedslag i den formidlingshistorie, jeg har været vidne til og deltaget i.

Lidt formidlingshistorie i Danmark

For et par år siden, blev jeg bedt om at skrive om en serie tegninger, kunstneren Ingrid Vang Nyman har lavet under overskriften Børn i øst og vest. Ingrid Vang Nyman er kendt som illustratoren af Astrid Lindgrens superhelt Pippi Langstrømpe, som enhver kender, barn som voksen. På Vejen Kunstmuseum blev der holdt en udstilling om denne kunstners liv og arbejde, og gennem den lærte jeg denne spændende kunstner bedre at kende. Jeg blev bedt om at placere hendes tegninger om børn i øst og vest inden for den etnografiske formidlings historie i Danmark, og det gav mig anledning til at gå lidt længere tilbage i historien. Tegningerne af børn i øst og vest lignede noget fra 1970'erne, men Ny-

man havde tegnet serien i 1948, så jeg prøvede at finde ud af, hvordan det i øvrigt så ud med formidlingen på det tidspunkt. Det viste sig, som jeg nok havde tænkt, at Nyman var atypisk for tiden. For på det tidspunkt var formidlingen af etnografi i Danmark mest båret af mænd med navne som sikkert kun de ældre generationer vil kende. Der var især Jørgen Bitsch, Håkon Mielche og Jens Bjerre, men også Arne Falk Rønne. Globetrotter typer, medlemmer af Eventyrernes Klub, forfattere til populære rejsebøger og artikler i Familiejournalen. Hvis man som jeg gik i skole i 1950'erne i provinsen, kom man somme tider ned i Borger- og Håndværkerforeningens hus og så film præsenteret af Jens Bjerre. Det var bestemt en oplevelse, men det havde ikke meget at gøre med det, der siden hen skabte min egen interesse for etnografi og slet ikke med den måde, jeg siden kom til at drømme om at formidle på. Tværtimod var noget af det første, jeg gjorde som formidler, da jeg var blevet magister i etnografi at skrive en kritisk kronik i Politiken sammen med min bror, som også blev etnograf. Det var i anledning af, at Jens Bjerre havde fået Forfatterforeningens populærvidenskabelige pris i 1982. Vi var lidt hårde, jeg havde udtrykt mig mere diplomatisk i dag. Men det var fair nok, at vi angreb den eksotiserende fremstilling af fremmede folk, som disse formidlere repræsenterede. Vi skrev kritisk om generaliseringer af de fremmede a la 'Alle primitive folk har sans for humor' som Bjerre havde skrevet, og vi citerede fra Statens Filmcentrals katalog, hvor der stod, at Bjerre havde taget en kannibal med hjem fra Ny Guinea. Vores formuleringer var helt sikkert præget af vores ungdommelige kritiske alvor og en tro på, at vi selv kunne gøre det bedre. Så vi skrev med løftet pegefing, at man ikke kunne

fremme kulturforståelsen ved at bekræfte fordomme om de primitive og leve højt på mystikkens og det eksotiske underholdningsværdi. Vi benyttede også lejligheden til at indvie den undrende offentlighed i, hvad etnografi og antropologi virkelig er, nemlig ikke noget med kannibaler og globetrottes rejseanekdoter om møder med eksotiske vilde. Nej, det vi havde lært og gerne ville formidle var, hvordan industrialiseringen og moderniteten greb ind i oprindelige folks liv, og at antropologer var vigtige i udviklingsarbejdet og burde tages med på råd i alt hvad der har at gøre med kultur og samfundsplanlægning. Og at populariserende formidling skulle være noget andet end det, disse globetrottene gjorde, nemlig at omgive deres skrøner med en aura af videnskabelighed.

Anledningen til at jeg gik tilbage i historien og lavede lidt research på den etnografiske formidlings status for omkring 70 år siden var altså, at jeg lærte Ingrid Vang Nymans arbejde at kende, og selv om jeg aldrig fandt ud af præcist, hvordan hun havde fået den følsomme etnografiske indsigt, der kom til udtryk i hendes tegninger om børn i øst og vest, så blev det et interessant lille tilbageblik og en påmindelse om, hvor meget der i min tid er sket med den etnografiske formidling og forståelsen af, hvad etnografi og antropologi er.

Kronikken i Politiken var et af mine egne første forsøg på at videregive noget af den etnografi, jeg havde lært på universitetet til en bredere kreds. Men som allerede nævnt var jeg kommet i lære som museumsetnograf og formidler på Nationalmuseet mens jeg var studerende. I midten af 1970erne deltog jeg i tilrettelægningen af udstillingen Verdens kvinder – kvinders verden. Den blev vældig populær, og vi var nogle stykker, der holdt foredrag igennem flere år med udgangspunkt i den udstilling.

En af formidlingspointerne med det, vi lærte, er, at spejlinger af os selv i de andre er en effektiv formidlingsform. Eller *var* det, for det er ikke det samme i dag. I 1970erne var der en åbenhed over for at se vore egne normer og vores kultur udefra, en selvkritisk eftertænksomhed og civilisationskritik, som man ikke finder på samme måde i dag. Måske er den på vej på klimaområdet, men ellers har det jo i de seneste tiår handlet mere om at forsvare Vestens værdier på det politiske felt end at se vor egen kultur i lyset af anderledes måder at leve på.

På udstillingen om verdens kvinder viste vi blandt andet en lysbilledserie om skønhedsideal, hvor et ikonisk nøgenbillede af Marilyn Monroe 'in natura' kom til at repræsentere det vestlige kulturelle skønhedsideal – på den tid, sat over for andre kulturelle idealer som for eksempel de berømte padaungkvinder med halsringene og de 'unaturligt' lange halse i det gamle Burma. Den slags sammenligninger viste sig at gå rent ind hos folk, for tiden var som sagt til refleksioner over, om de idealer og i det hele taget den måde, vi selv lever på, nu også er den bedste, for ikke at sige eneste selvfølgelige.

Formidling i rum

Et tiår senere var museumsformidlingen stadig noget, der optog mig, men tiderne var skiftet. Nationalmuseets store udstillinger i Brede nord for København havde været populære i mange år. Men de var blevet for dyre, og opgaven for Bredeudstillingen i 1986 blev at gøre det billigt, men lige så indbydende for publikum som disse publikumsmagneter plejede at være. Op igennem 1970erne havde Bredeudstillingerne været store trækplastre med flere hundrede tusinde besøgende. Spørgsmålet for den lille gruppe, der samarbejde-

de om en udstilling, som fik navnet Brasil 86 – det var et samarbejde mellem Nationalmuseet og Mellemløst Samvirke – blev, om vi kunne skabe en aktuel politisk og kulturelt relevant udstilling, som eksperimenterede med udstillingsproget og samtidig holdt prisen på etableringen nede. Det gav anledning til mange tanker om, hvordan man arbejder med rum. Ikke bare for at spare, for rummets sprog var noget, der interesserede mig, og vi samarbejdede med en brasiliansk arkitekt og kunstner, som havde nogle vilde, spændende tanker om, hvordan man kunne arbejde med rummet. Stilen for disse udstillinger havde indtil da været naturalistisk, det vil sige, man havde opbygget interierer og miljøer så tæt op ad virkeligheden som det nu var muligt. En folkekommune i Kina, et tehus i Japan, et marked i Sydamerika. Vi ville noget andet. Vi snakkede om symbolske former og hvordan de budskaber, vi ville have frem, kunne formidles på mere indirekte men samtidig stærke måder. Det endte blandt andet med, at det brasilianske flag blev lavet af plastikstrimler på den måde, man ser det ved festudsmykningen til folkelige fester i Brasilien – hvor det dog ikke er flaget, man viser, bare noget i stærke farver – og hængt op, så det dækkede hele loftet. Pointen var, at flaget skulle være ment sådan lidt ironisk, for flertallet af brasilianere, den fattige majoritetsbefolkning som var den, hvis liv vi ville vise, havde i 1980'erne ikke rigtig noget forhold til nationen. Det er gradvist kommet med demokratiseringsprocessen, men den var knap nok begyndt i 1986. På det tidspunkt var store dele af den brasilianske befolkning, og den hvis liv, udstillingen ville koncentrere sig om, marginaliserede og blev netop ikke regnet for at være omfattede af nationen, sådan som den var repræsenteret i flaget.

Der var andre symbolske former i udstillingsproget. Vi ville have en slags skulptur af den ekstremt tørre jord i det nordøstlige Brasilien, hvor bønderne døde af sult i de år, og vi ville have den op på væggen, fordi det skulle være jordens karakter, dens tørhed, der skulle være den sanselige formidling og ikke sådan, at man skulle foregive at man her i Brede stod midt i Nordøstbrasiliens tørre landskab. Ligesom man i malerkunsten er gået fra naturalismen til modernismen, ville vi dekonstruere og vise på nogle måder, der formidlede sanselige indtryk, men i ikke-naturalistiske former. Nogle af os mente, vi godt kunne have givet den mere gas i den dekonstruktivistiske retning. Men så ville folk slet ikke forstå det og blive væk, sagde de på formidlingsafdelingen. Måske havde de ret.

De diskussioner, vi havde, peger mod et skisma, museerne stadig står over for i deres formidling, nemlig skismaet mellem det, der umiddelbart appellerer til folk på den ene side og det eksperimenterende på den anden. Skal man vise de besøgende noget, der taler ind i deres velkendte tankegang og passer ind i det allerede vedtagne, eller skal man – som kunsten gerne vil – provokere, rykke op, udfordre det selvfølgelig? Det er noget museerne stadig må forholde sig til og en balance, det er vigtigt at holde. For god formidling kan sagtens spille på det velkendte, men det går ikke, hvis man nøjes med det allerede vedtagne og kommer til at bekræfte stereotype forestillinger.

Brasil 86 blev, syntes vi da selv, en ret vellykket udstilling, men vi lærte også, at når det gælder formidling gennem det rumlige udstillingsprog, så må det ikke være for subtilt. Ironi – som med flaget der skulle være ironisk ved at fylde så meget i rummet – virker ikke. Det skal være mere enkelt og direkte. Folk syntes bare det med flaget var flot!

Skriftens formidlingskraft

I slutningen af 1980erne forlod jeg museumsverdenen. Det var med et vist vemod, for jeg blev ved med at være optaget af, hvordan man kan eksperimentere med formidling i udstillingsprog, og det er herligt at se, hvordan det nu bliver gjort af studerende og andre på Moesgård. Men for mig selv har det nu i mange år været sproget – i undervisning, men mest i skrift – der har været min foretrukne formidlingsform. Da jeg skrev resultatet af mit feltarbejde sammen i monografien Gudernes rum i 1990erne, havde jeg ambitioner om at skrive på en måde, der kunne formidle historien til et publikum uden for de snævre faggrænser, men uden at give køb på de grundlæggende akademiske præmisser. Det var på et tidspunkt, hvor man i antropologien stadig var optaget af 1980ernes tekstdebat. Den har så været forsvundet ud af billedet et stykke tid, men nu ser den ud til at være kommet igen i nye spændende former.

Der er eksperimenter i gang på universiteterne både i Århus og København. På et megaseminar for nylig talte man om etnografiske fiktioner, og der arbejdes videre med fremstillingen af etnografiske indsigter i litterære former. Hvordan formidler man alt det, der er indimellem, som ikke direkte indgår i en analyse eller er bærende for et argument, men som har fyldt ens tanker og sanser i mødet med felten? Følelser fra angst til forelskelser, vrede og længsler, hvad stiller man op med dem, kan og skal de formidles? Jeg tror enhver etnograf, der har været på feltarbejde, stiller sig det spørgsmål. Vil det kræve andre formidlingsformer end dem, vi er vant til? Hvad kan vi lære af skønlitteraturen i dén retning?

Også nye formidlingsgenrer er kommet på banen. Et nummer af Tidsskriftet

Antropologi havde for nylig temaet genre. Det var på baggrund af et andet megaseminar, og her blev der givet bud på fremtidens formidling i form af film og fotos, tegninger, multimedier og de sociale medier. Mine egne overvejelser om skriften som formidlingsform har jeg forsøgt at formulere i en artikel i lærebogen Antropologiske Projekter, som også understreger de muligheder, der viser sig i nye medier, fra lydpræsentationer i form af podcastens popularitet, som flere studerende har opdaget og udnytter, til eksperimenterende udstillingsformer og diverse dialogformer på de sociale medier. Der er sket en kommunikations- og formidlingsekspllosion, man ikke havde forestillet sig for et halvt århundrede siden, da den amerikanske antropolog Clifford Geertz skrev, at det, antropologer gør, er, at de skriver. Skrivningens mysterier blander sig med en ny genrediskussion.

Den humboldtske inspiration

For mig selv er det alligevel den skriftlige formidling, der har mit hjerte og den, jeg vil blive ved at øve mig i. Nu skal jeg passe på hvad jeg siger, for efter at jeg har forladt den faste position som forsker og underviser og er blevet emeritus, er det ikke godt at vide, hvor langt energien til nye eksperimenter rækker. Men jeg tør godt afsløre, at jeg for nylig har været vældig inspireret af at læse om Alexander von Humboldt, den tyske opdagelsesrejsende, som levede fra 1769 til 1859. Han var en blændende formidler, som blev læst i vide kredse og havde stor indflydelse på opfattelsen af naturen og ideer om naturbevaring. I dag har han fået en slags renæssance, blandt andet gennem den ligeledes fremragende formidler Andrea Wulffs bog Opfindelsen af naturen.

Humboldt var en formidler af format. Han skrev om sine ekspeditioner og videnskabelige arbejder på en måde, der gjorde ham kendt langt ud over faggrænserne. Da man fejrede 100-året for hans fødsel i 1869, skriver Andrea Wulff, var det med kæmpe festivitas. Han blev hyllet som en helt i Europa, Afrika, Australien og Syd- og Nordamerika. Man kaldte ham videnskabernes Shakespeare, og der var festfyrværkeri i flere byer, blandt andet i Alexandria. I New York var der parader og koncerter, og gaderne var pyntet med flag bag store billeder af Humboldt. Hans berømmelse overgik nationers, stod der på forsiden af New York Times. Sådant en berømmelse opnår man kun, hvis man ikke bare er en stor videnskabsmand, men også en stor formidler. Siden blev han så næsten glemt. Indtil nu, hvor han ser ud til at være blevet genopdaget.

I 1802 forsøgte Humboldt at bestige bjerget Chimborazo i Ecuador sammen med to andre. Det lykkedes dem ikke at komme helt op til toppen af det 6.268 meter høje sneklædte bjerg, som ligger tæt på ækvator, men hans beretning om deres forsøg er et fængslende drama. Nu er det tilfældigvis sådan, at mit eget allerførste forsøg på at gennemføre et feltarbejde fandt sted i et andinsk samfund et godt stykke oppe ad bjerget Chimborazo. Så jeg læste Humboldts beretning med ekstra stor interesse, og jeg benyttede lejligheden til at finde mine egne dagbøger frem fra dengang i 1973, da jeg var ung studerende, for at se, hvad jeg i grunden havde haft at sige om det bjerg.

Her er det nu, I må forstå, at mine ambitioner ikke er tossede nok til at sammenligne mig med Humboldt. Men det var en stor inspiration at læse både ham selv og Wulff, og det gav anledning til at overveje, om der kunne være noget af interesse

for yngre generationer at trække frem fra min egen generations erfaringer og den måde, vi har formidlet dem på. Jeg holdt foredrag på en del skoler efter min hjemkomst fra Ecuador dengang i halvfjerdsere. Om den begyndende politiske organisering blandt de indfødte folk, om højland og lavland og andinsk kultur. Det foregik med lysbilleder og i en stil, der ikke har nogen gang på jorden i dag. Men kunne man mon bruge sine ungdomserfaringer på en anden måde? Vi får se. I hvert fald har modtagelsen af denne fine pris gjort, at jeg tænkte, jeg så hellere måtte forsøge at formidle lidt mere. Så tak for den opfordring, jeg synes ligger i prisen!

Paradokset i det sande eventyr

Ligger "fiktionen i hjertet af videnskaben"? som Willerslev sagde i sidste års tale? Jeg lovede at komme tilbage til spørgsmålet, og det vil jeg gøre som afslutning. Måske skulle man formulere det på en anden måde. Meningen, som jeg læser den, er sådan set god nok, i den forstand at vi bruger begreber og abstraktioner i vores fag som antropologer, og det kan man jo godt kalde en slags fiktioner. Vi taler som antropologer og etnografer om meget, ingen nogensinde har set. For eksempel er det svært at beskrive, hvordan en social konstruktion ser ud, ligesom det er svært at udpege en 'kultur' ude i virkeligheden. Som fagfolk har vi at gøre med en masse abstrakte begreber, som er vældig nyttige, ja uundværlige. Men skal vi kalde dem fiktioner? Jeg tror det ikke.

Efter min mening skal man passe på i disse tider, for man kan nemt blive misforstået. Hvis man taler for meget om fiktioner, risikerer man at blive suget ind – ikke

mindst med sin socialkonstruktivisme og sine poststrukturalistiske indsigter – i den postfaktuelle tidsalder, som man jo af og til hører, at vi lever i. Det håber jeg nu ikke, vi virkelig gør, for man kan også kalde det for løgnens tidsalder, og løgn og sandhed er virkelig ikke det samme. Er der noget, der er vigtigt i vor tid, så er det at kunne kende forskel. I videnskaben ved vi, at sandheder er foreløbige og i princippet altid til diskussion. Men det er ikke det samme som at alt er lige gyldigt. Af disse grunde vil jeg foretrække, at vi reserverer begrebet fiktion til noget, nogen har fundet på ud af deres frie fantasi. Skrøner og eventyr, løgn og latin, alt det, der ikke kræver efterprøvelse, metodisk gennemsuelighed og anden etik end underholdningens.

Vor tids udfordring bliver tværtimod at modarbejde det postfaktuelle. Herunder de misforståelser der kan opstå ved erkendelsen af, at noget er sociale konstruktioner. Det betyder jo nemlig på ingen måde, at man ikke anerkender virkeligheden og realiteternes verden. Der er, som blandt andre Bruno Latour har sagt det, ikke tale om et enten-eller, men et både-og. Køn er for eksempel, som Judith Butler har sagt det, performativt, men det betyder ikke, at det ikke også er virkeligt.

Disse indsigter taler ind i en længere videnskabsteoretisk historie, som ikke kan

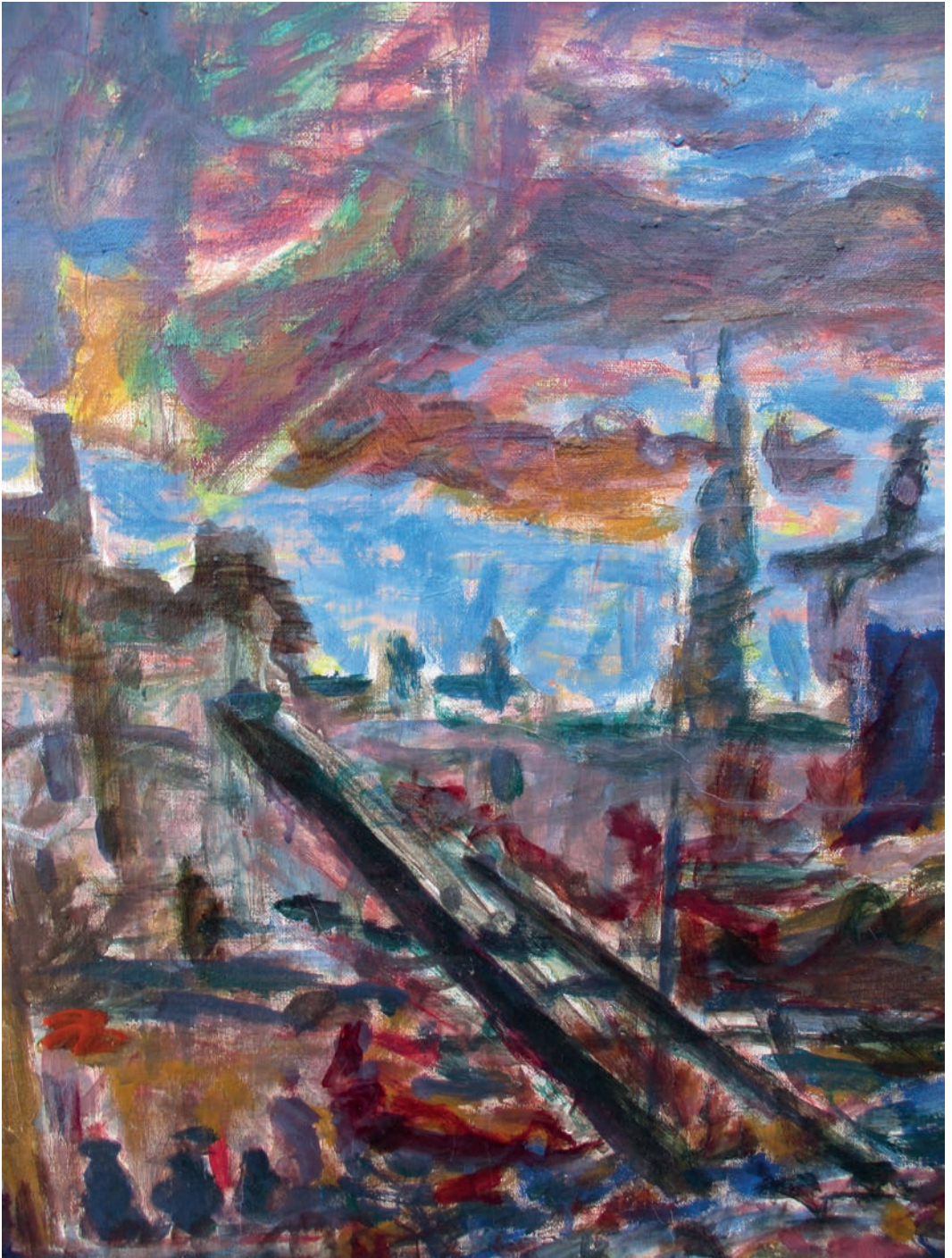
klares på få linjer. Mine egne formidlingsbestræbelser har også vist sig i mine forsøg på at omsætte svære tanker og antropologisk-filosofiske indsigter til noget tilgængeligt i lærebogsform, blandt andet i bogen Sandhed og genre og som faglig formidling ud over faggrænserne i bogen Ting i nære og fjerne verdener.

Sikkert er det, at man i tidens og fremtidens formidling må tænke i både og. Den grundlæggende erkendelse af, at en stor del af det, vi tænker og ved om virkeligheden kan formuleres i noget, vi kalder sociale konstruktioner, må hele tiden være til stede, men det har ikke noget at gøre med løgnens fiktioner. Og det må ikke være sådan, at det fratager os forpligtelsen til at holde os til det virkelighedstro, ja til sandheden i det, vi fremstiller.

At formidlingsformer kan behandle virkeligheden på mange opfindsomme måder er samtidig en opløftende kendsgerning, som må udnyttes i alle retninger og mange genrer, fra rummets og tingenes formidlingskraft til multimedierne og det gammeldags skriftsprog. Eventyrets og fantasiens fiktioner kan sagtens inspirere os i vores formidlingsformer, men som etnologiske og antropologiske fagpersoner må vi ikke slippe bestræbelserne på at formidle det sande og det virkelige, også når det ikke passer ind i allerede kendte kasser.

Inger Sjørsløv er lektor emerita ved Institut for Antropologi, Københavns Universitet. Hun fik sin magistergrad (mag.scient.) i 1979 fra samme institut, og i de seneste 41 år har hun først arbejdet nogle år som museumsinspektør ved Etnografisk Samling på Nationalmuseet, siden som selvstændig konsulent og i NGO-verdenen, og fra 1998 med forskning og undervisning som lektor på Institut for Antropologi ved Københavns Universitet. Inger Sjørsløv har udført talrige feltarbejder i Brasilien med fokus på ritualer og performance, og hun har interesseret sig bredt for materialitet og socialitet samt politisk kultur. Hun har udgivet bøger og artikler om alle disse emner, samt om videnskabsteori og filosofi i antropologien. Igennem hele sin karriere har Sjørsløv beskæftiget sig med, hvordan man formidler og kommunikerer antropologisk faglighed og indsigter til et bredt publikum, først i udstillingsform siden mest i tale og skrift. Dette er også grunden til, at hun i 2019 modtog Dansk Etnografisk Forenings formidlingspris.

Krigen 1. Kunstner Henry Larsen.

Feltarbejdet og spejlinger af intime møder

Af Mette Line Ringsted Nimb

“Jeg svæver oppe under loftet. Deroppefra kan jeg se, at vi stadig sidder på vores stole, i samtale. Jeg ved godt, hvad det handler om. Jeg forbliver derfor rolig og mærker, hvordan det er at være hende. Jeg rammes af en voldsom tristhed, der bringer mig tilbage til min krop, tilbage til stolen – tilbage til min informant” (noter fra 2014).

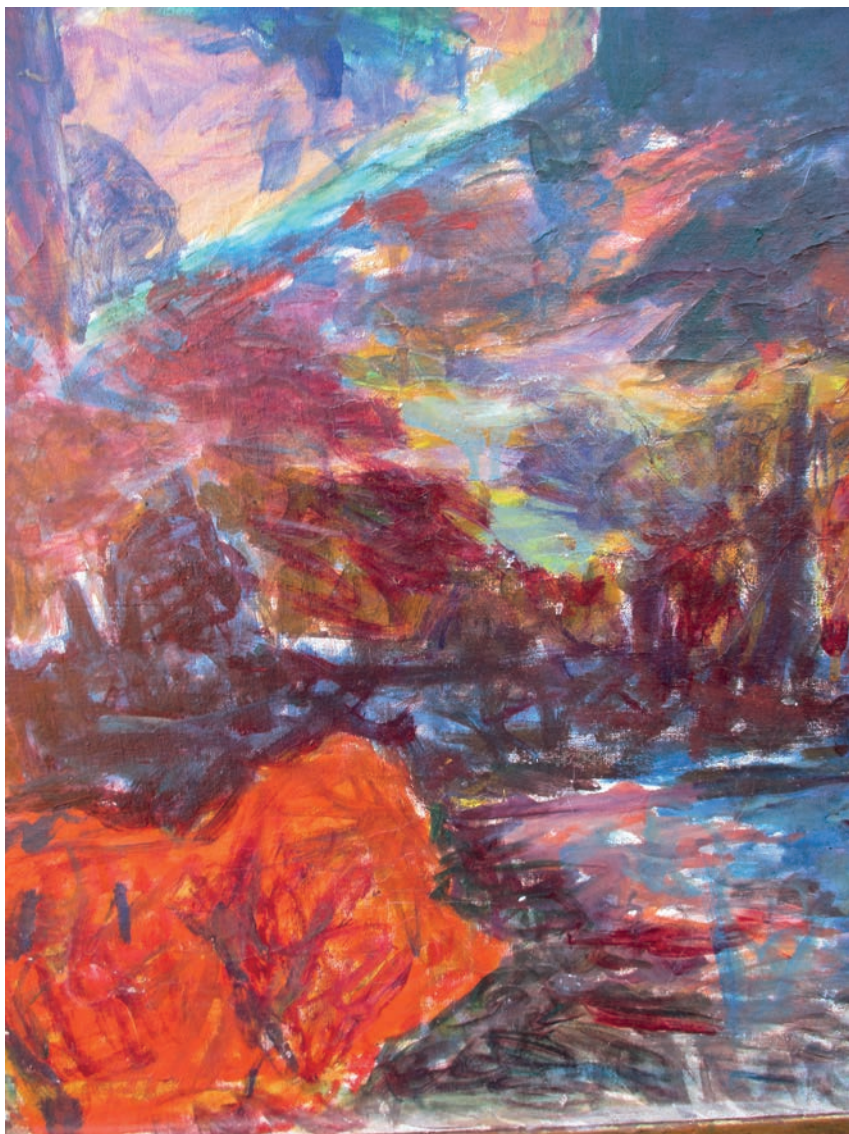
Gennem årene har jeg samlet på spejlinger fra intime møder. De er samlet op under feltarbejder, i samtaler med antropologkolleger og under supervisioner og terapiesessioner med antropologer. De er gemt sansede i min krop, i mine følelser erfaringer og i mine indsigter og forståelser for det interpersonelle samspil. De lister sig ind i mine drømme om natten og viser sig som fantasibilleder i mit vågne liv. De er et repertoire af tanker, følelser og kropslige erfaringer, som danser i mit system, og som kan give en dybere forståelse for, hvad der er på spil for mine informanter og supervisander/klienter.

I denne artikel vil vi få indblik i, hvordan vores oplevelser i mødet med informanter er naturlige, uundgåelige og menneskelige. Artiklen vil ydermere byde på et begrebsapparat hentet fra psykologien, så vi kan få et fælles sprog til at italesætte vores oplevelser.

Med forståelse for disse mellem menneskelige vilkår og en introduktion til, hvad faglig supervision kan bidrage med i den faglige antropologiske proces, er det mit håb, at flere antropologer får indsigter, så de kan tage hensigtsmæssigt vare på deres eget fysiske og psykiske velbefindende i mødet med felt og informanter. Disse indsigter kan samtidig bidrage med, at der kan tages bevidste og etisk forsvarlige beslutninger under feltarbejdet og i relation til informanter.

Mødet mellem antropologien og psykoterapien

Jeg er antropolog, og mit ph.d.-feltarbejde i Tanzania blandt voldsudsatte børn bød på mange intime møder som medførte spejlinger i mit system. I dag kan jeg retrospektivt se, hvordan de spejlinger til tider var overvældende og af og til førte til impulsive og ubevidste handlinger. Hjemme i Danmark efter afsluttet ph.d.-uddannelse fortsatte jeg arbejdet på voldsområdet. Her blev det klart for mig, at skulle jeg fortsætte i det felt, så måtte jeg have et

Krigen 2, kunstner Henry Larsen.

ekstra fagligt ben at gå på. Derfor begyndte jeg at uddanne mig til psykoterapeut. Under dette intense, fire og et halvt årige uddannelsesforløb genoplevede jeg følelsesmæssigt og kropsligt mine feltoplevelser. De reaktioner, jeg havde haft i felten, og som jeg under feltarbejdet havde oplevet som private og til tider skamfulde anliggender, blev pludselig fagligt og menneskeligt legitimeret. De blev endvidere videnskabeligt anerkendt inden for teorier om stress og traumer.

Disse indsigter gav mig en voksende interesse for, hvordan andre antropologer oplever intime møder i felten. Jeg gennemførte derfor en række etnografiske samtaler med tretten antropologer i 2016. Mine informanter fortalte om følelsesmæssige udfordringer i form af stress, angst, paranoia, depression, skyld, skam, grænseløshed, tab af dømmekraft med mere. Nogle gange i en mild udgave, andre gange intenst og måske endda med handlingslammende virkning, også efter endt feltarbejde i databearbejdnings- og skriveprocessen.

I mit studium talte informanterne om deres følelsesmæssige udfordringer, som forårsaget af deres personlighed, for eksempel personlig skrøbelighed og sensibilitet. Nogle ledte efter forklaringer i deres opvækst og baggrund i en dysfunktionel familie. Andre igen pegede på, at vanskeligheder handlede om deres manglende forberedelse, faglige evner og professionalisme. Enkelte forklarede endda deres oplevelser med egen blakkede moral, hvilket førte til skyld og skam. Det bemærkelsesværdige for denne artikel er, at informanterne ikke havde forsøgt at forstå deres følelsesmæssige udfordringer og reaktioner som spejlinger af deres felts temaer eller som overførsler fra den intime kontakt til informanterne.

Den overføringsbaserede supervision til antropologer

Min viden om udfordringer og til tider uhensigtsmæssige reaktioner blandt feltarbejdere resulterede i, at jeg i 2016 udviklede et særligt tilrettelagt supervisionstilbud til antropologer. Gennem dette tilbud har jeg mødt mange antropologer i både supervisions- og terapeutiske forløb og har erfaret, at selv om vi er fagligt erfarne, så kan vi fortsat få uforståelige og overvældende oplevelser med 'den anden' under feltarbejdet. Jeg så også, at vi som antropologer har brug for mere viden om menneskelige overføringer og spejlinger. Denne erkendelse betød, at jeg – sammen med Cecilie Rubow – skrev artiklen 'Etnografen: Følelser, viden og supervision som kilde til indsigt'. Den udkom i 2018 i antologien *Antropologiske Projekter*.

Artiklen her er en fortsættelse af dette vidensdelingsprojekt. Den bliver skrevet fra den dobbelte position som antropolog med egne feltoplevelser og som supervisor og psykoterapeut, der dagligt har intime møder med andre

antropologer og deres oplevelser. På grund af min tavshedspligt, som supervisor og terapeut, findes mine supervisanders og klienters oplevelser midlertidigt kun som et bagtæppe, der her bidrager til at skrive mine egne intime møder frem. Af den grund har jeg også måttet vælge case-materiale til artiklen fra et arbejdsforhold, hvor 'den anden' både var informant og klient på én og samme tid, og jeg både var forsker og behandler. Som vi vil erfare i artiklen her, så har relationen antropolog/informant og terapeut/klient ikke den store betydning for graden af og måden, hvorpå vi bliver påvirket af intime møder.

Overføringsfeltet, spejlneuroner og det fælles øjeblik

Hvert intimt møde er som udgangspunkt unikt og kan stå alene. Sammen supplerer de hinanden, og i denne artikel vil de åbne op for indsigter og forståelser for det mellem menneskelige *overføringsfeltet*. Allerede i begyndelsen af 1900-tallet skrev Freud om overføringsfeltet. Dette overføringsfelt handler om, at vi som mennesker ubevidst (i alle relationer) sender *overføringer* af sted, modtager dem og reagerer på dem med *modoverføringer*. Modoverføring er altså vores reaktioner på andre menneskers overføringer og handler om alle vores reaktioner i mødet med et andet menneske: Kognitive, følelsesmæssige, kropslige og sansesaftryk i fantasier, drømme og impulser. Disse fænomener blev oprindeligt beskrevet i forbindelse med terapi og som noget, der foregik imellem klient og terapeut. I dag er der dog en opmærksomhed på, at overføring og modoverføring foregår i alle relationer, og at det har betydning for vores forståelse af intime møder og arbejdet med mennesker – også i det etnografiske projekt.

I dag giver den neurofysiologiske forskning os neurale forklaringer på de overførings- og modoverføringsfænomener, der binder os sammen som mennesker. Det betyder, at vi med kendskab til nervecellerne *spejlneuroner* nu har et neuralt grundlag for at forstå, at det er muligt at fornemme det menneske, som vi er sammen med og for hvordan spejlneuroner gør det muligt at være fælles om øjeblikket. Denne proces foregår uden, at vi nødvendigvis registrerer den, og den kan ikke kontrolleres bevidst.

Modoverføringer som kig ind i feltens temaer – ind i 'den andens' liv

Modoverføringer kan være positivt såvel som negativt definerede reaktioner, og inden for antropologien er der efterhånden en tradition for at undersøge værdien af modoverføringer ved forståelsen af den anden. Der er en åbenhed for, at de kan arbejdes med som kig ind i feltens temaer – ind i 'den andens' liv.

Her kan man for eksempel lade sig inspirere af Francine Lorimers studium fra psykiatrien, hvor hun benytter sig af sine modoverføringer under interviews med informanter og som en del af den daglige deltagerobservation på afdelingen. For at forstå og forlige sig med sine emotionelle reaktioner fortæller Lorimer, hvordan hun gennem supervision så, hvordan reaktionerne kunne være spejlinger af feltens og til tider de enkelte informanters temaer og aktuelle sindstilstand. Ved at have opmærksomheden på egne reaktioner fortæller hun, hvordan hun kunne 'gå under sproget' og møde det ubevidste lag hos informanterne og på den måde få adgang til ellers svært tilgængelige data.

Inspireret af Lorimer og andre antropologer, som arbejder med modoverføringer, vil jeg i resten af artiklen byde på mine modoverføringer i et antropologisk-terapeutisk projekt, der arbejdede med mennesker, som havde haft deres barndom i et krigshærget land og deres ungdom på flugt og i flygtningelejre.

Et antropologisk og terapeutisk projekt går hånd i hånd

I 2012 blev jeg kontaktet af en NGO, som arbejdede med krigsflygtninge. De kontaktede mig i min egenskab af både at være antropolog og psykoterapeut. De ønskede at samarbejde omkring terapi til mennesker, som var vokset op i et krigshærget land og havde oplevelser med flugt, flygtningelejre og traumatiserede forældre. NGO'en havde en velbegrunnet faglig antagelse om, at traumeterapi til deres klienter kunne stoppe krigstraumerne i at vandre med ind i den nye generation, når de unge selv blev forældre. Udover terapi til de unge, lød opgaven også på en antropologisk analyse af de unges livssituation, drømme og udfordringer.

Faglig supervision: Forskellen mellem ubevidste reaktioner og handlinger til bevidste indsigter i og forståelser for mine modoverføringer

Gennem det antropologisk-terapeutiske arbejde blev jeg på en ganske påtrængende måde opmærksom på, hvordan emotioner smitter. Jeg kunne umiddelbart registrere lignende processer hos mig som fagperson, som der tilsyneladende rasede i klienterne/informanterne. Jeg blev yderligere opmærksom på, at jeg som fagperson ikke kunne være uberørt. Derfor blev tilvalget af faglig supervision også det, som gjorde forskellen mellem ubevidste reaktioner og handlinger til bevidste indsigter i og forståelser for modoverføringerne. På den måde kunne jeg tage etisk forsvarligt vare på både mine klienter/informanter og på mig selv som fagperson og som privatperson i intime møder med traumer.

Katarina, en ung krigsflygtning som informant og klient

Katarina, som vi her skal møde i små sansende klip, blev en af mine nøgleinformanter. Hun fik også et traumeterapeutisk forløb, som strakte sig over to år. Sammen med sin familie flygtede hun som 8-årig. På det tidspunkt havde hun aldrig kendt til andet end krig og kaos. Da jeg mødte hende første gang, var hun sidst i 20'erne og arbejdede for en humanitær organisation. Hun havde allerede én akademisk uddannelse bag sig og var i gang med at søge ind på endnu en.

I samværet med Katarina var overføringsfænomenerne påtrængende. De var nærmest hypnotiske og ikke muligt at adskille sig fra. For mig føltes det som om – at hun – om end på et ubevist plan, havde et kraftigt ønske om at blive forstået på et dybere følelsesmæssigt niveau og om at få en 'medcontainer' på de ubærlige følelser.

“Det aller-, allermørkeste ...”: Intime møder kan snige sig ind i vores fantasier og drømme

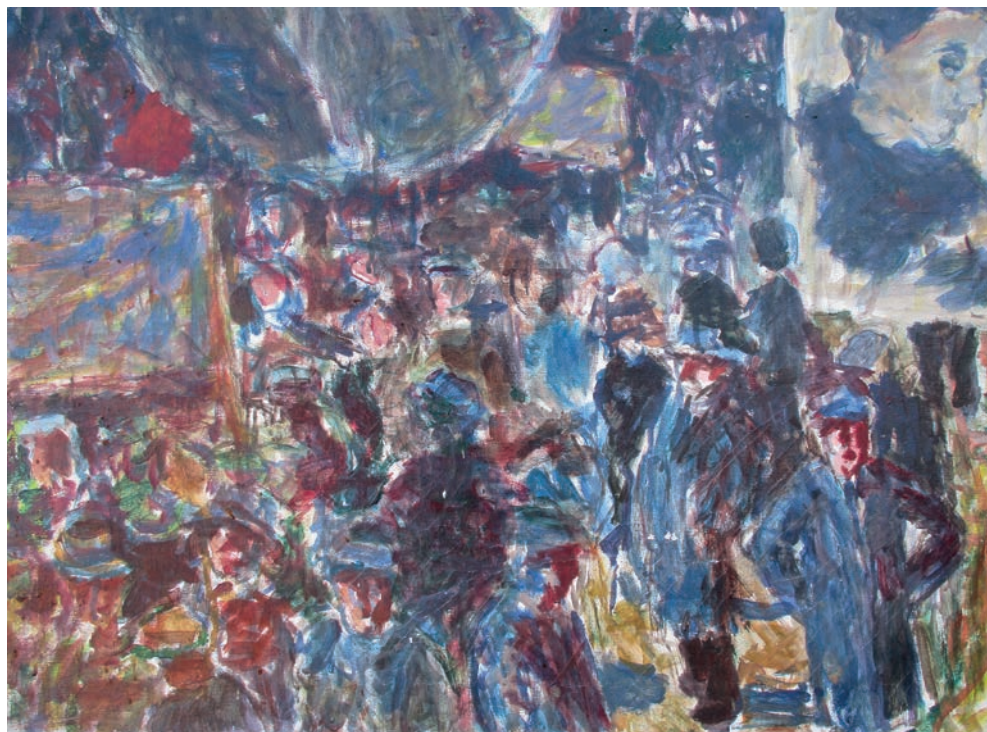
Katarina læner sig frem i stolen og hvisker: “Hvad nu hvis, det handler om det aller-, allermørkeste?”. Hun spærrer øjnene vidt op og kaster sig bagud i stolen. Benene kryber op og armene bliver slået om kroppen, alt i mens hun begynder en forsigtig vuggen fra side til side. Jeg føler en isnende kulde og en krybende fornemmelse af kontroltab. Et højt alarmberedskab trænger sig på.

Katarina fortæller mig aldrig i de to år, vi arbejder sammen, hvad det aller-, allermørkeste handler om. Men natten efter dette første møde har jeg mareridt: “Jeg befinder mig i en kælder lige under gadehøjde. Jeg er sammen med en gruppe kvinder og børn. Vi kan se ud ad nogle højtsiddende vinduer. Åndedrættet er tilbageholdt og de fleste sidder på gulvet med armene om dem selv eller om deres børn. Pludselig hører vi støvletramp ude på gaden, og snart efter ser vi en gruppe soldater løbe forbi. En jamren siver ud af den kvinde, som sidder tættest på mig” (noter 2012). Så vågner jeg med bankende hjerte. I dagene og ugerne efter har jeg fortsat mareridt, og selv i mine vågne timer martres jeg af billeder af kvinder og børn, som mishandles på de mest bestialske måder.

“Så kom de og hentede min mor ...”: Om at blive overført med angst og paranoia

Katarina vil aldrig have lyset tændt under vores sessioner, og da hun hvisker ud i mørket: “Så kom de og hentede min mor ...”, så er det som om, at verden står stille. Vi holder begge vejret, og jeg kan mærke, hvordan mit hjerte begynder at galopere. Voldsomme billeder af kvinder, som voldtages, invaderer mig. Jeg får lyst til at skrike og løbe ud af rummet (noter 2013).

Efter terapisesioner som denne, hvor også jeg har været i kontakt med ubeskrivelig menneskelig grusomhed, må jeg kæmpe med paranoia og angst. Jeg oplevede, at min grundlæggende tillid til andre mennesker og især til mænd i det offentlige rum, ændrede sig og blev angstfyldt. I den tid, hvor jeg

Krigen 3, kunstner Henry Larsen.

mødtes med Katarina en gang om ugen, delte jeg empatisk hendes grundliggende hjælpeløshed og symptomer på posttraumatisk stressforstyrrelse (PTSD).

Gerningsmandens skyggetilstedeværelse i mødet: Om at blive en informants offe

Når jeg var sammen med Katarina, kunne stemningen imellem os på et splitsekund ændre sig. Det ene øjeblik havde jeg en klar fornemmelse af, at vi 'var på samme hold', det næste kunne jeg føle mig alene i mørkets land. Katarina kunne for eksempel pludselig sige: "Du skal vide, at er du ikke med mig, så ved jeg ikke, hvad jeg kan finde på ...". Ved disse stemnings-skift strejfede det mig, om Katarina var utilregnelig og potentiel farlig. Retrospektivt kan jeg se, at dén spænding mellem samhørighed og adskillelse egentlig altid lå imellem os. Spændingen ser jeg i dag som spejlinger af Katarinas PTSD og hendes angst for krigens overgrebsmænd.

Katarina og andre traumatiserede informanter med en baggrund, hvor de har været underlagt andres kontrol og overgreb, kan reagere intens, truende over for enhver, for eksempel en feltarbejder eller en terapeut, der potentielt besidder en magtposition. I samværet med Katarina skete dette, når hun fik vakt sin angst for at miste kontrollen. Når det skete, følte det for mig, som

om det var et spørgsmål om liv eller død for hende at kontrollere mig. Det føltes som om, at hun benyttede sig af den oprindelige gerningsmands strategi med trusler og aggressiv fremtoning. Hun blev soldaten, og jeg blev hendes offer, som måtte kæmpe med de samme sansninger, følelser, reaktioner og impulser, som hun i sin tid havde haft og stadig havde.

Angstbideren – om at blive taget til fange af den andens indre liv: Den primære og sekundære traumatisering

“Jeg sidder klempt op i hjørnet og snerrer, som en hund der er rædselslagen. Jeg kan ikke få fat i, hvad der raser i mig, men det føles ikke som mit. Det er en sær skizofren oplevelse. For selv om jeg fornemmer, at det er en andens indre, som har taget bolig i mig, så kan jeg ikke adskille mig fra det. Min supervisor spørger derfor blidt ind til den sidste tid. Og mødet med Katarina toner frem. Hun sidder med benene trukket op under sig og har en tydelig afvisende attitude. Hun er angst for at kontakte ‘det store mørke’. Hun holder mig på afstand. Har givet mig mundkurv på. Vi skal ikke tale om det. Og dog kommunikerer vi ...” (noter fra en session, 2013).

I arbejdet med Katarina og de andre unge flygtninge var jeg opmærksom på, at mine modoverføringer kunne bidrage med en forståelse af informanternes/klienternes indre liv og aktuelle tilstand. Under dette arbejde reagerede jeg med stress og klassiske angstsymptomer. Jeg blev vred og kampberedt. Jeg blev sorgfuld og depressiv. Og jeg fik, som de små cases viser, forvrængede sanseindtryk og var plaget af mareridt. Alle helt naturlige reaktioner, når vi indgår i intime relationer med traumatiserede mennesker – også med informanter under et feltarbejde. Hvor informanterne lever med den primære traumatisering, må vi som feltarbejdere ofte opleve at leve med en sekundær traumatisering.

Den modoverføringsbaserede supervision

Den modoverføringsbaserede supervision kan været et betydningsfuldt greb om den faglige proces. Peter Elsass skriver også i 1995 om supervision i forbindelse med arbejdet med traumatiserede flygtninge: “... Derudover er det supervisors opgave at sætte lys på de emotionelle aspekter bl.a. ved at bevidstgøre de komplekse overførings- og modoverføringsfænomener, som opstår i arbejdet med ‘ubærlige traumer’.”

Gennem den modoverføringsbaserede supervision fik jeg indsigt i, hvordan mine modoverføringer kunne undersøges og bruges metodisk til at forstå, hvad der var på spil for disse unge med en traumatisk opvækst. Jeg kunne få kontakt til det gemte og glemte – det fortrængte. Jeg kunne få kontakt til det før-bevidste og ubevidste, til det før-sproglige og til det, som den enkelte informant måske ikke turde tage kontakt til selv.

Spejl dækket. Kunstner Henry Larsen.

Med fokus på vores modoverføringer, argumenterer Lorimer, kan vi tillade os at være følelsesmæssigt involverede, uden at følelsen kommer til at definere os som forskere. Vi er stadig professionelle, når vi for eksempel får trang til at overinvolvere os eller distancere os. Vi er blot mennesker, som reagerer naturligt på et mellemmenneskeligt vilkår. Med forståelsen for modoverføringer kan vi endvidere bevare vores personlige integritet i felter, hvor vores informanternes integritet er blevet overskredet og krænket.

Ubevidste modoverføringer har det med at flyde tilbage til informanterne

Af etiske årsager kan supervision også være et nødvendigt og gavnligt greb om processen. Som artiklen viser, bliver vi feltarbejdere nemlig 'containere' for vores informanternes ubærlige erfaringer og tilstande. Dette, har jeg fra mine mange samtaler med antropologer set, kan skabe u hensigtsmæssig forvirring. Det kan føre til stress og oplevelser med skam, skyld, magtesløshed, depression, forkerthedsfølelse, angst og manglende tillid til egen faglige formåen. Dette er etisk problematisk, fordi disse ubevidste og ubearbejdede modoverføringer har det med at flyde tilbage til felten og til informanterne. Denne tilbageflydning kan vise sig som tilbagetrækning fra eller afvisning af informanter, tagen u hensigtsmæssigt meget ansvar for informanter, forelskelse i eller begær rettet mod informanter eller for eksempel som overmod, væmmelse og vrede.

Feltarbejdets intime møder og supervision

I denne artikel har jeg introduceret begreberne overføring og modoverføring og vist, hvordan disse overføringsfænomener forekommer i alle relationer – både mellem terapeut og klient og mellem antropolog og informant. Jeg har vist, hvordan det er relevant for feltarbejdere at have kendskab til overføringsfeltet, som er et vilkår for alle mellemmenneskelige processer – og derfor også for mødet med den anden i felten.

Jeg har fokuseret på modoverføringer inden for traumespektret og primært på angstrelaterede problemstillinger. Men mødet med informanter kan forårsage et bredt spektrum af modoverføringer.

Jeg har desuden vist, hvordan supervision i sin bedste form er forskellen mellem et (felt)arbejde med ubevidste reaktioner og handlinger til et (felt) arbejde, hvor vi får bevidste indsigter og forståelser. Disse bevidste indsigter og forståelser kan bruges metodisk, analytisk og etisk hensigtsmæssigt i forhold til vores faglige problemstillinger og udfordringer samt i relationen til felten og vores informanter.

Forslag til videre læsning

Lorimer, Francine (2010) "Using Emotion as a Form of Knowledge in a Psychiatric Fieldwork Setting". I: James Davies & Dimitrina Spencer (red) *Emotions in the Field: The Psychology and Anthropology of Fieldwork Experience*. Stanford, CA: Stanford University Press.

Moltke, Ane (2019) "Kropslige forstyrrelser". *Tidskriftet Antropologi* 79.

Nimb, Mette Line Ringsted & Cecilie Rubow (2018) "Etnografen: Følelser, viden og supervision som kilde til indsigt". I: Helle Bundgaard, Hanne Overgaard & Cecilie Rubow (red) *Antropologiske projekter: En grundbog*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.

Om forfatteren

Mette Line er uddannet antropolog med en ph.d. fra Institut for Antropologi, Københavns Universitet. I 2010 supplerede hun antropologien med en psykoterapeutisk uddannelse og arbejder i dag som selvstændig eksamineret psykoterapeut (MPF) og som faglig supervisor for antropologer ved blandt andet Institut for Antropologi ved Københavns Universitet, Aarhus Universitet og Syddansk Universitet.

Erklæring om mulig interessekonflikt

Mette Line er selvstændig psykoterapeut og antropolog og artiklen baseres på erfaringer fra hendes virksomhed for hvilken læserne er potentielle kunder.

Jordens Folk anbefaler

Redigeret af Anders Sybrandt Hansen, Katrine Mandrup Bach, Astrid Oberboerbeck Andersen og Cecil Marie Schou Pallesen

Bog: Grønlandernes syn på Danmark. Historiske, sproglige og kulturelle perspektiver

Ole Høiriis, Ole Marquardt og Gitte Adler Reimer

De første møder mellem skandinaver og grønlandske inuitter fandt sted i det sydvestlige Grønland omkring år 1300. Samtlige beretninger fra dengang og de næste par århundreder er nedskrevet af europæere og siger derfor ikke meget om, hvordan inuitterne oplevede de fremmede. Først i 1721 oprettedes en varig forbindelse mellem Grønland og Danmark, da præsten Hans Egede ankom som Frederik 4.s udsending med det mål for øje at gøre grønlænderne kristne, ligesom handelsstationer på primært vestkysten blev etableret i perioden. Det er denne tid og de næste 300 år, som er i fokus i Grønlandernes syn på Danmark. Historiske, kulturelle og sproglige perspektiver. I bogen nærstuderer forskere fra Grønland og Danmark en række af de kilder,

som giver adgang til grønlandernes noget blandede mening om danske missionærer, købmænd og embedsmænd i Grønland såvel som de meget forskellige indtryk, grønlændere tog med sig hjem fra rejser i Danmark og Europa. Tilsammen afdækker disse skrifter, myter og kunstværker det komplekse forhold, grønlændere ofte har til Danmark og danskere. Både historisk og i dag, hvor kærligheden til det danske kongehus synes urokkelig, mens det danske sprog virker som en trussel mod det grønlandske og samtidig som en åbning mod arbejde, uddannelse og fortsat kontakt med grønlandske venner og familie bosat i Danmark.

Udstilling: The Future Memory Collection

“Alle disse ting repræsenterer mig, hvem jeg er i dag og hvem jeg gerne vil være i fremtiden.” Arnaq Frederiksen · 28· Cand. Mag student · Nuuk, Grønland. Future Memory Collection, “The Future”

I oktober 2019 åbnede udstillingen “The Future Memory Collection” på Grønlands Nationalmuseum i Nuuk. Udstillingen er en del af den visuelle antropolog Anne

Chahine’s Ph.d.-projekt “Future memory making: Co-creating (post-)colonial imaginations with Greenlandic youth in Greenland and Denmark”, som udforsker unge grønlanderes opfattelser af historie, hukommelse, nutidskultur og fremtidsforestillinger. Genstandene og deres tilknyttede historier er blevet samlet ind af unge grønlændere i både Grønland og Danmark. De er udvalgt som nøglegenstande, som ifølge projektets deltagere er værd at bevare for fremtiden, og som svarer på udstillingens og samlingens hovedspørgsmål; hvordan vil du huskes? Qanoq eqqaamaneqarusuppit?

Udstillingen var velbesøgt og selvom den lukkede dørene i november, kan hele samlingen opleves online på FutureMemoryCollection.org.

Credit/Description: Temporary Exhibition “The Future Memory Collection” at the Greenland National Museum, October 2019, Nuuk – Greenland, Photo: © Sebastian Rosing.